

Załącznik do uchwały Rady Miasta Rypina
nr XI/68/11 z dnia 26 sierpnia 2011 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA RYPINA NA LATA 2011 -2014

Opracował:
mgr Andrzej Szalkowski
mgr inż. Marek Kiedrowski

Rypin sierpień 2011 r.

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE	5
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.	5
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.	6
4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	6
4.1.1. <i>Cele wynikające z krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. ....</i>	<i>6</i>
4.1.2. <i>Cele wynikające z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury .....</i>	<i>6</i>
4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU.	7
4.2.1. <i>Dokumenty wykonane na poziomie województwa.....</i>	<i>7</i>
4.2.2. <i>Dokumenty wykonane na poziomie powiatu.....</i>	<i>9</i>
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.	9
5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY (ANALIZA DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH GMINY).....	9
5.1.1. <i>dokumentów o charakterze strategicznym: .....</i>	<i>9</i>
5.1.2. <i>opracowań wyznaczających kierunki polityki przestrzennej gminy: .....</i>	<i>10</i>
5.1.3. <i>innych dokumentów– programów .....</i>	<i>14</i>
5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	16
5.2.1. <i>Zarys historii obszaru gminy.....</i>	<i>16</i>
5.2.2. <i>Krajobraz kulturowy.....</i>	<i>22</i>
5.2.3. <i>Zabytki nieruchome .....</i>	<i>24</i>
5.2.4. <i>Zabytki ruchome .....</i>	<i>44</i>
5.2.5. <i>Zabytki archeologiczne .....</i>	<i>45</i>
5.2.6. <i>Zabytki w zbiorach muzealnych i innych .....</i>	<i>45</i>
5.2.7. <i>Dziedzictwo niematerialne.....</i>	<i>45</i>
5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY	51
5.3.1. <i>Wpis do rejestru zabytków.....</i>	<i>51</i>
5.3.2. <i>Pomniki historii .....</i>	<i>52</i>
5.3.3. <i>Parki kulturowe.....</i>	<i>52</i>
5.3.4. <i>Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleń na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleń na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.....</i>	<i>52</i>
5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW	55
5.4.1. <i>Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków. ....</i>	<i>55</i>
5.4.2. <i>Zabytki archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków. ....</i>	<i>56</i>
5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY	56
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	56
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	57
7.1. PRIORYTETY, KIERUNKI DZIAŁAŃ I ZADANIA PROGRAMU OPIEKI.	57
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	58
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	58
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	59
10.1. <i>ŹRÓDŁA FINANSOWANIA WYNIKAJĄCE Z USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI .....</i>	<i>59</i>
10.2. <i>INNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA. ....</i>	<i>59</i>

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW.....60

ZAŁĄCZNIKI: (załączniki nr 1-3 mają charakter informacyjny)

1. Wykaz obiektów na terenie miasta rypin wpisanych do rejestru zabytków.
2. Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
3. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
4. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki.

1. WPROWADZENIE

Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych miasta Rypina.

Dziedzictwo kulturowe, to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, a także naszych czasów. Na krajobraz kulturowy składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak i wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne człowieka. Są to pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobraz miejski i wiejski, obszary kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Ważną częścią składową tego dziedzictwa są zabytki. Są nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia i aktywności. Zadbane, dobrze eksponowane zabytki stanowią wartość cenioną przez społeczeństwo.

Celem programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami na terenie miasta Rypina, w okresie najbliższych czterech lat. Program jest dokumentem o charakterze strategicznym, uwzględniającym w szczególności cele, kierunki działań oraz zadania z zakresu opieki nad zabytkami.

Określa on także sposób realizacji zadań poprzez stosowne działania organizacyjne i finansowe związane z opieką nad dziedzictwem kulturowym Miasta Rypin.

Zadania określone w programie nie obejmują zabytków ruchomych znajdujących się na terenie miasta Rypin, pozostających pod opieką powołanych w tym celu instytucji, których zakres działania oraz obowiązki wynikają z odrębnych przepisów.

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Rypina na lata 2011 – 2014, po uzyskaniu pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, zostaje przedłożony Radzie Miasta do przyjęcia w drodze stosownej uchwały. Co dwa lata będzie sporządzane i przedstawiane Radzie Miasta sprawozdanie z realizacji niniejszego programu.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Podstawę prawną do sporządzenia niniejszego programu stanowi art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

W ust. 2 tego artykułu ustawodawca określa, że program ten ma na celu, w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw, sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z dnia 16 lipca 1997 r.) - art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86
- ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) - art. 3, 4, 6, 7, 16 ust. 1, art. 17, 18, 19, 20, 21, 22 oraz art. 89,
- ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.) - art. 7 ust. 1 pkt 9,
- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 1997 r. Nr 5 poz. 24 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. Nr 124, poz. 1305),

- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.)
- ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.)
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. z 2009 r. Nr 151, poz. 1220 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. z 2010 r. Nr 102, poz. 651 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U. z 2001 Nr 13, poz. 123 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

4.1.1. *Cele wynikające z krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.*

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami nie został jeszcze uchwalony przez Radę Ministrów i jest w trakcie opracowywania. W roku 2004 opracowane zostały tezy do „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami” w których określono siedem podstawowych zasad konserwatorskich:

- o *primum non nocere*,
- o maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- o minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymanie się od działań niekoniecznych),
- o usuwania tylko tego, co na oryginał działa niszcząco,
- o czytelności i odróżnialności ingerencji,
- o odwracalności metody i materiałów,
- o wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Zasady te powinny być uwzględniane podczas prowadzenia wszelkich prac przy zabytkach przez wszystkie osoby działające w sferze opieki nad zabytkami, w tym przez: pracowników urzędów, konserwatorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli, użytkowników i innych.

4.1.2. *Cele wynikające z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury*

Ogólne założenia i cele w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na szczeblu centralnym określa przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013* (w 2005 r. Ministerstwo Kultury przygotowało Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020). Dokumentem wdrażającym tą strategię jest *Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004–2013”*

W programie tym jako cel strategiczny określono intensyfikację ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksową poprawę stanu zabytków nieruchomych.

Cele cząstkowe określone przez ten program to:

- o poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- o kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- o zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- o promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,
- o rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- o tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- o zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem zagranicę.

Cele programu realizowane będą w ramach 2 priorytetów i 5 działań:

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.
Działanie 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego.

Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego

Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przez nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

4.2.1. Dokumenty wykonane na poziomie województwa.

Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko – Pomorskiego do 2010 r.

Obecnie obowiązująca Strategia została przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu nr 439/2000 z dnia 20 czerwca 2000 r. i uzupełniona uchwałą nr XVIII/218/04 z dnia 16 lutego 2004 r.

Jednym z celów nadrzędnych wskazanych w strategii jest „wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych na potrzeby turystyki”.

W zakresie strategicznej strefy działań strategii znajduje się działanie „Edukacja i rozwój zasobów ludzkich” z celem „Wzmocnienie pozycji kulturalnej regionu w skali kraju i międzynarodowej” i przedsięwzięciem „ochrona i eksponowanie zasobów dziedzictwa kulturowego”.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko – Pomorskiego

Obowiązujący plan zagospodarowania województwa został uchwalony uchwałą Sejmiku Województwa Kujawsko – Pomorskiego nr XI/135/03 z dnia 26 czerwca 2003 r.

Plan ten w dziale V Polityka zagospodarowania przestrzennego województwa zawiera następujące ustalenia w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego miasta Rypina:

- w punkcie 3.1 Kierunki rozwoju sieci osadniczej:
„Ochrona dziedzictwa kulturowego jednostek osadniczych województwa realizowana będzie przez następujące działania:
  - rewaloryzację zabytkowych układów urbanistycznych o dużym znaczeniu kulturowym i historycznym,
  - ochronę zasobów kulturowych miast poprzez eliminację ruchu samochodowego z ich zabytkowych centrów: Brzeźcia Kujawskiego, ..., Rypina, ... i Włocławka, ...”
- w punkcie 4.3 Strefy polityki przestrzennej – strefa wschodnia:
„W sferze ochrony i kształtowania środowiska kulturowego planuje się:
  - rewaloryzację historycznych układów urbanistycznych miast: Brodnica, ... Rypina, ... i wsi Kikół,
  - wspieranie działań konserwatorskich dla zachowania obiektów sakralnych oraz zespołów dworsko – pałacowych,
  - objęcie ochroną prawną w formie rezerwatu kultury: ....., historycznych układów urbanistycznych w: Brodnicy, ..., Rypinie i Wąbrzeźnie,
  - utworzenie następujących parków kulturowych: chełmżyńskiego, ..., rypińskiego, ... i zbójeńskiego.”
- w punkcie 5.2 Propozycje zadań ponadlokalnych realizujących cele publiczne tab. 2 Zadania ponadlokalne realizujące cele publiczne wymieniono:
  - jako zadanie o znaczeniu krajowym:
    - o utworzenie sieci rezerwatów i parków kulturowych - poz. 3 tabeli
  - jako zadanie o znaczeniu wojewódzkim:
    - o rewaloryzacja historycznych układów urbanistycznych (60 miast i miejscowości) – poz. 53 tabeli
    - o wyprowadzenie tranzytowego ruchu kołowego poza zabytkowe układy urbanistyczne miast – 54 tabeli,

Program opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego.

Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego uchwałą nr XXV/496/08 z dnia 8 września 2008 r. przyjął Program opieki nad zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2009-2012.

W ramach tego programu sejmik postuluje m.in. podjęcie następujących działań:

- działania wynikające z ustawy o ochronie zabytków i zabytkami:
  - wspieranie i koordynacja działań związanych z tworzeniem gminnej ewidencji zabytków, z użyciem stworzonego przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków oprogramowania komputerowego Gminna Ewidencja Zabytków (GEZ) *Miasto Rypin ma już założoną Gminna Ewidencję Zabytków właśnie z wykorzystaniem programu GEZ.*
  - podjęcie działań, w tym zapewnienie środków finansowych, celem intensyfikacji procesu wpisywania indywidualnych obiektów zabytkowych do rejestru zabytków – zwłaszcza będących własnością skarbu państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego,
  - podjęcie działań, w tym zapewnienie środków finansowych, zmierzających do zachęcenia osób prywatnych do wpisywania do rejestru zabytków obiektów historycznych, których są właścicielami,
  - monitorowanie stanu zachowania zabytków,
  - w związku z podjęciem przez Sejmik Województwa Kujawsko – Pomorskiego uchwały nr VII/91/07 z dnia 23 kwietnia 2007 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko – pomorskiego zaleca się bezwzględne uwzględnienie w opracowaniu elementów związanych z obszarową ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym:
    - rozpoznanie i zrewidowanie stanu faktycznego istniejących obszarów i stref ochrony konserwatorskiej,
    - zwiększenie ilości obszarów chronionych w ramach stref ochrony konserwatorskiej - zwłaszcza w odniesieniu do obiektów i zespołów leżących poza obszarami miejskimi,
    - przygotowanie ściśle określonych stref ochrony konserwatorskiej oraz stref ekspozycji obiektów, jako wytyczne do MPZP,
    - uwzględnienie ustaleń i propozycji zawartych w niniejszym opracowaniu, a zwłaszcza proponowanych parków kulturowych i innych obszarów chronionych
- Pozaustawowe działania mające na celu ochronę zabytków:
  - Określenie jednolitych kryteriów przyznawania środków finansowych przeznaczonych na prace konserwatorskie, rewitalizację obszarową i inne działania mające na celu ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego (w tym badania konserwatorskie i architektoniczne oraz sporządzanie dokumentacji konserwatorskiej).
  - Stworzenie mechanizmów zachęcających do podejmowania prac konserwatorskich i działań rewitalizacyjnych przy obiektach i obszarach zabytkowych
  - Wprowadzenie bezwzględnego wymogu prowadzenia nadzoru archeologicznego w trakcie budowy infrastruktury drogowej, finansowanej ze środków pochodzących z Regionalnego Programu Operacyjnego oraz innych źródeł przekazywanych gminom przez samorząd wojewódzki.
  - Opracowanie i wdrażanie do realizacji programu pod roboczym tytułem „Kujawsko-pomorskie muzeum otwarte”, polegającego na digitalizacji najcenniejszych zabytków ruchomych będących w posiadaniu muzeów, archiwów, bibliotek i innych instytucji na terenie województwa i prezentowaniu ich za pomocą sieci www w postaci wirtualnych galerii.
  - Stworzenie pilotażowego programu adresowanego do gmin, mającego na celu utworzenie w oparciu o istniejącą strukturę (m. in. gminne ośrodki kultury, izby regionalne w szkołach ponadpodstawowych itp.) ośrodków gromadzących i popularyzujących (wystawy, strony www) informacje historyczne, materiały ikonograficzne, rejestrujących wartości niematerialne i inne materiały związane z dziedzictwem kulturowym na poziomie gmin, w celu podniesienia świadomości społeczności lokalnych, upowszechniania wiedzy, ułatwień w dostępie do informacji oraz kształtowania tożsamości regionalnej. Docelowo: stworzenie na podstawie doświadczeń z programu pilotażowego metody mogącej stać się standardowym postępowaniem w zakładaniu tego typu ośrodków w gminach województwa.

- Organizacja pod patronatem Marszałka wieloetapowego konkursu (etap gminny, etap powiatowy, etap wojewódzki) drużynowego szkół na temat wiedzy o dziedzictwie kulturowym i ochronie zabytków regionu – konkurs organizowany dla szkół poszczególnych szczebli – podstawowych, gimnazjów, liceów.

Program prezentuje również potencjalne źródła finansowania prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz innych działań związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych oraz zespołów urbanistycznych i ruralistycznych

W wojewódzkim programie opieki nad zabytkami, obok zadań wskazanych do realizacji, wskazano też kroki jakie winny być podjęte aby działania w zakresie ochrony zabytków były sprawniejsze i bardziej efektywne, w tym m.in:

- Stworzenie mechanizmów i struktury, której zadaniem będzie stały monitoring wybranej grupy zabytków i środowiska kulturowego, przynajmniej w zakresie przyjętych priorytetów.
- Prowadzenie działań integrujących jednostki odpowiedzialne za ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami z jednostkami odpowiedzialnymi za rozwój regionalny w zakresie między innymi tworzenia mechanizmów i procedur tworzenia oraz uzgadniania dokumentów dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego, synchronizowanych z zadaniami ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego. Należy podjąć kroki w celu eliminacji działań dublujących się.
- Opracowywanie planów rewitalizacji obiektów i obszarów kulturowych z włączaniem atrakcyjnych mechanizmów wsparcia.
- Stworzenie mechanizmów finansowego wsparcia dla właścicieli i Użytkowników obiektów zabytkowych, które poza zwiększeniem efektywności działań przy zabytkach wzmocniłyby także możliwość egzekucji działań konserwatorskich przy zabytku.
- Prowadzenie działań promocyjnych i szkoleniowych dla właścicieli i Użytkowników obiektów zabytkowych w zakresie nie tylko możliwości ubiegania się o wsparcia finansowe, ale – co równie ważne – w zakresie profilaktyki i konserwacji oraz zaznajamiania z obowiązującymi przepisami prawa.
- Jednym z ważniejszych zadań, lecz niestety ciągle traktowanym marginalnie, jest stworzenie systemu szkoleń i popularyzacji z zakresu opieki nad zabytkami i historii regionu. Działania te w okresie długofalowym w sposób niepodlegający dyskusji podnoszą poziom świadomości lokalnej i regionalnej.

W trakcie opracowywania dalszej części program opieki nad zabytkami miasta Rypina na lata 2011 -2014 uwzględniono uwarunkowania wynikające z w/w dokumentów wykonanych na poziomie województwa.

4.2.2. Dokumenty wykonane na poziomie powiatu.

Na szczeblu powiatowym nie opracowano dotychczas powiatowego programu opieki nad zabytkami.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1. dokumentów o charakterze strategicznym:

Strategia rozwoju miasta Rypin na lata 2007 – 2018

Cel strategiczny dla miasta Rypin został określony jako „**MIASTO ROZWINIĘTE GOSPODARCZO**”. W ramach celów cząstkowych zdefiniowano m.in. następujące cele

- aktywne społeczeństwo: cel szczegółowy - Bogata oferta kulturalna
- estetyczne i bezpieczne miasto: cele szczegółowe
  - o Realizacja programu rewitalizacji miasta,
  - o Renowacja, rekultywacja i powiększenie terenów zielonych wraz z infrastrukturą
- atrakcyjna infrastruktura turystyczna, sportowo – rekreacyjna i kulturalna miasta: cele szczegółowe
  - o Aktywne działania promocyjne,
  - o Przebudowa kina na Rypińskie Centrum Kultury

W harmonogramie działań strategii rozwoju miasta wpisane m.in. są następujące cele/zadania:

- 4.3.4 Kultywowanie tradycji i historii regionu
- 5.3 Realizacja Programu Rewitalizacji Miasta
- 6.3 Przebudowa kina na Rypińskie Centrum Kultury

- 6.5.2 Pielęgnowanie walorów przyrodniczych i ochrony zabytków
- 6.5.3 Budowa centrum edukacji historycznej („Gród Starorypin”).

5.1.2. opracowań wyznaczających kierunki polityki przestrzennej gminy:

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rypina – uchwała Rady Miasta Rypina nr XXIV/200/2000 z 24 października 2000 r.

W ramach uwarunkowań w studium określono następujące zagrożenia dla wartości kulturowych:

- poprzez techniczne zużycie,
- brak konserwacji,
- podejmowaną zmianę wystroju lub przebudowę i wymianę poszczególnych elementów,
- zasłonięcie reklamami i nowymi elementami,
- świadome niszczenie,
- zniekształcanie odbioru poprzez zmianę proporcji urbanistycznych,
- przerost formy elementów nowoprojektowanych,
- wymianę nawierzchni, materiałów i wprowadzenie innych przypadkowych i modnych elementów, kontrastujących zastosowaną zasadą kształtowania przestrzeni,
- zmianę wielkości działki przynależnej,
- wprowadzenie bądź likwidację zabudowy gospodarczej, ogrodzeń, zieleni użytkowej i ozdobnej itp.,
- wprowadzenie lub likwidację ruchu ulicznego.

Za zasadne i uzasadnione uznano w studium wyodrębnić na obszarze Rypina następujących obszarów i miejsc do ochrony konserwatorskiej:

- *strefy ochrony historycznej struktury przestrzennej*, obejmującej problematykę miejską ukształtowaną od XIII w. po 1945 r.,
- *strefy ochrony archeologicznej dóbr kultury* zabezpieczającej przedmiot badań archeologicznych jako główne źródło informacji wobec nikłości przekazów pisanych szczególnie odnośnie lokalizacji i dziejów zamku z XIV w. jak i zespołu szpitalnego Bożogrobowców, przebiegu murów miejskich i bram miejskich.

W ramach polityki przestrzennej Miasta Rypina określonej w kierunkach zagospodarowania przestrzennego miasta zawarta jest polityka ochrony dóbr kultury określona jako:

- programy prac badawczych i studialnych tzw. programy „ratownictwa przestrzennego” jako część składowa programu ochrony dóbr kultury,
- oddanie w dzierżawę lub sprzedawanie obiektów zabytkowych na cele zgodne z ich charakterem np. dla turystyki krajoznawczej,
- stworzenie preferencji finansowych (ulgi podatkowe) i działania organizacyjne (prywatyzacja).

W kierunkach rozwoju miasta Rypina określonych w studium w aspekcie ochrony wartości kulturowych zawarto podobne zapisy:

„Istniejące powiązania funkcjonalno – przestrzenne należy wykorzystać i rozwijać np. dla potrzeb turystyki krajoznawczej i popularyzowanej ostatnio tzw. „agroturystyki” uzupełnionej o turystykę pieszą i rowerową, dla potrzeb których można adaptować istniejące zespoły i obiekty zabytkowe.

Dla stref opracować programy prac badawczych i studialnych tzw. programy „ratownictwa przestrzennego” jako część składową programu ochrony dóbr kultury.

Wobec powyższego powinny być opracowane:

1. *Programy badawcze (np. dla założenia miejskiego)*
2. *Programy zabezpieczające i remontowe*
3. *Programy funkcjonalno – przestrzenne np. dla turystyki krajoznawczej.”*

Szczegółowe wytyczne dla miejscowych planów i programów w aspekcie ochrony wartości kulturowych zostały określone dziale 5.1 - Zasady gospodarowania przestrzenią miasta Rypin w aspekcie ochrony wartości kulturowych. Zasady te ustalono dla dwóch stref, o których wspomniano już wcześniej: strefy ochrony historycznej struktury przestrzennej i strefy ochrony archeologicznej.

W strefie ochrony historycznej struktury przestrzennej (w granicach tej strefy znajduje się m.in. obszar historycznego założenia urbanistycznego miasta wpisany do rejestru zabytków) wskazano:

- 1) Elementy podlegające ochronie i rygory konserwatorskie.
  - a) elementy kompozycji urbanistycznej:
    - zasadnicze proporcje wysokościowe kształtujące sylwetkę zespołu miejskiego w Rypinie – dominanty,
    - osie kompozycyjne, powiązania widokowe,

- charakter wnętrz urbanistycznych,
  - kompozycje układów zieleni,
  - b) główne elementy i kierunki rozplanowania:
    - historyczne ukształtowana sieć ulic i placów,
    - historyczne podziały parcelacyjne,
  - c) elementy architektoniczne:
    - istniejąca zabudowa o wartości zabytkowej tj, historycznej, naukowej lub artystycznej wpisana do rejestru zabytków i do objęcia wpisem do rejestru zabytków oraz zabudowa posiadająca wartość kulturową – lokalną,
    - zachowane układy zieleni i skład gatunkowy szaty roślinnej,
    - zachowane elementy małej architektury (latarnie, słupy ogłoszeniowe, ławki, ogrodzenia, balustrady, ujęcia wody, nawierzchnie placów, ulic, podwórek;
  - d) wartości materialne i niematerialne dziedzictwa kulturowego:
    - historyczne nazwy topograficzne,
    - historyczne nazwy osiedli,
    - historyczne nazwy ulic,
    - historyczne nazwy miejsc, zespołów, obiektów.
- 2) Działania zachowawcze aby utrzymać wymienione powyżej elementy:
- a) utrzymanie ekspozycji miasta od strony tras dojazdowych z: Lipna, Mławy i Torunia,
  - b) utrzymanie historycznych dominant:
    - kościoła parafialnego p.w Św. Trójcy,
    - kościoła ewangelickiego przy ul. Kościuszki,
    - młyna gospodarczego przy ul. Mławskiej,
    - budynku dawnego Starostwa przy ul. Warszawskiej,
    - budynku banku przy ul. Sienkiewicza
  - c) utrzymanie głównej osi kompozycyjnej: ul. Kościuszki, ul. Gdańska, ul. Kilińskiego, Pl. Sienkiewicza, ul. Warszawska,
  - d) utrzymanie głównych kierunków osi widokowych z zakazem inwestycji przesłaniających poniższe powiązania widokowe:
    - z Rynku w każdym kierunku,
    - z ul. Piłsudskiego na północno – wschodnią i zachodnią panoramę starego miasta,
    - z ul. Lipnowskiej na kościół ewangelicki,
    - z ul. Nadrzecznej na zespół staromiejski,
    - z ul. Gdańskiej na ul. Kościuszki,
    - z ul. Orzeszkowej na Pl. Sienkiewicza i na park,
    - z Placu Sienkiewicza w każdym kierunków,
  - e) utrzymanie historycznych traktów: ul. Kościuszki, ul. Gdańskiej, ul. Kilińskiego, ul. Warszawskiej,
  - f) utrzymanie historycznych podziałów parcelacyjnych szczególnie w rejonie ulic obejmujących obszar założenia urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków,
  - g) utrzymanie istniejącej zabudowy o wartości zabytkowej tj, historycznej, naukowej lub artystycznej wpisanej do rejestru zabytków, planowanej do wpisu do rejestru zabytków i posiadającej lokalną wartość kulturową oraz zachowanych elementów zagospodarowania terenu we właściwym stanie technicznym i funkcjonalnym,
  - h) utrzymanie historycznych wnętrz urbanistycznych:
    - Rynku z jego rewaloryzacją przywracającą elementy wystroju elewacji budynków jak i samego placu rynkowego,
    - wnętrz ulic przyrynkowych z ich rewaloryzacją,
    - Plac Sienkiewicza z zaprojektowaniem elementów nawiązujących do dawnej bramy Sierpeckiej,
    - terenu dawnych jatek przy ul. Mławskiej z ich rewaloryzacją,
    - Nowego Rynku z jego rewaloryzacją odnośnie budynków jak i samego placu,
    - utrzymanie odrębności przestrzeni poszczególnych ulic odnośnie charakteru zabudowy
  - i) utrzymanie historycznej kompozycji obiektów tj. z zachowaniem:
    - historycznego układu eksponowanych elewacji oraz zwieńczeń i dachów budowli z rozmieszczeniem, wielkością i proporcjami otworów,
    - elementów programu architektoniczno – estetycznego, jak detale, faktury użytych materiałów, zasada kolorystyki itp.,

- stolarki,
  - urządzeń łączących obiekt z otaczającym terenem, towarzyszących obiektów pomocniczych wspierających kompozycyjnie główny obiekt główny z ograniczonym zakresem dopuszczalnych przekształceń dachów i przyziemi, z dostosowaniem elementów nowych do kompozycji istniejącej,
- j) zachowanie terenów zieleni w ich układzie, granicach i funkcji z rewaloryzacją najcenniejszych założeń takich jak:
- parku miejskiego z zespołem obiektów sportowych i rekreacyjnych,
  - parku przy ul. 3-Maja,
  - założeń zieleni przy obiektach użyteczności publicznej (przy szkole podstawowej nr 1, przy szpitalu, domu dziecka, liceum ogólnokształcącym),
  - elementów układu zieleni miejskiej – skweru i alei,
  - w obrębie cmentarzy,
  - na terenach przykościelnych,
- k) utrzymanie cmentarzy:
- oznakować miejsce cmentarzy : przy kaplicy Św. Barbary, dawnym kościele Św. Ducha,
  - podjąć rewaloryzację: cmentarza rzymskokatolickiego z uwzględnieniem historycznych nagrobków, ogrodzenia i układu zieleni,
  - cmentarza ewangelickiego z uwzględnieniem zachowanych nagrobków i uczynieniem dawnego rozplanowania wraz z pracami pielęgnacyjnymi w obrębie istniejącej zieleni
- l) utrzymanie różnic w intensywności i charakterze zabudowy miasta w poszczególnych częściach strefy z uwzględnieniem charakteru ulic,
- m) utrzymanie zachowanych historycznych nazw: miejsc (np. Piaski), ulic (np. Kościelna), placów (Rynek, Nowy Rynek), wezwania kościoła Św. Trójcy, kaplicy Św. Barbary,
- n) powstrzymanie zmian w nazewnictwie o historycznej tradycji oraz podjęcie działań umożliwiających przywrócenie udokumentowanych lokalnych nazw historycznych.
- 3) Kształtowanie nowej uzupełniającej zabudowy poprzez:
- a) nawiązanie do charakteru historycznej zabudowy i kompozycji zespołu, tj. do:
- historycznych linii zabudowy,
  - wysokości zabudowy – w stosunku do wysokości zabudowy ulicy i bezpośredniego sąsiedztwa,
  - form dachów i zwieńczeń budynków,
  - dawnych podziałów własnościowych,
  - nawierzchni utwardzonych dróg i placów,
  - komponowanie architektury łącznie z zielenią towarzyszącą
- b) nawiązanie do charakteru zabudowy sąsiadującej pod względem:
- usytuowania na działce,
  - gabarytów bryły i proporcji podziałów,
  - kształtu dachu,
  - detalu architektonicznego,
  - materiałów budowlanych,
- Inspiracją dla nowych rozwiązań projektowych mogą być różne typy budynków reprezentatywnych dla miasta i danej ulicy.
- c) odtworzenie lub nawiązanie do dawnego podziału katastralnego poprzez architektoniczne podziały brył lub elewacji budynków, ewentualnie dodatkowo poprzez uczynienie ich w terenie tzw. małą architekturą, niską zielenią, nawierzchniami dróg i placów itp.
- d) Nową zabudowę na terenach dotąd niezabudowanych bądź znacznie przekształconych należy kształtować w dostosowaniu do typu historycznej zabudowy sąsiadującej, tj. zabudowa projektowana podobna do zabudowy istniejącej pod względem usytuowania na działce, gabarytów i kształtu dachu.
- e) W obrębie strefy obowiązuje wymóg uzgadniania przez służby konserwatorskie dokumentacji projektowych przygotowywanych w celu uzyskania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz pozwolenia na budowę (w każdej fazie począwszy od obowiązku uzyskania wytycznych konserwatorskich do koncepcji zagospodarowania działki i architektury i wytycznych do projektu realizacyjnego po uzgodnieniu projektu technicznego) dla każdej działalności budowlanej prowadzonej w strefie.

- f) W obrębie strefy ustala się wymóg zgłaszania służbom konserwatorskim zamiaru rozbiórki obiektów budowlanych poza obiektami do ochrony z możliwością nakazywania właścicielowi sporządzenia przed rozbiórką inwentaryzacji konserwatorskiej obiektu wraz z określeniem stopnia szczegółowości tej inwentaryzacji.
- g) W obrębie strefy ustala się zakaz zabudowy budynkami typowymi i powtarzalnymi.
- h) Pozostawienie istniejącej stacji paliw w obszarze zieleni miejskiej w ciągu ulicy 21 Stycznia będzie możliwe po przeprowadzeniu procedury pianistycznej i uzyskaniu uzgodnień właściwych organów i instytucji na etapie opracowywania planu miejscowego lub jego zmiany¹

W strefie ochrony archeologicznej wskazano następujące rygory konserwatorskie:

- 1) Zachowanie reliktywów archeologicznych - warstw kulturowych w obszarze indywidualnych granic stanowisk archeologicznych i w strefie ochrony archeologicznej miasta o następujących granicach:
  - od południa - wzdłuż rzeki Rypienicy
  - od wschodu - zapleciami działek wzdłuż ul. E. Orzeszkowej, przecina Pl. Sienkiewicza
  - od północy - zapleciami działek wzdłuż ul. Tylnej; wzdłuż północnego podnóża wzgórza kościelnego; wzdłuż rowu
  - od zachodu - zapleciami działek wzdłuż Rypienicy; wzdłuż działek dochodzących do ul. Kościuszki, którą przecina; wzdłuż działki geodezyjnej i jej zapleciami działek zespołu kościoła ewangelickiego; przecinając ul. Lipnowską, zapleciami działek do Rypienicy.
- 2) Uzgadnianie i opiniowanie przez działającą Delegaturę Służby Ochrony Zabytków we Włocławku wszelkich poczynań inżynierskich i budowlanych w obrębie strefy archeologicznej. Obowiązuje każdorazowo wystąpienie o szczegółowe wytyczne konserwatorskie i opinie, przed podejmowaniem decyzji o jakiegokolwiek działalności inwestycyjnej.
- 3) W przypadku konieczności podjęcia realizacji inwestycji na terenie objętym granicami strefy obowiązuje przeprowadzenie badań ratowniczych i nadzorów archeologicznych - konserwatorskich na koszt inwestora, wyprzedzających proces przygotowania inwestycji.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Rypina w zakresie obejmującym dwa wybrane obszary miasta: obszar nr I - ograniczony od zachodu ulicami: Nowy Rynek i 3-go Maja, od północy ul. Małanowskiego, wschodu ul. Dr Fr. Dłutka i Młyńska, od południa istniejącą zabudową mieszkaniową jednorodziną; obszar nr II - ograniczony od zachodu ulicą Cholewińskiego, od północy ul. Koszarową, od wschodu terenami PKP i PKS oraz od południa ul. Dworcową - uchwała Rady Miasta Rypina nr XXVIII/210/05 z dnia 31 sierpnia 2005 r.

Na terenie objętym planem znajduje się budynek dawnego młyna zbożowego przy ul. Mławskiej wpisany do rejestru zabytków oraz budynki i tereny wpisane do ewidencji zabytków.

W planie tym w dziale II rozdział 3 zostały ustalone następujące zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego:

„§ 8. Ustala się następujące zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego chyba, że ustalenia szczegółowe dla terenów stanowią inaczej:

- 1) obowiązek zachowania co najmniej 20% powierzchni działki budowlanej jako powierzchni biologicznie czynnej;
- 2) obowiązek przeprowadzania badań i analiz geologicznych, poprzedzających opracowywanie projektów budowlanych na poszczególnych działkach, w celu rozpoznania stateczności i nośności gruntów, poziomu wód gruntowych itp.;
- 3) obowiązek wprowadzenia kształtowanych pasów zieleni przy granicach terenów o konfliktogennych funkcjach, oznaczonych na rysunku planu;
- 4) zakaz lokalizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, z wyłączeniem budowy i modernizacji dróg i infrastruktury technicznej;
- 5) obowiązek ochrony wód podziemnych przed ich zanieczyszczeniem;
- 6) obowiązek uwzględnienia w projektowanym zagospodarowaniu terenów, możliwie maksymalnego zachowania zieleni istniejącej i wkomponowania jej w układ przestrzenny.”

Natomiast w rozdziale 4 planu zostały ustalone następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

„§ 9.1. Dla budynku dawnego młyna zbożowego przy ul. Mławskiej 27, wpisanego do rejestru zabytków, obowiązują ustalenia szczegółowe określone w Dziale III § 28.

2. Na terenie otoczenia dawnego młyna zbożowego - oznaczonym symbolem „2.U/P”, wokół

¹ zapis nieaktualny z uwagi na likwidację stacji paliw

budynków szpitala i prosektorium - oznaczonych na rysunku planu jako obiekty występujące w ewidencji W.K.Z. oraz na terenie dawnego ogrodu przy szpitalu - oznaczonym symbolem „7.ZP”, ustala się strefę ochrony konserwatorskiej.

3. Ustala się ochronę konserwatorską historycznych budynków szpitala i prosektorium przy ul. 3-go Maja 2 oraz budynku mieszkalnego przy ul. Mławskiej 24.

4. Dla budynków i terenów objętych ochroną konserwatorską (o cechach zabudowy historycznej i kulturowej), oznaczonych na rysunku planu, zaleca się wpisanie do gminnej ewidencji zabytków.

5. Dla budynków i terenów, które są wpisane do gminnej ewidencji zabytków oraz objętych ochroną konserwatorską - oznaczonych na rysunku planu, ustala się:

- 1) zasadę zachowania zabudowy istniejącej z dopuszczeniem jej modernizacji;
- 2) obowiązek zachowania w obiektach modernizowanych: gabarytów, kształtu bryły, charakterystycznego detalu architektonicznego oraz charakteru pokrycia dachu;
- 3) obowiązek nawiązania w obiektach wymienianych ze względu na zły stan techniczny do ogólnych gabarytów, kształtu bryły wymienianej na nową i charakterystycznego detalu architektonicznego,
z zaleceniem zachowania charakteru pokrycia dachu;
- 4) obowiązek uzgadniania z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków przebudowy, rozbudowy, nadbudowy i wymiany zabudowy zarówno zakresu prac wymagającego pozwolenia na budowę jak i zgłoszenia budowy, a także projektów podziałów geodezyjnych.

§ 10. W granicach obszarów I i II objętych planem, nie występują nieekspozowane stanowiska archeologiczne.

§ 11. Ustala się obowiązek niezwłocznego wstrzymania prac ziemnych i powiadomienia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub burmistrza miasta oraz udostępnienia terenu do inwestorskich badań archeologicznych, w przypadku odkrycia w trakcie prac budowlanych, nieujawnionych relikwów kultury materialnej tj. wykopalisk archeologicznych lub przedmiotu, w stosunku do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem.”

Plan ten został pozytywnie zaopiniowany przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Torunia – Delegatura we Włocławku.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miasta Rypina w wybranym obszarze: obszar III - ograniczony od zachodu terenami kolejowymi, od południa ul. Mławską, od północy i wschodu granicami miasta, z wyłączeniem działek o numerach geodezyjnych 882/30, 882/31 i 882/32 - uchwała Rady Miasta Rypina nr XXXIII/329/09 z dnia 29 czerwca 2009 r.

Na terenie objętym planem z elementów dziedzictwa kulturowego znajduje się jedynie przydrożna kapliczka wpisana do ewidencji zabytków. W planie tym w rozdziale 4 zostały ustalone następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

„§ 13.1. Ustala się strefę ochrony konserwatorskiej dla kapliczki, oznaczoną na rysunku planu.

2. Dla strefy, o której mowa w pkt 1, ustala się zachowanie wyglądu architektonicznego w zakresie charakterystycznych wysokości, zastosowanych materiałów oraz kolorystyki.”

Plan ten został pozytywnie zaopiniowany przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Torunia – Delegatura we Włocławku.

5.1.3. innych dokumentów – programów

Lokalny program rewitalizacji miasta Rypina na lata 2009 – 2015 zatwierdzony uchwałą Rady Miasta Rypina nr XLVI/432/10 z dnia 18 sierpnia 2010 r.

Jako obszary do rewitalizacji w zakresie mieszkalnictwa wskazano w programie obszar I oraz część obszaru II.

Najważniejszymi zadaniami wskazanym do rewitalizacji w ramach programu są:

- 1) „Budowa Nowego Centrum Rypina” - polegająca na modernizacji nawierzchni placu przy ul. Nowy Rynek, modernizację ulic wewnętrznych oraz wybudowanie nowej drogi wewnętrznej z parkingami mające na celu usprawnienie ruchu komunikacyjnego w centrum, przebudowa ciągów pieszych do ulicy Mławskiej i Warszawskiej, ułożenie kanalizacji deszczowej odwodnienie placu i ulic wewnętrznych, ułożenie instalacji elektrycznej oświetlenie terenu, wymianę i uzupełnienie małej architektury oraz uzupełnienie zieleni miejskiej na obszarze objętym projektem., wykonanie oświetlenia placu oraz ciągów pieszych za pomocą lamp ulicznych i parkowych mające na celu zwiększenie atrakcyjności turystycznej tej części miasta.

- 2) Rewitalizacja obszaru przy ul. Nowe Osiedle – etap I (projekt z zakresu mieszkalnictwa) – polegająca na termomodernizacji budynków oraz wymianie pokryć dachowych z azbestu.

Rysunek 1 Obszar przeznaczony do rewitalizacji - obszar I

Rysunek 2 Obszar przeznaczony do rewitalizacji – część obszaru II (ul. Nowe Osiedle)

Na obszarze rewitalizowanym czyli na obszarach wskazanych do rewitalizacji realizowany wskazano w programie także szereg innych zadań, w tym m.in.:

- 1) zadania przewidziane do wsparcia w ramach RPO WK-P:
  - Rewitalizacja „dawnego” Miejskiego Domu Kultury polegająca na odnowie budynku dawnego Miejskiego Domu Kultury przy ul. Kościuszki,
- 2) zadania przewidziane do wsparcia w ramach RPO WK-P - mieszkalnictwo:
  - Rewitalizacja budynku „Zgody” - w ramach projektu odnowiona zostanie zabytkowa kamienica przy Placu Sienkiewicza.
  - Rewitalizacja kamienic przy ul. Jana Pawła II i ul. Ks. Cz. Chojeckiego, polegająca na odnowie zabytkowych kamienic znajdujących się przy ul. Jana Pawła II i ul. Ks. Cz. Chojeckiego.
  - Rewitalizacja kamienicy przy ul. Warszawskiej 28 - rewitalizacja kamienicy z początku XX w, znajdującej się w centrum miasta przy ul. Warszawskiej. W ramach projektu. Projekt obejmie termomodernizację budynku, odnowienie elewacji zewnętrznej, odnowienie klatki schodowej.
  - Termomodernizacja budynku mieszkalnego przy ulicy Nowe Osiedle 27. Celem projektu jest poprawa wyglądu, funkcjonalności budynku oraz zmniejszenie ubytków ciepła.

W trakcie opracowywania dalszej części programu opieki nad zabytkami miasta Rypina na lata 2011 -2014 uwzględniono uwarunkowania wynikające z w/w dokumentów wykonanych na poziomie gminnym.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

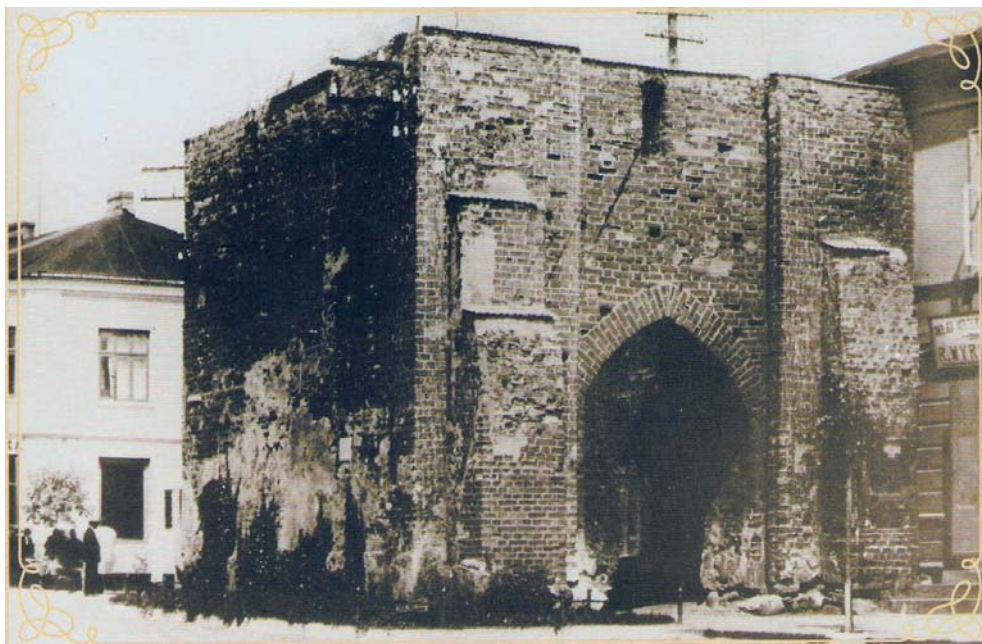
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Rypin to miasto leżące nad rzeką Rypienicą w pn. części Pojezierza Dobrzyńskiego, liczące obecnie około 16,6 tys. mieszkańców. Siedziba powiatu ziemskiego oraz gmin miejskiej i wiejskiej w woj. kujawsko-pomorskim. Początki miasta związane są z grodem Rypin, który pierwotnie funkcjonował na terenie obecnej wsi Starorypin oddalonej o zaledwie 2 km na płn. - wsch. od aktualnej lokalizacji miasta. Rypin jest jedną z najstarszych osad w Polsce wzmiankowanych źródłowo. Po raz pierwszy Rypin został wymieniony w 1065 roku w przywileju Bolesława Śmiałego dla klasztoru Benedyktynów w Mogilnie (w tzw. „falsyfikacie mogileńskim”). Gród w XI-XIV wieku był ośrodkiem kasztelani rypińskiej. Na podstawie zachowanych źródeł archiwalnych jak i zabytków archeologicznych wydobytych podczas stacjonarnych interdyscyplinarnych badań z lat 2007-2010 Rypin należy traktować jako prężny ośrodek handlowo-administracyjny. W 1252 roku w Rypinie wzmiankuje się istniejącą komorę celną należącą do książąt kujawsko - mazowieckich. Pomyślny rozwój Rypin w pewnym stopniu ograniczały, a wręcz uniemożliwiały permanentne najazdy sąsiednich Prusów, Litwinów a nawet Jaćwingów. Po kolejnych zniszczeniach wojennych z lat 20-tych XIV wieku podjęto decyzję o przeniesieniu grodu (a może już wówczas miasta), gdyż pierwotne nadanie praw miejskich Rypinowi we współczesnej historiografii stawia się między rokiem 1327 a 1329.

Lokując Nowy Rypin wybrano korzystniejsze pod względem obronnym miejsce: od zachodu miasta broniły wody stawu, od północy jary rzeczki Rypienicy a od wschodu i południa niebezpieczne, latem trudne od przebycia moczary. Samej lokacji mógł dokonać Władysław Łokietek (1327-1329), ale nie można wykluczyć, że budowę miasta i zamku, przynajmniej częściowo prowadzili sami krzyżacy, którzy władali tym obszarem od 1329 do zawartego w 1343 roku Pokoju Kaliskiego. Pod okupacją krzyżacką w Rypinie rezydował *provisor*. Można też przyjąć, choć z dużą dozą wątpliwości, że fundatorami kościoła św. Trójcy mogli być również Krzyżacy, którzy w ziemi chełmińskiej dysponowali nie tylko odpowiednimi muratorami, ale również byli w stanie zorganizować niezbędną *fabrica ecclesiae* finansującą budowę świątyni (tworzyły ją m.in. dochody z młynów, tartaków, produkcja cegły z lokalnej cegielni). Pozostałe kościoły, nie pochodzące z fundacji krzyżackiej były jeszcze świątyniami drewnianymi.

Najprawdopodobniejszym wydaje się, iż w 1345 roku kościół mógł być już w trakcie budowy, choć jeszcze parafia oficjalnie nie została przeniesiona na nowe miejsce. Pierwsze wzmianki o proboszczu parafii starorypińskiej Wojślawie pochodzą z 1348 i 1349 roku, co wskazuje, że kościół w Nowym Rypinie był jeszcze cały czas w budowie, a Wojślaw mógł ją po prostu nadzorować. Pierwszym proboszczem nowej świątyni mógł być wspominany w 1355 roku

pleban Stanisław. Budowa miasta za czasów krzyżackich musiała być na tyle zaawansowana, że pozwoliło to w 1345 roku nadać mu odpowiednie przywileje, ale dalszy proces rozbudowy, kończenia rozpoczętych inwestycji przypisać należy rządowi Kazimierza Wielkiego, który objął te ziemie we władanie po 1352 roku.

Fot. 1. Brama Sierpecka, widok od strony Placu Sienkiewicza, okres międzywojenny, zbiory MZD

Założony zapewne przed 1345 roku Rypin nie był w tym czasie rozległym organizmem miejskim. Powierzchnia pierwotnego założenia miejskiego liczyła około 4 ha obszaru. Powstał na naturalnie umocnionym terenie, przez który przebiegał szlak komunikacyjny łączący miasto z Ziemią Chełmińską, Mazowszem, Płockiem i Gdańskiem. Główną osią miasta na linii północ-południe była ulica (dziś Kościuszki/Gdańska), stanowiąca zapewne dawny trakt komunikacyjny, prowadząca od mostu na Rypienicy do dzisiejszego Placu Sienkiewicza. Zamykały ją dwie bramy: pierwsza nieznana bliżej od strony rzeczki, blokująca skutecznie wjazd do miasta, oraz brama Sierpecka stojąca do grudnia 1939 roku na dzisiejszym placu Sienkiewicza.

Rypin w średniowieczu był jedynym miastem w ziemi dobrzyńskiej opasanym ceglany mi murami miejskimi. Do miasta prowadziły dwie bramy miejskie i najprawdopodobniej jedna furta zamkowa. Pierwsza brama została zbudowana, jak można przypuszczać, w miejscu przecięcia się dzisiejszych ulic Gdańskiej, 21 Stycznia i Nadrzeczej. Niestety nie zachowały się żadne przedstawienia ikonograficzne dla tejże budowli. Jej znaczenie militarne dodatkowo podnosił znajdujący się w sąsiedztwie kościół Św. Trójcy, którego średniowieczna dzwonnica mogła być doskonałym punktem obserwacyjnym przedpoła od tej strony miasta. Tym bardziej, że największe zagrożenie dla Rypina mogło nadejść ze strony krzyżackiego, granicznego Golubia.

Druga brama, Sierpecka, wzniesiona na początku XIV wieku, została rozebrana w grudniu 1939 roku na polecenie władz okupacyjnych przez miejscowych Żydów, którzy byli wykorzystywani do wszelkich prac porządkowych. Wzniesiono ją w stylu gotyckim, na planie kwadratu, z dwoma ostrołukowymi przejazdami. W nich zostały umieszczone prowadnice bron oraz mechanizm podnoszenia zwodzonego przejazdu. Zbudowana w typowym dla tego okresu dziejowego gotyku, co zresztą potwierdzają zachowane fotografie z widocznym wątkiem gotyckim zastosowanym przy konstrukcji murów. Mury bramy zostały wzmocnione dwoma szkarpami po bokach. Wjazd do miasta przez ową bramę prowadził najpierw przez zwodzony most, przerzucony nad fosą, którą napełniała zapewne woda. Układ tychże fos zaznaczony został jeszcze na pruskim planie regulacyjnym z 1799 roku. W górnej kondygnacji, nad otworami bramnymi znajdowały się niewielkie ostrołukowe okienka. Wizerunek bramy przekazały nam akwarele z 1841 roku, ilustracja w Tygodniku Ilustrowanym oraz liczne zdjęcia nieznanymi autorami z okresu przedwojennego.

Fot. 2. Plan regulacyjny Rypina z 1799 roku, AGAD sygn. 333-24

Zapewne całe założenie otaczały mury miejskie, wzniesione około 1345 roku, biegnące wzdłuż ul. Tylnej, wokół kościoła, gdzie zachował się ich fragment, wzdłuż ul. 21 Stycznia i w kierunku bramy sierpeckiej. Jak wynika z danych dotyczących Rypina z końca XIX wieku oraz z analizy zachowanych relikwów mury posiadały obronne blanki. Najpełniejszy opis rypińskich murów miejskich pochodzi od Aleksandra Słownko-Sławińskiego. Wspominany w 1855 roku fragment murów przy ramie Sierpeckiej i baszcie więziennej liczył 43 łokcie długości, 3 łokcie grubości i 9 łokci wysokości (ok. 22 m x ok. 1,5 m x 4-5 m). Stanowił część obwarowań, podobnie jak ich fragment zachowany przy kościele św. Trójcy, nad jarem Rypienicy, z zbudowany został z cegły na podmurówce kamiennej. Mury te zostały wzniesione głównie staraniem samych mieszczan rypińskich, skoro po ich ukończeniu byli oni zwolnieni z wszelkich opłat na okres 10 lat. Obronność miasta podnosiły też baszty (otwarte lub zamknięte). Jedna z nich, rozebrana w 1868 roku, w czasach, gdy murowane, średniowieczne umocnienia straciły znaczenie militarne, służyła za więzienie. Mury wykorzystywane były jako ściany dobudowywanych doń domów, jeden z nich zw. „zielony” pełnił funkcję ratusza w II poł. XIX wieku.

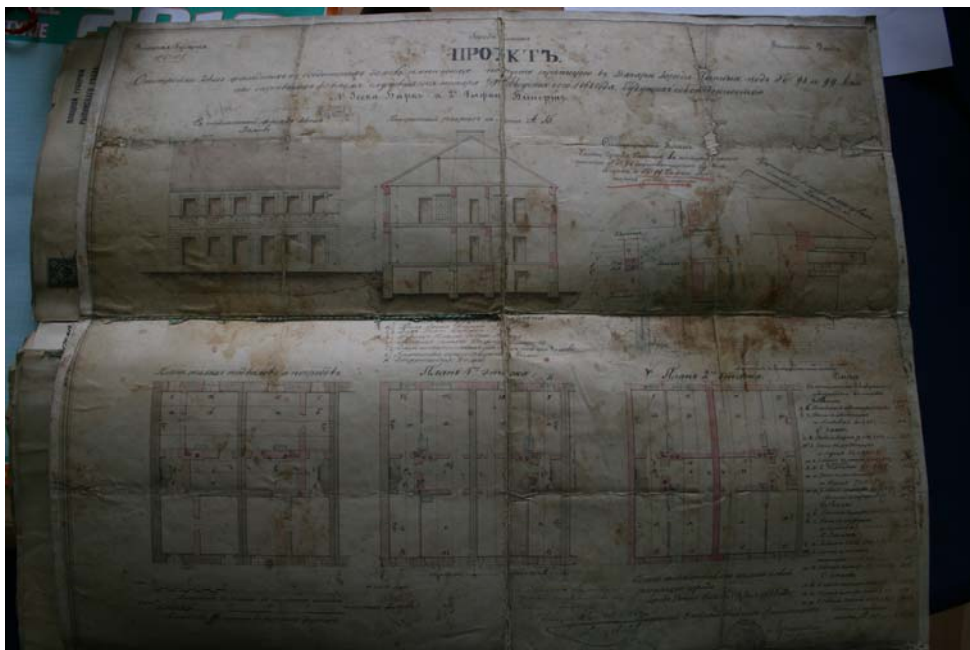
Na prostokątnym rynku najprawdopodobniej od średniowiecza znajdował się niewielki, drewniany ratusz, który otaczały także drewniane, najczęściej kryte słomą domy mieszkalne o układzie kalenicowym, z zabudowaniami gospodarczymi na zapleczach. Granice działek wyznaczały płoty o konstrukcji sumikowo-łatkowej lub plecionkowej, między którymi biegły miedzuchy moszczone dylami. Domy najczęściej wznoszono budowano w konstrukcji wieńcowej lub szachulcowej, szalowane dranicami. Za nimi powstawały budynki gospodarcze w technice palisadowej lub sumikowo-łatkowej. Pomieszczenia mieszkalne ogrzewane były glinianymi lub ceglanyimi piecami opalanymi drewnem. Podłogi wykonywano zapewne z desek lub w uboższej wersji z polepy glinianej.

Niestety ratusz nie zachował się do dnia dzisiejszego, bowiem jak podaje literatura, został rozebrany w 1821 roku. Według poleceń Komisji Województwa Płockiego z 17 grudnia 1821 roku miano wybudować nowy ratusz wykorzystując do tego materiał ceglany, uzyskany z rozbiórki bramy sierpeckiej wraz z przyległym doń murem. Na miejsce przyszłej inwestycji miał być wyznaczony nie środek rynku, ale jedna z jego pierzei. Dochody miastu przynosiły sklepy i kramy, tutejszy wójt (pierwszym był pleban Nowego Rypina, dziedzic Starego Rypina Eberhard wzmiankowany w latach 1348-1349) otrzymywał m.in. połowę czynszu z łaźni miejskiej oraz bogacił się na dochodach z gruntów leżących przy drodze ze Starego do Nowego Rypina (z tzw. wójtostwa).

Zabudowa miasta, jak wyżej wspomniano, w przeważającej części była drewniana. Zabudowa drewniana Rypina dominowała do połowy XIX wieku, kiedy to po jednym z największych pożarów w dziejach Rypina z 1857 roku podjęto decyzję o zakazie wznoszenia budowli drewnianych na terenie ścisłego centrum miasta. Początkowo ceglane były tylko mury miejskie, kościół parafialny oraz zamek

rypiński. Nie można wykluczyć, że przynajmniej część domów, szczególnie tych wzniesionych wokół rynku zbudowana była na kamiennych piwnicach.

Fot. 3. Projekt kamienic z 1858 roku przy pierzei Rynku, po pożarze z 1857 roku kamienice musiały być murowane. Archiwum Sądu Rejonowego w Rypinie, foto Andrzej Szalkowski

Do nowolokowanego Rypina przenieśli się także Bożogrobcy. W 1349 roku otrzymali oni od Władysława, księcia dobrzyńskiego przy Nowym Rypinie osiem łańów ziemi celem zbudowania nowego szpitala i kościoła. O to przeniesienie książę za pośrednictwem Elżbiety, królowej węgierskiej zabiegał u papieża Klemensa VI. Miechowici opiekując się kościołem parafialnym w Starym Rypinie, utrzymywali przy szpitalu noworypińskim 3 księży i zapewniali opiekę dla 12 chorych. Według źródeł w starej siedzibie miał pozostać jeden z ich księży. Bożogrobcy zbudowali swój nowy kościół pw. św. Ducha przed północną bramą wjazdową do miasta, co narażało go niestety na większe lub mniejsze zniszczenia, dokonywane przy okazji oblężenia miasta. Zakonnicy zostali dodatkowo uposażeni 15 lipca 1382 roku przez Waśka z Rusinowa, który dał im część swej wsi (obecnie na terenie dzisiejszej ulicy Piaski). Sama świątynia była kilkakrotnie odbudowywana, ostatni raz w 1823 roku i tak dotrwała do ostatecznej likwidacji podczas okupacji niemieckiej w 1941 roku. Sam szpital w 1822 roku rozebrano i przeniesiono naprzeciw miejsca, gdzie później stanął kościół ewangelicki, bowiem utrudniał wjazd do miasta, stojąc na środku nowo wytyczonej ulicy. Mury miejskie stopniowo rozbierano, bowiem utrudniały one rozwój przestrzenny miasta. Proces ten trwał do II połowy XIX wieku.

Zapewne przed 1343 rokiem powstał w Rypinie gotycki zamek, ponieważ w tym roku jest on wspomniany w dokumencie wystawionym przez księcia Władysława do młynarza Hejkona zezwalając mu na budowę młyna przy nowym Rypinie (kolejne wzmianki o zamku pochodzą z 1351 i 1411 roku). W tym samym 1348 roku arcybiskup gnieźnieński Jarosław wspomniął o zamku w Rypinie (castrum in Ripin) rozstrzygając spór pomiędzy biskupem płockim Klemensem a księciem Władysławem. Biskup płocki oraz jego następcy zostali zobowiązani do uiszczenia opłaty w wysokości 10 marek w przypadku odbudowy lub remontu zamku rypińskiego. Fundatorem zamku mogli być krzyżacy, budując go, jak się przypuszcza w latach 1329-1343.

Zamek ten mieścił się, jak się przypuszcza w pobliżu kościoła św. Trójcy, od strony wschodniej miasta. Jest to przypuszczenie jak najbardziej logiczne, bowiem tylko takie usytuowanie zamku nie narażało go na całkowitą izolację w przypadku oblężenia miasta. Lokacja zamku po stronie wschodniej, na niewielkim wzgórzu dawała też możliwość lepszej kontroli miasta. Do bardziej reprezentacyjnego połączenia miasta z zamkiem mogła służyć dzisiejsza ul. Zduńska, której wylot dodatkowo mógł być chroniony bramą - furtą uniemożliwiającą bezpośrednie wtargnięcie do zamku. Interesujący bieg, ze względów urbanistycznych, ma ulica Garncarska, która choć leżąca poza wytyczonym grodem mogła w średniowieczu łączyć główną bramę zamku z miastem oraz prowadzić, jako łącznik do głównych szlaków komunikacyjnych od strony południowej, których bieg dodatkowo kontrolował rypiński zamek. Jakikolwiek rozważana na temat jego formy nie mogą być w niniejszym tekście wiążące. Być może, jak pokazują przykłady zamków mazowieckich, mógł być to budynek założony na planie prostokąta,

przylegający do takiegoż dziedzińca, który ujmowały mury obronne i dwie umocnione wieże w narożach. Pomiędzy nimi, w kurtynie muru mogła być przebita główna (i zapewne jedyna) brama wjazdowa na teren zamku. Za taką formą zdaje się przemawiać ukształtowanie terenu, uniemożliwiające od strony północnej swobodny wjazd na teren dziedzińca. W chwili przekazywania Rypina w ręce polskie 22 września 1411 roku w spisany inwentarzu wspomniano tutejszy zamek. W związku z tym, że określono go mianem „Haus”, można przypuszczać, że składał się on właśnie z budynku mieszkalnego oraz przedzameczu. Nie można też wykluczyć, że słowem „Haus” została określona wieża obronna, która celem podniesienia obronności, w partii parteru i piętra nie posiadała żadnych otworów wejściowych i okiennych, a dopiero w wyższej kondygnacji umieszczono otwór wejściowy, do którego prowadziły drewniane, łatwe do zerwania schody. Przyjęcie tezy, że zamek rypiński był wieżą obronną tłumaczyłoby też jego trudności w lokalizacji, ze względu na niezbyt rozległe założenie.

Niestety nie jest znana jakakolwiek przybliżona data jego rozbioru, ani np. szkody, jakie poniósł on podczas wojen polsko-krzyżackich. Podczas wojny trzynastoletniej mieszczanie rypińscy wynajęli oddział najemników z Mazowsza, którzy mieli miasto bronić. Być może w wyniku niezaplaczonego żołdu najemnicy zrabowali miasto i mogli spalić lub wysadzić „Haus”. Może dzieła zniszczenia dopełnił potop szwedzki, podczas którego wiele okolicznych zamków zostało poważnie uszkodzonych lub częściowo rozebranych przez okupantów szwedzkich, którzy spłądowali i zniszczyli także liczne domy mieszczańskie. Przypuszcza się, że zamek przestał istnieć już w trakcie wojny 13-letniej i został zniszczony przez krzyżaków jako zagrażający pograniczu ich państwa. Materiał mógł być wtórnie wykorzystany do naprawy lub wznoszenia nowych domów w Rypinie.

Po 1466 roku, kiedy ziemia chełmińska została inkorporowana do Korony, i nie było już z jej strony zagrożenia krzyżackiego, miasto zaczęło się szybko i pomyślnie rozwijać się jako ośrodek handlu i rzemiosła. Rypin jako jedno z głównych miast ziemi dobrzyńskiej był siedzibą starostów królewskich i miejscem sądów ziemskich. W okresie kolejnych wieków otrzymało szereg przywilejów królewskich.

Spokojny rozwój miasta został przerwany przez wojny szwedzko-polskie w XVII wieku. Szczególnie tragiczny był najazd z czasów wojny z Gustawem Adolfem z roku 1629, kiedy to Rypin został bezprecedensowo zrujnowany. Dramat zniszczeń wojennych został pogłębiony przez wojnę północną w latach 1700-1721. Po II rozbiórce Polski, w 1793 roku miasto znalazło się w granicach państwa pruskiego. Z tego okresu pochodzą próby pierwszej regulacji miasta pod względem charakteru zabudowy i siatki ulic miejskich. Przygraniczne położenie Rypina wykorzystali Prusacy do ulokowania w Rypinie Faktorii Solnej, która była niczym innym jak centrum logistycznym w handlu solą na tym obszarze państwa pruskiego.

Owa faktoria zlokalizowana była przy obecnej ulicy Piłsudskiego. A materialnym śladem po niej jest sztucznie wykonany nasyp ziemny przy tejże ulicy oraz budynek tzw. Starej Poczty będący siedzibą administracji Faktorii Solnej. W latach 1807- 1815 Rypin zostaje włączony do Księstwa Warszawskiego. Po kongresie wiedeńskim w 1815 roku – Rypin znajduje się w Królestwie Polskim, zależnym od Rosji. W okresie powstania listopadowego okolice Rypina były świadkiem przejścia granicy rosyjsko-pruskiej przez powstańczy korpus generała Macieja Rybińskiego i jego internowania przez władze pruskie. W Rypinie miała miejsce jedna z ostatnich narad wojennych sztabu armii powstańczej. Ponad 30 lat później mieszkańcy Rypina i okolic wzięli aktywny udział w kolejnym zrywie niepodległościowym – powstaniu styczniowym. W 1857 roku podczas szalejącego pożaru, została prawie doszczętnie zniszczona zabudowa miasta. Po tym wydarzeniu władze miasta decydują się wydać zakaz wznoszenia budynków drewnianych na obszarze centrum miasta i w obrębie głównych ulic miejskich.

Znaczny rozwój Rypina następuje od przełomu XIX i XX wieku. Wówczas złagodzenie kursu polityki carskiej uwalnia możliwości organizowania rozwoju Rypina jako miasta pogranicza. Okres I wojny światowej i okres międzywojenny to nabierający tempa proces rozwoju miasta. Budowa pierwszej elektrowni miejskiej w 1916 roku, budowa Budynku „Zgody” (także 1916 r.), nowa elektrownia (1925r.), Szpital Miejski (1923r.), Szkoła Podstawowa (1928r.), Starostwo Powiatowe (1925r.), Park Miejski (1925r.), włączenie obszaru ulicy Piaski do miasta (1922r.), doprowadzenie kolei do Rypina (1937r.) to przykłady na niezwykle dynamiczny rozwój Rypina.

Obecnie Rypin w swej historycznej części prezentuje walory architektury z przełomu XIX i XX wieku. W centralnej części rynku miasta stoi pamiątkowy głąz, ustawiony w 1991 roku, a na nim Posąg Św. Jana Chrzyciela z 2010 roku. Obelisk upamiętnia ważne wydarzenie historyczne dla Rypina – nadanie w 1345 roku praw miejskich, a pomnik prezentuje sylwetkę patrona miasta. U wylotu ul. Jana Pawła II, wychodzącej z rynku w kierunku pn.-zach. znajduje się kościół Trójcy Świętej wzniesiony w połowie XIV wieku, z fundacji Bolesława i Władysława, książąt dobrzyńskich. Kościół jest usytuowany na wzniesieniu stromo opadającym od strony zach. i pn. ku Rypienicy. Najcenniejszy zabytek miasta posiada bryłę gotycką, z przebudowanymi szczytami i kruchtami pd. i zach. w duchu neogotyku. Boczne ołtarze: pierwszy z obrazem św. Antoniego z Dzieciątkiem z początku XVIII wieku oraz drugi z

obrazem Matki Boskiej Różańcowej z 1857 roku, pochodzące z 1 połowy XIX wieku, zostały przeniesione prawdopodobnie ze zlikwidowanego kościoła św. Ducha. Należy zwrócić uwagę na ambonę i chrzcielnicę, obie rokokowe, które powstały w 2 połowie XVIII wieku oraz interesujący krucyfik rokokowy z połowy XVIII wieku. Na d. cmentarzu przykościelnym w narożniku pn.-zach. stoi dzwonnica neogotycka. Kościół otacza mur XIX-wieczny, z wkomponowanym od strony pn. fragmentem gotyckich murów miejskich z XIV wieku. Przy rogu ulic: Kościuszkii i Lipnowskiej znajduje się kolejny obiekt sakralny miasta – zbór ewangelicko-augsburski, zbudowany w 1888 roku. Jest to budowla neogotycka, ceglana z wieżą, na której umieszczony jest zegar z początku XX wieku. We wnętrzu kościoła szczególną uwagę należy zwrócić na emporę, ambonę oraz tryptyk w ołtarzu. Wyposażenie wnętrza jest skromne. Wokół kościoła znajduje się ogrodzenie wraz bramą, pochodzące z przełomu XIX i XX wieku.

Niedaleko kościoła, przy ul. Kościuszkii 15 położony jest jeszcze jeden budynek powstały równoległe ze zbozem – jest to pastorówka. Przy ul. Warszawskiej 20 usytuowany jest budynek Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej. Budynek powstał w 4 ćwierci XIX wieku z przeznaczeniem na szpital. W okresie międzywojennym w budynku znajdował się komisariat Policji Państwowej, a w okresie II wojny światowej stanowił siedzibę Selbstschutzu oraz Gestapo. Z powodu znęcania się, torturowania i uśmiercania zatrzymanych mieszkańców Rypina i okolic, głównie ziemian i inteligencji, nazwany był „Domem Kaźni”. W 1968 roku utworzono w budynku Regionalną Izbę Pamięci Narodowej oraz zawieszono pamiątkową tablicę związaną z martyrologią mieszkańców. W 1980 roku Izbę przekształcono w Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej. Placówka muzealna eksponuje materiały archiwalne, zbiory sztuki użytkowej, medalierstwo oraz eksponaty przekazane przez mieszkańców miasta i okolic. Ponadto muzeum prezentuje 2 stałe wystawy związane z martyrologią ziemian i inteligencji oraz ze szkolnictwem wiejskim na ziemi dobrzyńskiej od XIX wieku do lat 70-tych XX wieku.

Przed parkiem przy ul. Mławskiej w otoczeniu drzew wznosi się niewielka kaplica św. Barbary. Powstała w 1780 roku jako drewniana o konstrukcji na zrębowej. W trakcie ostatniego odnowienia ujawniła fragmenty istniejącej polichromii. Na uwagę zasługuje dach kapliczki, pokryty unikalnym gontem.

Fot. 4. Kaplica świętej Barbary, widok lata 70-te XX-wieku, ze zbiorów MZD

We współczesnym kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa, który został wzniesiony w latach 1984-1990 przy ul. ks. A. Podlesia znajdują się witraże, które pod względem powierzchni, są jednymi z największych na świecie. Witraże przedstawiają „Ostatnią Wieczerzę” i „Stworzenie Świata”. Dzieło zostało wykonane przez artystów plastyków Elżbietę i Andrzeja Bednarskich z Rypina. Artyści w 2 witrażu przedstawili własną abstrakcyjną wizję stworzenia świata.

W bok od ul. Warszawskiej odchodzi ul. Spokojna, przy której na wysokości posesji nr 72, dawniej, był usytuowany cmentarz żydowski. W czasie II wojny światowej Niemcy istniejące tam macewy przeznaczili na utwardzenie drogi. Obecnie od 1991 roku funkcjonuje tam lapidarium z fragmentami macew, które udało się odnaleźć i uratować.

Fot. 5. Lapidarium przy Ulicy Spokojnej, dawny cmentarz Żydowski, foto Andrzej Szalkowski

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Ochrona i rewitalizacja krajobrazu kulturowego Rypina ma polegać na pielęgnowaniu form stylowych lokalnego krajobrazu kulturowego. W praktyce ma to oznaczać posługiwanie się optymalnymi metodami rewitalizacji przedmiotów kultury i pielęgnacji obiektów zieleni tworzących krajobraz kulturowy. Krajobraz kulturowy jest wynikiem przekształcania krajobrazu naturalnego przez grupę kulturową i nakładania elementów kulturowych z różnych etapów dziejowych. Rypin i jego okolice przynależą geograficznie, historycznie i etnograficznie do Ziemi Dobrzyńskiej, czyli terenu odwiecznego pogranicza. Ciągłe zagrożenie wynarodowieniem, wpływy sposobu życia i kultury niemieckiej napierającej z Prus, przez setki lat były tu problemem. W etnografii polskiej funkcjonuje termin – określenie „Dobrzyniacy właściwi”, teren ich „występowania” sprowadza się w przybliżeniu do okolic Rypina. Z historią Rypina związane są liczne zabytki architektury oraz m.in. malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego. Niestety wiele z ich albo przepadło bezpowrotnie z mrokach dziejów, inne zaledwie wspomniane w źródłach nie pozwalają na pełniejsze ich przybliżenie. Wiele ciekawych obiektów najzwyczajniej zniszczono, zubażając bezpowrotnie krajobraz kulturowy miasta. Rabowali miasto krzyżacy, Szwedzi podczas potopu, wojska francuskie, rosyjskie oraz niemieckie podczas powstań i wojen. Z drugiej strony przez wieki dużą część Rypina tworzyły głównie drewniane domy zamieszkiwane przez ubogich mieszkańców, więc nie należy spodziewać się, by znajdowały się tam przedmioty o wysokiej artystycznej czy użytkowej wartości.

Krajobraz kulturowy to także przestrzeń przyrodnicza, która znajduje się w sferze oddziaływań człowieka przyjmuje formę kulturową, wyrażoną w postaci krajobrazu kulturowego. Krajobraz ten

można rozumieć jako antropogenicznie ukształtowany fragment przestrzeni geograficznej, powstały w wyniku zespolenia oddziaływań środowiskowych i kulturowych, tworzących specyficzną strukturę, objawiającą się regionalną odrębnością, postrzeganą jako swoistą fizjonomię. Cechy środowiska fizyczno-geograficznego Rypina i okolic wynikają z budowy i historii geologicznej, ukształtowania rzeźby terenu, stosunków wodnych, klimatu i gleb, większej jednostki regionalnej, w której ten obszar się znajduje. W świetle podziału Polski na regiony fizyczno-geograficzne miasto Rypin położone jest w obrębie Pojezierza Dobrzyńskiego, nazywanego też, z punktu widzenia geomorfologicznego, Wysoczyzną Dobrzyńską. Jednostka ta ograniczona jest od zachodu i południa doliną dolnej Wisły z Kotlinami Toruńsko-Bydgoską i Płocką, od północy doliną Drwęcy, od północnego wschodu i wschodu Garbem Lubawskim i Równiną Urszulewską oraz od południowego wschodu Wzniesieniami Mławskimi.

Fot. 6. Rzeka Rypienica, Garbaty Mostek w Parku Miejskim, foto Maciej Bagiński, ze zbiorów MZD

Rzeźba terenu obszaru Rypina i okolic jest urozmaicona i cechuje się występowaniem form o różnej genezie. Podstawowymi jednostkami geomorfologicznymi są: wysoczyzna morenowa, rynna Rypienicy oraz równina sandrowa. Wysoczyzna morenowa, obejmująca przeważającą część tego obszaru, rozdzielona jest przez rynnę Rypienicy na dwie części: zachodnią i wschodnią. Różnią się one morfologią oraz położeniem wysokościowym. Fragment położony na zachód od rynny Rypienicy cechuje się występowaniem wysoczyzny morenowej płaskiej i falistej w kilku poziomach topograficznych (wysoczyznowych): 100–110, 110–120 i 120–135 m n.p.m. Wysoczyzna morenowa rozcięta jest przez liczne rynny subglacjalne. Są to formy o długości 4–14 km i głębokości 10–35 m, przeważnie wąskie (100–800 m) i kręte, z licznymi przewężeniami i rozszerzeniami oraz progami i przegłębieniami. Rynny subglacjalne zajęte są przez jeziora i równiny torfowe. W części zostały one wykorzystane i przekształcone przez rzeki. Do największych należą rynny Jeziora Kiełpińskiego, Jeziora Długie, Jeziora Trąbińskiego i Czarownica, jeziora Ostrowite, Jeziora Kleszczyńskiego oraz Jeziora Żalskiego Dużego. Charakterystycznym elementem rzeźby wysoczyzny morenowej są też zagłębienia powstałe po martwym lodzie. Najbardziej licznie formy te występują w okolicy Czyżewa, Balina i Kowalk. Dna zagłębień wytopiskowych zajęte są przez równiny torfowe.

Obszar Rypina i jego okolic został dość wcześnie, bo w XIV wieku, odlesiony. Obecnie na terenie miasta nie znajdują się żadne większe obszary zadrzewione poza parkami miejskimi. W najbliższej okolicy nieduże skupiska drzew są w Rusinowie i na Sikorach. Starodrzew reprezentowany w Rypinie to okazy dębu zlokalizowane przy Ulicy Piłsudskiego, park przy Zespole Szkół nr 1, Park Miejski przy ulicy E.Orzeszkowej.

Elementem krajobrazu kulturowego, niezwykle cennym dla miasta Rypina są również obiekty przyrodnicze. Na terenie miasta znajdują się następujące pomniki przyrody objęte ochroną:

Lp.	Nazwa	Obwód [cm]	Wys. [m]	Obręb ewid.	Opis lokalizacji	Forma własności, zarządca	Data utworzenia	Obowiązująca podstawa prawna wraz z oznaczeniem miejsca ogłoszenia aktu prawnego	Opis
1	2	3	4	6	7	8	9	10	11
1	Dąb szypułkowy (Quercus robur)	302	23	2 (Rypin)	dz. Nr 28/1/28/2 i 24/1 (drzewo rosnące na granicy 3 działek)	Gmina Miasta Rypina/osoba prywatna	20 grudnia 1988 r.	Zarządzenie Wojewody Włocławskiego z dnia 20 grudnia 1988 r. nr 59/88	wiek ok. 200 lat
2	Miłorząb dwuklapowy (Ginkgo biloba)	201	15	2 (Rypin)	dz nr 24/5 (drzewo w ogrodzie przydomowym)	osoba prywatna	20 grudnia 1988 r.	Zarządzenie Wojewody Włocławskiego z dnia 20 grudnia 1988 r. nr 59/88	wiek ok. 150 lat
3	Surmia żółtokwiatowa (Catalpa ovata)	105	8	2 (Rypin)	dz nr 58 (drzewo rosnące przy budynku w którym mieści się apteka Pod Orłem)	Gmina Miasta Rypina	21 lutego 2000 r.	Uchwała Rady Miasta Rypina nr XVII/145/2000 z dnia 21.02.2000 r. (Dz.Urz. Woj. Kuj-Pom. Nr 42 poz.379)	bd.*
4	Surmia żółtokwiatowa (Catalpa ovata)	120	10	2 (Rypin)	dz nr 58 (drzewo rosnące pomiędzy Placem Sienkiewicza a ul. Ks. Chojeckiego)	Gmina Miasta Rypina	21 lutego 2000 r.	Uchwała Rady Miasta Rypina nr XVII/145/2000 z dnia 21.02.2000 r. (Dz.Urz. Woj. Kuj-Pom. Nr 42 poz.379)	bd.*
5	Magnolia (Magnolia L.)	50	5,5	4 (Rypin)	dz nr 913	„REMILEX” Międzyborów, Sade Budy ul. Długa 60	21 lutego 2000 r.	Uchwała Rady Miasta Rypina nr XVII/145/2000 z dnia 21.02.2000 r. (Dz.Urz. Woj. Kuj-Pom. Nr 42 poz.379)	korona ok. 4,5 m
6	Lipa drobnolistna (Tilia cordata)	560	20	1 (Rypin)	dz nr 291 (teren parku przyszkolnego)	Skarb Państwa - Powiat Rypiński, trwały zarząd - Zespół Szkół Nr 1 w Rypinie ul. Kościuszki 51	21 lutego 2000 r.	Uchwała Rady Miasta Rypina nr XVII/145/2000 z dnia 21.02.2000 r. (Dz.Urz. Woj. Kuj-Pom. Nr 42 poz.379)	bd.*
7	Buk zwyczajny (Fagus sylvatica)	300	20	1 (Rypin)	dz nr 291 (teren parku przyszkolnego)	Skarb Państwa - Powiat Rypiński, trwały zarząd - Zespół Szkół Nr 1 w Rypinie ul. Kościuszki 51	21 lutego 2000 r.	Uchwała Rady Miasta Rypina nr XVII/145/2000 z dnia 21.02.2000 r. (Dz.Urz. Woj. Kuj-Pom. Nr 42 poz.379)	bd.*
8	Buk zwyczajny (Fagus sylvatica)	150	15	1 (Rypin)	dz nr 291 (teren parku przyszkolnego)	Skarb Państwa - Powiat Rypiński, trwały zarząd - Zespół Szkół Nr 1 w Rypinie ul. Kościuszki 51	21 lutego 2000 r.	Uchwała Rady Miasta Rypina nr XVII/145/2000 z dnia 21.02.2000 r. (Dz.Urz. Woj. Kuj-Pom. Nr 42 poz.379)	bd.*
9	Buk zwyczajny (Fagus sylvatica)	240	20	1 (Rypin)	dz nr 291 (teren parku przyszkolnego)	Skarb Państwa - Powiat Rypiński, trwały zarząd - Zespół Szkół Nr 1 w Rypinie ul. Kościuszki 51	21 lutego 2000 r.	Uchwała Rady Miasta Rypina nr XVII/145/2000 z dnia 21.02.2000 r. (Dz.Urz. Woj. Kuj-Pom. Nr 42 poz.379)	bd.*

* - b.d. – brak danych

5.2.3. Zabytki nieruchome

Kościół Świętej Trójcy

Kościół św. Trójcy posiada typowy dla tej części Polski układ rozplanowania bryły i rzutu. Wzniesiony na planie prostokąta, z prosto zamkniętym prezbiterium należy do licznych kościołów mazowieckich posiadających właśnie takie rozplanowanie rzutu. Rozwiązanie to pochodzi zapewne z ziemi chełmińskiej gdzie taki kształt nadawano świątyniom na przełomie XIV i XV wieku. Typowym elementem tutejszych świątyń jest szczyt rozczłonkowany filarkami i sterczynami. Między filarkami umieszczono ostrołukowe blendy, wysokie na całą wysokość szczytu, co jest charakterystyczną cechą szczytów powstających w XIV i XV wieku. Obecna bryła kościoła zachowała średniowieczny podstawowy układ jednakże przez stulecia została wzbogacona o szereg przybudówek i przeróbek związanych z licznymi zniszczeniami.

Opisując bryłę rypińskiej świątyni dokonuje się tak naprawdę opisu kościoła XIX-wiecznego, który został przekształcony w stosunku do pierwotnej budowli. Jest to bowiem świątynia gotycka, z neogotyckim szczytem zachodnim i takąż kruchtą południową. Kruchta zachodnia to budowla z początku XX wieku, północna to z kolei dzieło współczesne, powstałe dopiero w 1958 roku. Kościół orientowany, usytuowany na wzniesieniu opadającym stromo w stronę zachodnią i północną. Murowany z cegły układanej w wążku gotyckim, z widocznymi zendrówkowymi główkami. Szczyt neogotycki (zapewne wzorowany na oryginalnym poprzedniku), schodkowy, z ostrołukowymi blendami i sterczynami, z nadwieszoną wieżyczką na dzwonek sygnarkowy. Korpus kościoła kryty dachem siodłowym, nad kaplicą i zakrystiami dachy pulpitowe. Mury kościoła św. Trójcy w Rypinie charakteryzują się do dziś licznymi śladami znaków apotropaicznych, czego dowodem są choćby wyżłobione w cegle dolki, powstałe podczas krzesania „żywego ognia”.

Fot. 7. Kościół Świętej Trójcy, widok od strony ulicy Jana Pawła II, foto Maciej Bagiński, ze zbiorów MZD

Założony na planie prostokątnej sali, wewnątrz nakryte pozornym sklepieniem kolebkowym, w części zakrystii sklepienie kolebkowe, w kaplicy pozorne, zwierciadlane. Prezbiterium wydzielono wewnątrz łukiem tęczowym, na którym osadzono krucyfiks oraz dwoma ołtarzami bocznymi, które stanowiły podporę dla owego łuku. Portale w kruchtach gotyckie, wymurowane w czasie powstawania kościoła w średniowieczu, Kaplica Pana Jezusa otwarta do wnętrza półkolistą arkadą. Powstała zapewne z fundacji burmistrza rypińskiego Andrzeja Wyspicha, z wejściem do kościoła zamurowanym w XIX wieku. Nad XIX wieczną kruchtą emporą, w narożu, między kaplicą a nawą, od strony zachodniej wieżyczka schodowa.

Wokoło kościoła założono cmentarz grzebalny, na którym składano ciała mieszkańców Rypina i okolic do 23 października 1815 roku. Część z nich, szczególnie zasłużonych dla Kościoła, trafiać musiała do podziemi. Od końca XVII do początków XIX wieku, a więc do stworzenia nowoczesnych przepisów sanitarnych naliczono 300 pochówków w krypcie pod nawą. W 1700 roku w kaplicy św. Krzyża odbył pochówek Tomasza Kowalkowskiego, którego złożono w specjalnej krypcie. Cześć zmarłych składana była w krypcie pod nawą kościoła (odnotowano ten fakt w 1725 roku). Pod ołtarzem znajdowało się jedno z bardziej prestiżowych miejsc pochówkowych (bliskość relikwii) – krypta rodziny Starorypińskich. Na cmentarzu odnotowywano nie tylko dzwonnice, ale i kostnicę, która była miejscem godnego złożenia kości po wydobyciu ich z ziemi.

Świątynia spalona w 1395 i 1409 roku przez Krzyżaków, na początku XVII wieku zniszczona częściowo przez zawalenie się dachu, odbudowana została około 1606 roku staraniem miechowitów,

którzy pełnili tu obowiązki proboszczowskie. Już w 1597 roku próbowano naprawiać, kościół, a szczególnie wspomniany dach, ale ze względu na jego ogólny zły stan techniczny, nie na wiele się to zdało. Zadaszenie ocalało na kaplicy św. Krzyża i tam w czasie remontu odprawiano nabożeństwa. W czasie tzw. pierwszego potopu szwedzkiego ograbiono ją z naczyń liturgicznych i zapewne przynajmniej uszkodzono, ale stopień uszkodzeń nie jest znany. Z kolei drugi potop szwedzki doprowadził do gospodarczej ruiny także i parafię rypińską. Na początku XVIII wieku odnotowano uszkodzone organy, uszkodzenia zewnętrzne i wewnętrzne, cztery zdewastowane poważnie ołtarze. Wnętrze było niszczone przez warunki atmosferyczne, brakowało posadzki i dachu nad nawą główną. Dachówką pokryte było jedynie prezbiterium, drewnem nieznana bliżej kruchta. Nie było okien, z wyjątkiem jednego, i to w zakrystii, gdzie starano się zabezpieczyć komunikanty w złoconej puszcze. W wiejskim stanie były też zabudowania plebańskie oraz kostnica. Kolejne wizytacje notują ciągle ten sam stan: „potrzebuje rozległej naprawy”. Dopiero pod koniec XVIII stulecia zabudowania plebańskie i sam kościół stopniowo naprawiano, ale niestety nie była to wystarczająca naprawa. Zdewastowana była kaplica św. Krzyża z znajdującym się tam obrazem Ukrzyżowanego w niewielkim ołtarzu.

W 1818 roku kościół był wyłączony z użytkowania ze względu na niebezpieczeństwo zawalenia. Decyzję tą podjęto po ustaleniach wizytacyjnych z 1817 roku, kiedy to wykazano katastrofalny stan większości drewnianych elementów konstrukcyjnych. Nie wiadomo jednak w jakim stopniu zniszczyli go żołnierze armii napoleońskiej, plądrujący całą okolicę. Dopiero w 1821 roku przystąpiono do niezbędnych remontów, w 1839 roku otoczono nowym ogrodzeniem kościelny cmentarz. Niestety trzydzieści lat później odnotowano znowu zły stan budowli. Około 1840 roku przeprowadzono kolejny remont, w tym pomalowano wnętrze, naprawiono niezbyt okazałe ołtarze. W latach 60-tych XIX wieku kościół św. Trójcy był znowu w stosunkowo złym stanie technicznym. Na przełomie XIX i XX wieku w kościele odnotowano cztery konfesjonały. Szczęśliwie z przełomu XIX i XX wieku zachowały się neogotyckie stacje drogi krzyżowej, zakupione ok. 1904 roku za 555 rubli przez ks. Józefa Rościszewskiego.

Staraniem dziekana rypińskiego ks. Józefa Rościszewskiego w 1905 roku ponownie wyremontowano dach, posadzki, zakupiono dwa ołtarze boczne w miejsce dwóch zlikwidowanych: św. Antoniego i św. Anny. W ołtarzu św. Walentego umieszczono obraz św. Antoniego, w ołtarzu Matki Bożej Różańcowej obraz św. Anny. Pod chórem kaplicę św. Krzyża zamykała metalowa krata, a jej wnętrze zdobiły polichromowane wizerunki Zwiastowania, Zmartwychwstania i św. Antoniego.

Najbardziej reprezentatywna obecnie ozdoba kościoła to niezwykle bogata polichromia wnętrza. W okresie międzywojennym podjęto decyzję o odświeżeniu wnętrza i wykonaniu nowej spójnej dekoracji malarskiej. Najpierw zbudowano nowe sklepienie, które dopiero potem pokryto malowidłem. Autorem nowej polichromii w latach międzywojennych był prof. Witold Drapiewski, który zrealizował swój projekt w roku 1932 za sumę 12 000 złotych nowoczesnymi, jak na owe czasy farbami mineralnymi Keima. Polichromia przedstawia ciekawe wizerunki tronującego Chrystusa i Marii oraz m.in. świętej Cecylii, św. Józefa czy św. Teresy z Avila. Elementem uzupełniającym całość kompozycji jest ornamentyka tworzona m.in. przez wpisane w stylizowane liście półpostaci kobiece. W stylizowane wici wpisane zostały też monogramy Chrystusa czy kotwice oraz przede wszystkim znaki zodiaku namalowane wzdłuż osi głównej kolebki sklepienia. Całość dopełniona została przez tekst prefacji SS. Trinitatis. W malowidle bez trudu można dostrzec nie tylko ornamentykę secesyjną, czy młodopolską, ale również Art deco. Pierwsze poważniejsze remonty świątyni po wojnie przeprowadzono w latach 50-tych, P. Domarat z Torunia wykonał konserwację polichromii W. Drapiewskiego. Stopniowo remontowano otoczenie kościoła i plebanię. W 1948 roku zakupiono nowe dzwony *Tadeusz i Wincenty*, w 1950 roku firma p. Biernackiego z Krakowa dokonała remontu organów, a w 1969 roku wzniesiono wydzielającą prezbiterium balustradę. Jeszcze w 1958 roku runął chór organowy, musiano więc wnieść nowy, tym razem z żelaza i betonu. Lico ozdobiono polichromią nawiązującą do polichromii nawy kościoła. Dalsze prace porządkowe przeprowadzono w latach 70-tych, kładąc nową posadzkę, przebudowując ołtarz główny i boczne, usunięto balustradę wydzielającą prezbiterium, w 1976 roku malarz Marian Gierszewski z Pelplina odnowił międzywojenne polichromie oraz zapewne ambonę. Dynamicznym inwestorem okazał się ks. Chojecki, który zakupił w 1979 roku nowe organy firmy Truszczyńscy, w kolejnych latach nowe żyrandole, okna przeszklono nowymi witrażami, położono nową boazerię w kościele.

Przed kościołem wzniesiono w 1926 roku murowaną, neogotycką dzwonnice, która zastąpiła obiekt starszy, o konstrukcji drewnianej, obitej deskami. Jak pokazuje zachowana ikonografia, wcześniejsza od obecnej wieża, niezbyt wysoka i smukła, wzniesiona została na planie kwadratu. Przykryto ją czterospadowym, ostrosłupowym dachem z chorągiewką z datą 1677.

Fot. 8. Stara drewniana dzwonnica przed Kościołem Świętej Trójcy, ze zbiorów MZD

Na nowej dzwonnicy zbudowanej za około 19 000 złotych, zrealizowanej według projektu Piotra Pallado, wykreślonego w 1925 roku, zawieszono dwa dzwony, które w 1943 roku okupanci zarekwirowali. Były to dzwony, odlane we wrocławskiej firmie Franciszka Bręgosza w 1922 roku. Pierwszy ważył około 500 kg, na jego płaszczu wykonany został napis „S. VALENTINE ORA PRO NOBIS”. Dzwon drugi o wadze 293 kg, poświęcony był, jak głosił napis na płaszczu, św. Antoniemu. Samej wieży nadano formę trójkondygnacyjnej budowli zbudowanej na planie kwadratu. W przyziemiu umieszczono otwór drzwiowy ujęty ostrołukowym portalem, lico części środkowej ozdobiono ostrołukową wnęką, przeprutą dwoma otworami okiennymi. Dzwony umieszczono w zwieńczeniu, które nakryto czterospadowym dachem. Dzwonnica ta została wzniesiona na terenie średniowiecznego cmentarza grzebalnego, na którym chowano obywateli Rypina. Na początku XX wieku nowe ogrodzenie, i wstawiając w 1901 roku nową kutą bramę wejściową. Ostatnie pochówki na terenie przykościelnym miały miejsce jeszcze w XIX wieku, kiedy to w 1815 roku dokonano ostatnich pochówków.

Fot. 9. Widok od strony mostu na Rypienicy na Kościół Świętej Trójcy i Dzwonnicę, foto Maciej Bagiński, ze zbiorów MZD

Po 1773 roku utworzono kolejny cmentarz przy kościele św. Ducha, który jednak był zbyt mały jak na potrzeby rozwijającego się miasta. W 1875 roku zamknięto właśnie ten cmentarz i zakupiono teren pod nowy, przy drodze na Lipno, a około 1909 roku ks. Józef Rościszewski dokupił kolejną parcelę na cele grzebalne przy cmentarzu prawosławnym, W 1917 roku znowu zakupiono kolejną działkę, tym razem staraniem ks. Stanisława Gogolewskiego i otoczono murem po przeprowadzonych pracach porządkowych i niwelacyjnych. Koszty budowy ogrodzenia i niewielkiego domku dla stróża ponieśli R. Laudecki i A. Wasilewski. Po II wojnie światowej, w 1950 roku zbudowano na cmentarzu kaplicę, której pierwowzorem była kaplica z pobliskiego Ostrowitego. Pracami murarskimi Czesława Żołnowskiego kierował inżynier Mieczysław Ciepliński, w 1962 roku wewnątrz przyozdobiono polichromią. W niej spoczęły zwłoki ks. Gogolewskiego, który zmarł w rypińskim Domu Kaźni.

Fot. 10. Kaplica cmentarna według projektu inż. M.Cieplińskiego, widok z lat 90-tych

Kaplica św. Barbary

Kaplica św. Barbary to niewielki budynek zbudowany z bali sosnowych około 1780 roku, za bramą miejską, przy drodze na Mławę i Żuromin (ul. Mławska), w pobliżu drogi na Sierpc, na przedmieściu zwanym Iwanami, odnotowana w 1781 roku, jako pozbawiona wyposażenia. Miała być to przede wszystkim kaplica cmentarna (stąd wezwanie), zbudowana na terenie przyszłego, nowego miejsca pochówkowego, na którym miano chować między innymi osoby zmarłe podczas epidemii cholery. Wokół kaplicy chowano jednak nieochrzczone dzieci, które jako pozbawione łaski musiały leć poza murami miasta.

Pierwsze wzmianki dotyczące kaplicy są o blisko sto lat wcześniejsze. Wtedy to, a dokładnie w 1694 roku odnotowano kaplicę św. Barbary jako budynek odbudowany przed kilkoma laty przez mieszczanina rypińskiego Zwierskiego. Może była to odbudowa po pożarze, albo jeszcze wcześniej po zniszczeniach pierwszego lub drugiego potopu szwedzkiego? W 1763 roku odnotowano ją jako będącą w dość dobrym stanie technicznym, z ołtarzem św. Barbary wewnątrz. Dopiero pod koniec XVIII stulecia kaplica wspomniana została przez wizytatora królewskiego jako opuszczona i nieużytkowana. Wszystkie wizytacje kościelne odbywające się w I połowie XIX wieku notują zupełnie już opuszczoną i tym samym zaniedbaną kaplicę.

Fot. 11. Kaplica Św. Barbary, widok od strony skrzyżowania ulic Mławskiej i 3-go maja, foto Maciej Bagiński, ze zbiorów MZD

Ze względu na nietrwały materiał, z którego została wzniesiona, z inicjatywy ks. Mazurkiewicza, około roku 1850, musiała zostać zbudowana na nowo. W 1908 z inicjatywy ks. kan. Mariana Witkowskiego poddano ją gruntownemu remontowi, zapewne dzięki wsparciu Jana Czachorowskiego. Na pewno zniszczeń przysporzyły operujące w mieście wojska napoleońskie, skoro jeszcze w 1817 roku wizytator dziekański odnotował budynek jako opustoszały. Wzniesiono go jako niewielką jednonawową kapliczką na podmurówce kamiennej, ze ścianami drewnianymi, o konstrukcji zrębowej. Wielopołaciowy dach pokryto gontem, na kalenicy wzniesiono wieżyczkę zwieńczoną daszkiem namiotowym. W 1908 roku kaplicę wyremontowano i wykonano nowe ogrodzenie.

We wnętrzu ustawiony został ołtarz z prostymi malowanymi wizerunkami św. Barbary oraz św. Rozalii, patronek dobrej śmierci (w tym dzieci) i ochrony przed zarazą. Jednak jak odnotowano, nie były to dzieła o wysokim poziomie artystycznym. W 1935 roku położono na kaplicy nowy dach, w 1936 roku pomalowano jej wnętrze. Rok przed wybuchem II wojny światowej zdążono jeszcze zbudować ogrodzenie wokół kaplicy, a już po jej zakończeniu prowadzono niezbędne remonty. Od 1953 roku kaplica pełniła funkcję punktu katechetycznego (po usunięciu religii ze szkół), a po utworzeniu parafii św. Stanisława Kostki była jej tymczasową świątynią. Później rolę tymczasowego kościoła przejęła kaplica postawiona na placu budowy nowego kościoła. W 1997 roku przystąpiono do prac konserwatorskich mających na celu ratowanie zabytkowej kaplicy. Pracami kierował ks. kan. Zdzisław Tucholski a po nim, od 2002 do 2003 roku ks. prałat Tadeusz Zaborny. Podczas przeprowadzania zabiegów konserwatorskich konserwator Piotr Jabłoński odsłonił malowidła przedstawiające św. Piotra i Pawła znajdujące się na ścianie ołtarzowej, pochodzące z ok. 1922 roku. Pod farbą znajduje się jeszcze malowidło Matki Boskiej.

Kościół św. Ducha (nieistniejący) i dawny cmentarz.

W 1941 roku okupant niemiecki rozebrał drewniany kościół św. Ducha wraz ze znajdującą się przy nim kaplicą grobową. Świątynię tą zbudowano krótko po połowie XIV wieku z inicjatywy dwóch zakonników o imionach Wolemar (Wollemar) i Piotr. Zlokalizowano go poza murami miejskimi w dzielnicy zwanej Piaski, realizując inwestycję po 1349 i uposażając dwa lata później. W związku z dużą odległością pomiędzy Starym a Nowym Rypinem utrudniała posługę miechowitów w nowym ośrodku miejskim. Powstała także potrzeba budowy nowego szpitala, ten w Starym Rypinie zaczął tracić na znaczeniu. W 1347 roku książę Władysław za pośrednictwem Elżbiety Węgierskiej starał się w Rzymie o przywileje dla Bożogrobców w Nowym Rypinie. Właśnie w 1349 roku otrzymali oni ziemię pod Nowym Rypinem i mogli rozpocząć budowę szpitala. W 1352 roku zostali uposażeni dodatkowo w młyn wodny. Kościół ten pod koniec XVI wieku znajdował się w złym stanie technicznym, szczególnie jego posadzka. Nie najlepiej prezentowało się też wyposażenie, brakowało odpowiednich ornamentów, brakowało ampułek i odpowiedniego kielicha. Podobnie jak kościół św. Trójcy padł ofiarą zniszczeń dokonanych przez Szwedów podczas pierwszego potopu szwedzkiego. Szkody poniósł zarówno sam kościół jak i szpital, będące jak to zazwyczaj bywało, niszczone z powodu swego zbyt bliskiego

położenia względem murów miejskich. Zapewne wtedy kościół pozostawał w ruinie, a miechowici służyli jako proboszczowie w kościele św. Trójcy. Dopiero w II poł. XVII wieku zaczęto planować odbudowę świątyni. Dokonano tego około 1685 roku, wznosząc drewniany kościół z ceglana posadzką, na ścianach umieszczono malowane zacheuszki, wystawiono ołtarze, ambonę, w kopulce zawieszono dzwon. Niestety nie uporządkowano cmentarza, na który mieszczanie wyginali bydło. Niestety kościół wkrótce spłonął.

Fot. 12. Kościół Świętego Ducha (po lewej) i murowana neogotycka Kaplica Podoskich (po prawej), widok z okresu międzywojennego, ze zbiorów MZD

Dnia 30 kwietnia 1715 roku konsekrowano następną świątynię zbudowaną tym razem przez ks. kan. Cyryla Lenarskiego. Konsekracji kościoła wraz z stojącą obok dzwonnica dokonał biskup płocki Ludwik Załuski. Wewnątrz ustawiono trzy ołtarze (św. Ducha, św. Józefa i św. Antoniego), podłogę prezbiterium ułożono z desek, w nawie z cegieł. W 1763 roku kościół odnotowano jako kryty drewnianymi dachówkami, z kopułką z zawieszonym weń dzwonem. W ołtarzu głównym, w części środkowej znalazło się malowane i częściowo złocone wyobrazenie Najświętszej Marii Panny, powyżej św. Jana Ewangelisty i św. Trójcy fundacji ks. Franciszka Narcyza Niklewicza. Drugim ołtarzem był ołtarz św. Antoniego Padewskiego oraz ołtarz św. Anny z wizerunkami NMP i Jezusa. Prócz tego wzniesiono niewielki chór (nie było na nim instrumentu organowego) oraz drewnianą ambonę. W zakrystii zanotowano obraz św. Katarzyny oraz krucyfik. W 1777 roku świątynia została na nowo pokryta dranicami przez ks. kan. Kędzierskiego i ozdobiona małą wieżyczką pośrodku.

Wzniesiono kościół drewniany, o konstrukcji zrębowej, kryjąc ją dachem z okapem. Nad niższym w stosunku do nawy prezbiterium umieszczona została sygnaturka w formie niewielkiej, czterobocznej latarenki. Do wnętrza prowadziły dwa wejścia, jedno umieszczone w ścianie zachodniej nawy głównej, drugie od strony zakrystii. Na łuku tęczowym umieszczona została Grupa Ukrzyżowania. Opis ten odpowiada świątyni zbudowanej na początku XIX wieku, bowiem jak już wiadomo, zarówno najstarsza świątynia drewniana jak i zbudowana w latach 1711-1713 spłonęła.

Fot. 13. Widok od strony ulicy Kościuszki na dawny cmentarz, na pierwszym planie brama i ogrodzenie kute wykonane w rypińskiej kuźni Goślickich, lata 30-te, w tle pomnik upamiętniający Bożogrobców w Rypinie, z drewnianą płaskorzeźbą wykonaną przez Zbigniewa Grodzickiego z Sadłowa.

Pokryta gontem w 1815 roku świątynia zawaliła się niestety w 1823 roku. W tym samym jednak roku Rafał Wietrzykowski z zakonu Bożogrobców podjął się odbudowy kościoła, który po zakończeniu prac został poświęcony przez pomocniczego bp plockiego ks. Konstantego Plejewskiego. Do drewnianej nawy świątyni z dostawionym doń także drewnianym prezbiterium, prowadziło jedno wejście od frontu, drugie od szczytu zakrystii, którą wydzielono ścianą za ołtarzem głównym (zapewne była to ściana lektoryjna, a za ołtarzem, jak w wielu kościołach zakonnych istniało osobne lektorium). Na belce tęczowej ustawiono przeniesione z pierwszego kościoła (a więc zapewne jeszcze gotyckie w formie) rzeźby Ukrzyżowanego i Marii Magdaleny oraz zamieszczono inskrypcję informującą o jego poświęceniu w 1823 roku przez wspomnianego bp. Plejewskiego: „Ecclesiam hanc anno 1823 aedificatam de novo obtenta facultate et Rev. Constantino Plejewski Sufraganeo Nominato archidiacono et officiali Generali Plocenski benedixi die decima mensis Septembris anno ejusdem”.

Około 1868 roku powstało ogrodzenie kościoła św. Ducha, cegły pochodziły z rozbiórki kościoła NMP i św. Piotra i Pawła w Starorypinie. Cegły te były swoistym zadośćuczynieniem za próbę budowy katakumby dla złożenia zwłok rodziców przez Michała Podoskiego, właściciela Rusinowa. Katakumba miała powstać przed kościołem św. Ducha, ale podczas jej budowy natrafiono na pochówki mieszczan i grób ks. M. Mazurkiewicza. Doszło do konfliktu, wynikiem czego Podoski wybudował katakumbę w zamian za rozbiórkową cegłę z kościoła w Starorypinie. Materiał musieli przywieźć sami mieszczanie. Pod koniec XIX wieku od strony frontowej staraniem rodziny Piwnickich dobudowano do korpusu murowaną, znacznie okazalszą od samej świątyni kaplicę o gotyckich cechach stylowych. Nowa budowla była wyższa, niż starszy kościółek. Budynek ten wzniesiony na planie prostokąta, oszkarpowano jednouskokowymi szkarpami, dwuspadowy dach, staraniem ks. kan. M. Witkowskiego, pokryto dachówką ceramiczną w latach 1908-1909. Żelazne okna przeszklono mlecznym szkłem, podłogę pokryto deskami. Wejście poprzedzone było niewielką kruchtą, z której można było wejść do podziemnej krypty. Przed wybuchem II wojny światowej zdążono jeszcze pomalować wnętrze kościoła.

Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa

Dnia 11 kwietnia 1982 roku biskup Bogdan Sikorski powołał w Rypinie parafię św. Stanisława Kostki, która objęła północno-wschodnią część miasta oraz m.in. miejscowości Bielawy, Godziszewy, Iwany, Kamionką, Marianki, Podole oraz Puszcę Miejską i Rządową. Parafia uzyskała na potrzeby budowy kościoła 17 000 000 złotych uzyskanych ze sprzedaży miastu Domu Katolickiego, dwa miliony przekazano na zakup kościoła w Michałkach.

Sercem erygowanej parafii była najpierw kaplica św. Barbary, potem niewielka, murowana budowla powstała na placu budowy nowego kościoła (powstała ona z prefabrykowanych elementów zakupionych w rypińskiej fabryce domów). Wkrótce wokoło kościoła wzniesiono osiedle bloków mieszkaniowych, zwiększając tym samym ilość członków parafii. Jej pierwszym proboszczem został 3 maja 1982 roku ks. dr Antoni Podleś, który w 1983 roku rozpoczął budowę świątyni. Rok później, 10 czerwca 1984 roku wmurowano kamień węgielny pod budowę kościoła (poświęcony przez papieża Jana Pawła II), którą ukończono w 1990 roku.

Na wieży zwieszono dzwon „Jan Chrzciel”, ważący 1483 kg, odlany w ludwisarni rodziny Felczyńskich z Przemyśla. Prócz tego na wieży zawisły dzwony „św. Stanisław Kostka” o wadze 803 kg i „Jan Paweł II”, ten ważący 444 kilogramów. Wszystkie trzy dzwony ufundowane zostały przez Jana Sternickiego, obywatela USA.

W ołtarzu głównym umieszczono relikwie św. Piusa X oraz Andrzeja Boboli. Świątynię zdobi największy w Europie witraż autorstwa Elżbiety i Andrzeja Bednarskich z Rypina. Przedstawia on Ukrzyżowanego Chrystusa oraz scenę Ostatniej Wieczery i podobnie jak znajdujący się w północnej nawie kościoła witraż przedstawiający Stworzenie Świata, liczy 212 m² powierzchni. Ten ostatni poświęcił 25 kwietnia 2005 roku biskup plocki Stanisław Wielgus. Świątynię zdobi też nieco mniejszy witraż z postacią papieża Jana Pawła II oraz symbolicznie ukazaną postacią Ducha Świętego.

Kościół ewangelicki

W czasach rozwoju reformacji, w wieku XVI i XVII nie odnotowywano zbyt wielu zwolenników Nowej Ewangelii na terenie Rypina. W 1597 roku odnotowano tu zaledwie czterech innowierców. Mimo osłabienia morale wielu proboszczów, nie doszło do większych odstęp od ortodoksyjnej wiary, raczej stała się ona bardzo powierzchowna. Historia protestantyzmu w Rypinie sięga dopiero XVIII wieku, kiedy to do miasta i w jego bliższe i dalsze okolice zaczęli napływać osadnicy tegoż wyznania. Na początku tegoż stulecia, w 1725 roku wizytacje kościelne nie notowały na tym terenie ewangelików, ale już 1792 roku odnotowano ich już ponad 200. Według wizytacji kościelnych na spotkania modlitewne spotykali się w domach prywatnych, wspierani przez dziedziców urządzali swe własne cmentarze, nie uiszczali opłat na rzecz parafii św. Trójcy. W związku z wzrastającą

liczbą ludności ewangelickiej zaczęły powstawać szkoły i kantoraty ewangelickie. Jedną z najwcześniejszych szkół była powołana w 1710 roku szkoła w Michałkach, gdzie w 1779 roku wybudowano drewniany, kryty strzechą kościół dla erygowanej w 1784 roku parafii. Parafia ta była kolebką parafii rypińskiej, początkowo obsługiwana była przez księży luterańskich z Torunia i Brodnicy. W 1840 roku planowano wybudowanie własnego kościoła na tzw. Piekielku w Rypinie, jednak władze ów projekt odrzuciły. Jednak w roku 1878 na zebraniu parafialnym podjęto decyzję o budowie w Rypinie własnego kościoła. Na ten cel zakupiono działkę na terenie tzw. Ogrodu Miechowitów (naprzeciw dawnego kościoła św. Ducha należącego do tego klasztoru). Dokonał tego Ferdynand Schramm, który za 1000 rubli (900 pochodziło ze składek) nabył prawie 6 mórg ziemi. Wybierano działkę zlokalizowaną na wzniesieniu, przy dzisiejszej ul. Kościuszki, naprzeciw kościoła św. Ducha. Projektując wysoką wieżę sprawiono, że kościół protestancki został bardzo mocno zaznaczony w pejzażu miasta, podobnie jak wzniesiona nieco później cerkiew, widoczna także z dalszej odległości. Do realizacji wybrano też projekt kościoła neogotyckiego, odwołując się nie tyle do dawnej, gotyckiej tradycji budownictwa sakralnego ale przede wszystkim do neogotyku jako niemieckiego stylu narodowego.

Fot. 14. Kościół ewangelicko-augsburski z 1888 roku, foto Maciej Bagiński ze zbiorów MZD

Powołano komitet budowy w osobach Pawła Senkpiela, wójta Osieka, właściciela młyna pod Rypinem Leopolda Dalliga, oraz ziemianina z Głowińska Dawida Blaschke. W budowę zaangażował się pastor Ernest Wilhelm Kattein, Jakub Kühn, wspomniany Ferdynand Schramm oraz Friedrich Rotzal. Dokupiono od Jana Cieżyńskiego jeszcze w 1884 roku za 640 rubli działkę z kuźnią, przylegającą do placu budowy kościoła. Dnia 31 maja 1882 roku położono kamień węgielny w fundamencie nowego kościoła a budowę ukończono 10 czerwca 1888 roku. Na uroczyste rozpoczęcie budowy zaproszono pastora H. Bartscha z Lipna i R. Zirkwitza z Włocławka.

Sam czas budowy bazyliki upamiętniono tablicą, znajdującą się do dziś we wnętrzu, przy wejściu głównym. Nadzór nad realizacją inwestycji powierzono inżynierowi architektowi A. Lembke, prace budowlane wykonywał Karol Majewski z Brodnicy. Do 29 sierpnia 1883 roku ukończono wznoszenie murów. Ostatni etap – budowę dachów nad korpusem kościoła upamiętniły metalowe chorągiewki wieńczące wieżyczki boczne z datą „1884”. Uroczystej konsekracji świątyni, w obecności wielu zaproszonych pastrów, dokonał superintendent Woldemar von Ewerth, otwierając wiernym jej podwoje po 6 latach budowy. Neogotycką w stylu świątynię zbudowano z czerwonej, licowanej cegły. Projekt wykonał technik i mistrz mierniczy (geodeta) Stappelmann o wymiarach nawy 30 x 10 x 10 metrów. Żelazne kolumny empor, drzwi oraz ozdobne okucia zakupiono w toruńskiej firmie Drewitz za kwotę 8157 rubli. Uwagę zwracają klamki drzwi głównych z postacią anioła i napisami: „Wer dürstet

der kommt" („Kto pragnie niech przyjdzie”) oraz „Friede Sei mit Eure" („Niech pokój będzie z Nami”). Wnętrze prezbiterium ozdobiła architektoniczna polichromia. W 1892 roku na wieży zawieszono dwa dzwony kupione za sumę 624 rubli i 90 kopiejek z ludwisarni w Węgrowie. Do dziś zachował się jeden z nich (drugi zapewne został skradziony w czasie I lub II wojny światowej, z przeznaczeniem na materiał wojenny), ufundowany przez gminę ewangelicką w Michałkach. Na płaszczu odlane zostały napisy „Kommt denn es ist alles bereit” oraz „Für die ev. luth. Kirche zu Rypin von der Gemeinde Michalki gestiftet 1890“ („Ufundowane przez gminę Michałki w 1890 roku dla ewangelicko-luterańskiego kościoła w Rypinie“).

W 1911 roku z Pragi sprowadzono nowy zegar wieżowy, za który 1000 rubli zapłacił fundator, Michael Wunsch z Trąbina. Na emporze organowej zostały zainstalowane organy firmy „Gebrüder Walter” z Góry Śląskiej, o dwudziestu głosach, dwóch manualach i jednym pedale, o mechanicznej trakturze gry i rejestrów. W 1911 roku wykonano nowe pokrycie dachu kościoła. W dniach 14-15 lipca 1929 uroczystie obchodzono rocznicę założenia parafii Rypin-Michałki. Wcześniej przeprowadzono remont wnętrza kościoła w Rypinie, a do Michałek zakupiono odlane w Gdańsku dzwony i zbudowano we wnętrzu emporę.

Wnętrze zdobyły polichromie (dziś dekorują one trzony kolumn empor, które pokryte są olejną marmoryzacją), przy łuku tęczowym zawieszono drewnianą, neogotycką kazalnicę z ozdobnym baldachimem. Baldachim ów ozdobiły głównie finezyjnie rzeźbione ornamenty neogotyckie. W prezbiterium, na dwustopniowym podwyższeniu został ustawiony ołtarz w formie prostopadłociennej mensy zdobionej na antepedium majuskułowymi literami: „A” i „Ω” oraz monogramem Chrystusa „XP” (gr. *Hi, Ro*). Na smukłej, snycersko opracowanej predelli ustawiono nastawę w formie tryptyku przedstawiającego sceny Narodzenia, Chrztu i Zmartwychwstania Pańskiego. Całość zwieńczyły ażurowe, trójkątne szczyty ze smukłymi kwiatonami i zdobione na krawędziach czołganką.

Po zakończeniu działań wojennych stan parafii rypińskiej, w wyniku emigracji niemieckojęzycznych parafian znacznie się zmniejszył. W latach 1945-1949 jej działalność została nawet zawieszona, obowiązki posługi duszpasterskiej przejęła parafia toruńska. Sam kościół przejęła w tym czasie parafia rzymsko-katolicka, która wykorzystywała go jako kościół szkolny. W 1949 roku staraniem toruńskiego pastora ks. Ryszarda Trenklera wznowiono działalność wspólnoty parafialnej, która na nabożeństwa zbierała się w sali konfirmacyjnej parafii, którą przekształcono w kaplicę. Wyposażono ją, staraniem ks. Trenklera, w stół ołtarzowy, ambonę, fisharmonię oraz obraz przedstawiający Chrystusa Zmartwychwstałego pełniący funkcję nastawy ołtarzowej.

W 1953 roku staraniem wspomnianego pastora parafia odzyskała ogród (użytkowany przez PGR) i przede wszystkim kościół, który został przez nią uporządkowany i wyposażony w niezbędne naczynia liturgiczne. W latach 1968-1973 parafię w Lipnie włączono do parafii w Rypinie. W 1971 roku parafia sprzedała miastu część ziemi, na której wzniesiono przedszkole. Staraniem parafian z Lipna, którzy przekazali 90 000 złotych, Roman Galiński z Włocławka, tamtejszy malarz przeprowadził konserwację (dokonując częściowego przemalowania) obrazów ołtarza oraz polichromii wewnątrz. Nad ołtarzem namalował on otwartą księgę Pisma św. z napisem: „Wskaż mi Panie Drogę Twoją Psalm 86, 11a”. Nad Biblią umieścił on malowany krzyż i palącą się świecę. Przeprowadzono niezbędne prace murarskie, blacharskie i elektryczne. W 1992 roku dzięki pracy Ewalda Buchholtza z Niemiec, Henryka Czense z Brodnicy oraz Lilli Bartel oraz Waldemara Schiemanna, dokonano remontu zegara wieżowego. Jeszcze w 1998 roku firma malarska Adama Grzywacza z Brodnicy odnowiła wnętrze według kolorystycznego projektu Elżbiety i Andrzeja Bednarskich. Władze miasta Rypina sfinansowały iluminację kościoła.

Synagoga żydowska w Rypinie (nieistniejąca)

W 1900 roku w Rypinie wzniesiona została okazała, secesyjna w stylu synagoga żydowska, która stała na działce przy ul. Targowej (21 stycznia). Dnia 27 września 1939 roku została niestety podpalona przez okupujących miasto Niemców, uczyniono to wraz ze stojącym obok niej Bet-haMidraszem (szkoła, właściwie „dom nauki”, „dom poszukiwania”). Społeczność żydowska musiała zapłacić kontrybucję w wysokości 30 000 złotych, jako swoiste odszkodowanie za to, że sama podpaliła swoją synagogę (w czasie pożaru wojsko niemieckie otoczyło budynek i nie pozwoliło nikomu się do niego zbliżyć).

Fot. 15. Synagoga w Rypinie z 1900 roku, ze zbiorów MZD

Jak wynika z zachowanej ikonografii był to bardzo okazały budynek, którego czteroosiową fasadę dekorowały cztery pilastry, pomiędzy którymi umieszczone zostały wysokie okna zamknięte pełnymi arkadami. Całość zwieńczył ryzalitowo wysunięty szczyt. W jego polu znalazły się wizerunki dwóch lwów podtrzymujących wijącą się na końcach wstęgę, nad którą umieszczono Gwiazdę Dawida w okręgu. Na narożach budowli ustawiono plastyczne wazony. Do środka prowadziły wysokie, dwuskrzydłowe drzwi umieszczone z boku, po obu stronach fasady. We wnętrzu najważniejszym miejscem była bima z pulpitem do czytania i wykładu Tory. Za bimą, przy ścianie szczytowej, na podeście-podwyższeniu ustawiono ozdobną Aron ha-kodesz, szafę ołtarzową do przechowywania rodaju ze zwojami Tory. Dekorowało ją ozdobne zwieńczenie, w polu, którego umieszczono zwoje Tory ujęte zapewne przez dwa lwy. Poniżej zawieszono zapewne ozdobną tkaninę zw. parochet, przesłaniającą miejsce przechowywania świętych zwojów. Na podwyższenie prowadziły schody po lewej i prawej stronie podestu, pomiędzy schodami ustawiono świecznik-menorę. Nad bimą zawieszono drugi ozdobny świecznik. Ścianę po lewej i prawej stronie szafy ołtarzowej przepruto dwoma wąskimi, wysokimi, prostokątnymi oknami, które od góry zakończono okrągłymi okienkami zdobionymi, podobnie jak okno nad szafą witrażami z Gwiazdą Dawida. Identyczne pod względem formy i dekoracji okna wykonano na ścianach bocznych synagogi. Oświetlały one dwie, okazałe emporie (z dekoracyjnymi medalionami) dla kobiet oraz znajdujące się pod nimi rzędy ławek. Dodatkowe światło dawały w razie konieczności lampy podwieszane do sufitu empor. Kilka ławek ustawiono bezpośrednio przed bimą. Drugą, skromniejszą synagogą była niewielka synagoga drewniana, wzniesiona przy ul. Tylnej.

Z żydowską gminą wyznaniową związane są aż trzy nekropolie (według spisu powszechnego z 1921 roku żydowskie pochodzenie zadeklarowało 2791 obywateli Rypina). Pierwszy, nieznany bliżej cmentarz służył gminie w okresie nowożytnym. W 1799 roku, wraz z przywilejami gospodarczymi pozwolono Żydom na założenie drugiej, własnej nekropolii, która podobnie jak pierwsza, nie zachowała się do dziś dnia (kirkut ten znajdował się on na terenie parku miejskiego i wzgórza pomnikowego na 900-lecie Rypina, w sąsiedztwie RTBS-u).

Na początku XIX wieku przy ul. Spokojnej powstał kolejny, trzeci już cmentarz (naprzeciw posesji nr 72). Lokalizację cmentarzy żydowskich ujawnia anonimowy, międzywojenny rysunek – plan miasta, który nie tylko pokazuje cmentarze żydowskie przy ul. Warszawskiej i w pobliżu elektrowni. Pokazuje on również miejsce, gdzie stały obydwie żydowskie synagogi oraz okazały wiatrak Bron(c)hardtów. Na początku II wojny światowej znajdujący się na nim płyty nagrobne zostały użyte przez nazistów z Selbstschutzu i Gestapo do utwardzenia drogi pomiędzy domem mieszkalnym a szklarnią, w gospodarstwie p. Łapkiewiczów. Była to inicjatywa ogrodnika powiatowego Otto Schepulla, który objął ich gospodarstwo. Po wojnie ocalałe macewy zabezpieczył miejscowy społecznik Jan Smoliński, który w 1989 roku wraz z Beniaminem Stenclem (dawnym mieszkańcem Rypina) przeprowadził inwentaryzację. Dziś przy ul. Spokojnej znajduje się lapidarium w formie niewielkiego placu, ujętego murem z bramą zdobioną gwiazdami Dawida, w który wmurowano fragmenty ocalałych nagrobków żydowskich.

Cerkwie w Rypinie (nieistniejące)

Po upadku powstania styczniowego rozpoczął się napływ Rosjan do Rypina. Pod koniec XIX wieku w mieście mieszkało około 1200 osób wyznania prawosławnego i około 2000 żołnierzy, którzy

ćwiczyli na poligonach leżących w okolicy Rypina. W 1884 roku rozpoczęto starania o budowę koszar i cerkwi w Rypinie, która miała stać się nowym kościołem mieszkańców wyznania prawosławnego. Inicjatorem tego przedsięwzięcia był niejaki płk Chabrow. W. L. Pruszewicz ofiarował plac pod budowę o powierzchni 662 sążni kwadratowych (w zależności od przyjętej miary sążnia około 1182 m² lub 1204 m²). Jednak prace budowlane ruszyły efektywniej dopiero po 1892 roku, kiedy to naczelnik guberni płockiej I. A. Janowicz uzyskał 6000 rubli dotacji ze środków Cerkwi i Urzędu Celnego. Projekt budynku wykonał architekt guberni płockiej Józef Górski, a prace, rozpoczęte w sierpniu 1894 roku przez firmę W. Gardeja i A. Meszkowski nadzorował architekt nazwiskiem Czechowski. Uroczyste poświęcenie kamienia węgielnego miało miejsce dnia 2 czerwca 1895 roku, a rok później, 10 listopada 1896 roku dokonano uroczystego poświęcenia budowli. Niestety budynek ten, jako, że był zbudowany z drewna, padł ofiarą płomieni wzniesionych przez wojska niemieckie 27 września 1914 roku.

Fot. 16. Cerkiew Prawosławna w Rypinie, ze zbiorów MZD

W 1937 roku zburzona została druga z prawosławnych cerkwi, zbudowana w 1900 roku przez władze carskie na tzw. Wydmuchowie jako kościół parafii prawosławnej. Budowniczym był naczelnik powiatu rypińskiego. Cerkiew mogła pomieścić nawet 850 wiernych. Inwestycja ta pochłonęła kwotę 23 000 rubli, które wydawkowano na wzniesienie budynku na planie prostokąta, na cokole. Nad częścią ołtarzową wzniesiono okazałą, żebrowaną, ośmioboczną kopułą zwieńczoną cebulastą latarenką ze złotym krzyżem. Podstawę kopuły stanowił ośmioboczny cokół dekorowany niewielkimi oknami triforyjnymi. Nad wejściem wzniesiono smukłą dzwonnice, której podstawę stanowiły arkadowo zakończone okna. Bezpośrednio nad głównymi drzwiami wejściowymi, ujętymi dwiema masywnymi kolumnami, umieszczono obraz Matki Boskiej Częstochowskiej swoisty symbol ekumenizmu, dar autorstwa malarki Wysockiej. Okna boczne nawy i kopuły przepruto arkadowymi oknami ujętymi ozdobnymi opaskami. Każde wejście dekorowały ozdobne portale. Wnętrze ozdobił wykonany przez mistrza Bejma z Płocka dębowy, złożony ikonostas, za którego wykonanie zapłacono 950 rubli. Z kolei 575 rubli kosztowały ikony sprowadzone z zakładu „Sidorski i Spółka” z dalekiego Sankt Petersburga. W 1932 roku cerkiew ta służyła także parafii katolickiej św. Trójcy, której własny kościół był w tym czasie remontowany. Jak wynika z zachowanej ikonografii był to okazały budynek, wzniesiony na wzgórzu górującym nad dzisiejszym placem Sienkiewicza. Pierwotnie wzniesiony na odsłoniętym polu, potem otoczony parkiem, ze okazałymi schodami prowadzącymi przed drzwi główne.

Po opuszczeniu Rypina przez wojska rosyjskie cerkiew przestała być użytkowana. Od 1919 roku pełniła funkcję kościoła polskiego garnizonu, potem szkolnego. Władze miasta chciały przeznaczyć budynek na szkołę, teatr, dom ludowy lub bibliotekę. W 1930 roku ze względu na remont kościoła św. Trójcy przeniesiono tu życie parafialne. W 1935 roku informowano, że cerkiew jest już

zrujnowana. Po rozbiórce w 1937 roku, na miejscu cerkwi powstało kino, które jednak nie zdążyło rozpocząć swej działalności do początku II wojny światowej. Cegły z rozebranej budowli posłużyły do budowy rzeźni miejskiej. Po II wojnie wzgórze cerkiewne zostało zniwelowane a na nowym miejscu wzniesiony został okazały budynek bankowy.

Dom Kaźni - Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie

Budynek Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie zlokalizowany jest w centrum miasta przy ulicy Warszawskiej 20 w odległości ok. 4 m od drogi wojewódzkiej Rypin – Sierpc. Jest to obiekt o konstrukcji murowanej, wolnostojący o wymiarach: 12,40 x 25,76 x 14,35 /m/. Pierwotnie jak i teraz jest to piętrowy neoklasycystyczny obiekt, z użytkowym poddaszem. Całość na wysokim gładkim cokole, piętra symbolicznie oddzielone gzymsami, okna oraz otwory drzwiowe ujęto obramowaniem z płaskich opasek. Elewację frontową zdobią boniowane pilastry. Nad wejściami zawieszono balkony na kutyh konsolach z metaloplastycznymi ażurowymi balustradami z ornamentem meandrowym. W latach 2002 – 2006 budynek został wyremontowany, rozbudowany, a następnie zaadoptowany na potrzeby muzeum oraz biblioteki miejskiej. Dla potrzeb Muzeum przeznaczono część południową, a dla biblioteki część północną budynku. Dostęp do obydwu części występuje od ulicy Warszawskiej (od frontu), jak również od tyłu budynku. Z tyłu znajduje się pochylnia z możliwością wjazdu dla osób niepełnosprawnych. Wjazd na plac wewnętrzny (dziejziniec) bramą metalową, teren po bokach wydziela płot murowany z cegły pełnej. Plac wewnętrzny o nawierzchni utwardzonej z wydzielonymi miejscami parkingowymi dla samochodów osobowych.

Jak się okazało budowniczymi kamienicy przy Warszawskiej 20, wtedy ulicy Wydmuchowo, byli Franciszek i Eleonora Zaborni. Wspomniani na zakupionym w 1895 roku placu, fragmencie dawnego ogrodu Państwa Grzembskich, postawili jednopiętrowy budynek, podpiwniczony z poddaszem. Kamienica powstała między 1895 a 1897, gdyż już we wrześniu 1897 roku Franciszek Zaborny wynajął budynek jako lazaret 10 Samodzielnemu Korpusowi Rypińskiej Brygady Straży Pogranicznej. Trzeba pamiętać, że w owym czasie w Rypinie stacjonowało ponad tysiąc carskich żołnierzy, większość z 47 Pułku Dragonów Tatarskich, skoszarowanych na tzw. „Iwanach” (obecna ulica 3-go maja), gdzie obok cerkwi, koszar, łaźni mieli swój garnizonowy szpital. Korpus Straży Pogranicznej poszukiwał dla siebie odpowiedniego na lecznicę budynku. Pułkownik Władysław Hirszfeld, komendant korpusu, stawiał przed wynajmującym cały szereg warunków jakie należało spełnić, w tym nawet koszty nowych inwestycji, jednak dawał w zamian szansę na całkiem spory dochód roczny. W pierwszym roku użytkowania miało być to 870, a już w następnych po 1000 rubli rocznie. Nowo wybudowaną kamienicę trzeba było dostosować i wyposażyć na potrzeby działalności lazaretu. Powstał składzik na brudną bieliznę, drewniana szopka i „trupiarnia” na dziedzińcu. Straż pograniczna wiązała się umową najmu na dwa lata, z możliwością przedłużenia o rok. Faktycznie lazaret korpusu pogranicza pozostał w tym miejscu aż do wybuchu I wojny światowej w 1914 roku. Budynek w tym czasie dwukrotnie zmienił właścicieli. Najpierw został odkupiony przez małżeństwo Toporowskich już w 1898 roku, którzy na jakiś czas przejęli sporą część usług leczniczych w mieście. Następnie tuż przed wybuchem I wojny światowej budynek nabył niejaki Rotman.

Początkowa faza I wojny światowej oznaczała przechodzenie Rypina z rąk do rąk. Obie walczące strony potykały się o miasto do jesieni 1914 roku, kiedy to na kolejne cztery lata Rypinem zawładnęły wojska pruskie. W tym okresie w mieście działało kilka szpitali, także ten w budynku przy Wydmuchowo 20. Wszystkie obsługiwały rannych zwożonych tutaj specjalnymi konnymi sanitarkami ze znakiem Czerwonego Krzyża z okolicznych pól bitew. Do rypińskich szpitali trafiali ranni niemieccy i rosyjscy spod Mławy, Działdowa, a nawet spod Warszawy. W interesującym nas budynku posadowiono oddział chirurgiczny. Z powodu braku łóżek ranni leżeli na podłodze, na słomianej wyściółce. Nie było segregacji, wszyscy leżeli razem. Lekarzami byli niemieccy wojskowi, obsługa była polska. Kamienica służyła jako szpital do 1915 roku, następnie na parterze zlokalizowano lecznicę, zaś na piętrze pokoje dla oficerów pruskich. Stąd też budynek pełnił do końca pierwszej wojny światowej funkcję koszar.

11 listopada 1918 roku w Rypinie członkowie Polskiej Organizacji Wojskowej przejęli władzę w mieście. Rychło zaczęły powstawać kolejne organa władzy, w tym policja, którą tworzył Ludwik Abezyński. Na siedzibę nowej Policji z czasem wybrano właśnie kamienicę przy ulicy Wydmuchowo 20. Wraz z końcem I wojny światowej zmniejszyła się liczba chorych, zwolniły się mieszkania pruskich oficerów. W całym dwudziestoleciu międzywojennym Policja Powiatowa mieściła się przy ulicy Wydmuchowo 20. Jak wynika z relacji starszych mieszkańców Rypina, w trakcie pacyfikowania zrewolucjonizowanych chłopów w czasie wojny polsko-bolszewickiej, budynek przy Warszawskiej 20 służył jako areszt i więzienie. Opierając się na tych słowach należy sądzić, iż już wówczas mogła połączyć się po raz pierwszy polska krew w murach omawianej kamienicy.

Decyzją Rady Miasta z 10 listopada 1925 roku zmieniono nazwę ulicy z Wydmuchowo na

Warszawską. W interesującym nas budynku oprócz komisariatu Policji, mieściły się także mieszkania służbowe komendanta Franciszka Przymusińskiego, oraz jego zastępcy Mariana Welenca. W piwnicy od strony podwórza znajdowała się także mała piekarnia Żyda Hanzla.

Najczarniejszy okres w historii budynku muzeum przypada od września 1939 roku, kiedy wkrótce po wkroczeniu wojsk niemieckich do Rypina ustanowiono przy Warszawskiej 20 siedzibę Selbstschutz i Gestapo. W kazamaty byłego budynku Policji hitlerowscy oprawcy mordowali w ramach „Operacji Tanneberg” polską inteligencję, ziemian, księży, chłopów, robotników a także osoby narodowości żydowskiej. Budynek, jego otoczenie i to co się działo w piwnicach było pilnie strzeżone przez funkcjonariuszy hitlerowskich służb. W podziemiach katowano i mordowano polskich obywateli. Wywożono stąd po kilka transportów dziennie żywych i martwych więźniów. Ogółem przez budynek przewinęło się około 2500 aresztowanych. Ponad 1000 zakatowano na miejscu w piwnicznym korytarzu, resztę rozstrzelano w okolicznych lasach – rusinowskim i skrwileńskim. Po rozwiązaniu Selbstschutz'u na przełomie 1939/1940 roku w budynku hitlerowcy zorganizowali kawiarnię lub restaurację, oprawców zaś wcielono do Wehrmachtu.

W trudnych latach powojennych z powodu braku lokali mieszkalnych w mieście w budynku przy Warszawskiej 20 zakwaterowano kilka rodzin. Pomieszczenia podzielono na mieszkania, w piwnicach znalazło się miejsce na składziki, spiżarki, na dziedzińcu pojawiły się stajenki, kurniki. Ktoś nawet chował sobie jakąś trzódkę. Pamięć o ofiarach zbrodni hitlerowskich była tak wielka, że do kamienicy na stałe przylgnęła wymowna nazwa „Dom Kaźni”.

Męczeńska śmierć mieszkańców miasta i okolic stała się determinantem do upamiętnienia tego miejsca. Działania Edwarda Koźmińskiego, Romana Piotrowskiego i członków Towarzystwa Miłośników Ziemi Rypińskiej doprowadziły 8 maja 1968 roku do otwarcia Regionalnej Izby Pamięci Narodowej. Stała wystawa w piwnicach „Domu Kaźni” prezentowała dwa działy: archeologii i martyrologii. Tuż obok w piwnicach znajdował się warsztat rypińskiego szklarza Waława Dziegielewskiego, byłego więźnia obozu Stutthof. Postać znana starszemu pokoleniu Rypiniaków, jako niezwykle gawędziarza, często przerysowującego swoje historie. Dla młodszych - to on zachował i przekazał do rypińskiego muzeum prezentowany na wystawach pasiak obozowy.

Olbrzymie zainteresowanie Izłą Pamięci Narodowej spowodowało, iż w 1976 roku podjęto decyzję o utworzeniu Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie jako filii Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku. Dzięki wsparciu rypińskich przedsiębiorstw udało się przeprowadzić gruntowny remont adaptując budynek pod działalność muzealną. Przekazano dodatkowe pomieszczenia, które powiększyły powierzchnie wystawiennicze do 228 metrów kwadratowych. Od jesieni 1979 roku władze miejskie i partyjne starały się znaleźć możliwość wykwaterowania warsztatu szklarskiego Waława Dziegielewskiego z piwnic pod Domem Kaźni. Miało to powiększyć dodatkowo powierzchnię wystawienniczą, zwiększając przy tym komfort zwiedzania i bezpieczeństwo zabytków. Zarządzeniem Wojewody Włocławskiego w dniu 1 stycznia 1980 roku powołano rypińską filię Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku. Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej uruchomiono 22 lipca 1980 roku. Do tego momentu w budynku znajdowała się siedziba ZSL-go, usunięta wraz z podjętymi pracami adaptacyjnymi. Większość prac adaptacyjnych i remontowych w rypińskim muzeum realizowano w ramach czynu społecznego XXXV-lecia PRL.

Mimo starań ciągle sporą część budynku zajmowały mieszkania komunalne. Muzeum w Rypinie działało jako filia Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku do roku 1991. Wówczas odłączona jednostka weszła w skład Rypińskiego Ośrodka Kultury z dyrektorem Andrzejem Korzeniewskim na czele. Decyzją władz miejskich w 1999 roku zrealizowano powtórny podział na trzy odrębne organizmy: Rypiński Dom Kultury, Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej i Miejską Bibliotekę Publiczną.

Działania kolejnych władz o pozyskanie środków na remont były reakcją na pogarszający się stan budynku. W 1988 roku sprawa remontu kapitalnego budynku muzeum była już sprawą niezwykle pilną. Planowano zmodernizować i przeznaczyć na działalność kulturalną większą część obiektu, a do współfinansowania działalności muzeum w Rypinie miał włączyć się Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego we Włocławku. Zmiany ustrojowe w Polsce nie tylko zniweczyły ówczesne plany, a wręcz zamroziły ewentualną ich realizację na kolejne 14 lat. Decyzją wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 30.12.1995 roku budynek Domu Kaźni został wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1995.12.30-A/713. Ostatecznie w 2002 roku wykwaterowano mieszkańców. Zasoby muzeum rypińskiego na czas remontu zdeponowano w Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku. Remont trwał z przerwami od 2002 do 2007 roku i pochłonął ponad 1.500.000 zł - środków unijnych z programu ZPORR, funduszy rządowych i pieniędzy z budżetu miasta. Dzięki tej inicjatywie ostatecznie w budynku przy Warszawskiej 20 znalazły siedzibę Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej (uruchomione 14.04.2007 r.) i Miejsko-Powiatowa Biblioteka Publiczna (uruchomiona 19.04.2007 r.).

Fot. 17. Dom Kaźni, obecnie Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, widok 2007 rok, foto Andrzej Szalkowski

Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie od 1 stycznia 2008 roku działa na podstawie ustawy o muzeach i ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej jako samorządowa instytucja kultury. Swoje cele statutowe, a zatem trwałą ochronę dóbr kultury, pielęgnowanie, gromadzenie, konserwowanie i udostępnianie materialnych świadectw życia człowieka na Ziemi Dobrzyńskiej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej wśród zwiedzających realizuje poprzez działalność merytoryczną prowadzoną w budynku muzeum jak i na obszarze historycznej Ziemi Dobrzyńskiej.

Budynek „Zgoda”

Fot. 18. Budynek Zgoda, widok od strony Parku Miejskiego, widoczny obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, foto Maciej Bagiński, ze zbiorów MZD

Ze względu na wyczerpanie się parceli miejskich w starej części miasta, jakie nastąpiło na przełomie XIX i XX wieku, rozpoczęto wykorzystywać przyległe obszary. Stąd szereg nowych i

ciekawych w formie inwestycji z końca XIX wieku i początku XX. Pochodzące z tego okresu kamienice charakteryzują się przede wszystkim stylem historyzującym. Wiele z nich posiadało ozdobne balkony z kutymi finezyjnymi balustradami. Krawędzie elewacji frontowych zdobiły boniowane pilastry, niektóre szczególnie okazałe - rustykalne, bądź płaskie. Kilkaście kamienic otrzymało niezwykle ciekawa motywy ozdobne w postaci monogramów właścicieli lub dat wybudowania.

Jeden z najokazalszych obiektów w mieście, znajduje się przy Placu Sienkiewicza. Powstał w latach 1913-1916 z funduszy Rypińskiego Towarzystwa Kredytowego. Był siedzibą Banku Spółdzielczego Rypińskiego, który prowadził swoją placówkę handlową w postaci Hurtowni Spożywczej Zgoda. Budynek został wzniesiony na planie litery „L”, gdzie dominantą jest wieża na styku obu skrzydeł. Wieża postawiona na pełnej arkadzie, do której dostawione są dwa dwupiętrowe skrzydła. Wieża i skrzydła wieńczą dachy mansardowe z oknami. Skrzydła zakończone są dwoma ryzalitami, zwieńczonymi zbliżonymi do trójkąta szczytami z wolutami u podstawy.

Frontowa elewacja boniowana rustykalnie. Frontowy parter został przeparty arkadami, dwiema po lewej stronie od drzwi głównych do budynku i jedną po stronie prawej. Dodatkowo symetrię wyrównuje arkada z podstawy wieży. W arkadach umieszczono witryny sklepowe. Nad arkadą ryzalitu głównego umieszczono balkon z tralkami betonowymi, rozpięty na konsolach. Ściany pięter przeparty wysokimi, sześcioczęścielnymi oknami (I piętro) i biforiami (II piętro). Budynek ozdobiony jest dodatkowo dekoracjami w postaci twarzy kobiecych ujętych liśćmi dębu (szczyty ryzalitów bocznych) oraz putta dosiadającego kozła/barana (ryzalit wieży). Ciekawym elementem ozdobnym zgody jest obraz Matki Boskiej Częstochowskiej umieszczony w owalnej wnęcie od strony północnej na półkolistym wysuniętym fragmencie ściany wieży. Obecnie widnieje w tym miejscu kopia przedwojennego obrazu, kopia wykonana przez toruńskiego artystę Stanisława Lackowskiego.

Kamienica przy Kościuszki 2, Hotel Szczotkowskich z 1912 r.

Drugi po budynku „Zgody” pod względem okazałości obiekt w mieście to kamienica przy ulicy Kościuszki 2, dawny Hotel Polski państwa Szczotkowskich. Budynek z 1912 roku, zresztą data potwierdzona jest na na środku elewacji pomiędzy ryzalitami. Natomiast monogram właścicieli został ujęty podtrzymującymi go dwoma lwami. Obiekt dawniej pełnił funkcję hotelu, miejsca ważniejszych spotkań, rolę centrum życia organizacji pozarządowych, miejsca zebrań pełnił do momentu wybudowania Domu Katolickiego. Fasada tego niezwykle dla Rypina obiektu łączy w sobie detale secesyjne i klasycystyczne zarazem. Na fasadę składają się - ryzalit środkowy z wejściem głównym, z dekoracyjnymi oknami zdobionymi relikami witraży. Lico parteru zdobi rustykalne boniowanie. Okna obu pięter zostały wpisane w pełne arkady, krawędziach zdobionych ząbkowaniem. Osie boczne budynku stanowią balkony oparte na kutyh konsolach, zdobione balustradą z oramentem roślinnym.

Fot. 19. Kamienica przy Kościuszki 2, „Rypinianka” Dom Katolicki przy Kościuszki 10

Fot. 20. Elewacja frontowa Domu Katolickiego, pocztówka oparta na projekcie budynku, ze zbiorów MZD

Dnia 5 lipca 1930 roku rozpoczęto budowę Domu Katolickiego. Budynek o modernistycznej bryle, dwupiętrowy z bocznymi ryzalitami. Z dwoma balkonami, pierwszy na wysokości pierwszego piętra, węższy od drugiego, z betonową pełną balustradą. Drugi balkon na drugim piętrze, zdecydowanie szerszy z metalową balustradą. W budynku mieści się wykorzystywana od początku duża sala balowa, na parterze pierwotnie ulokowano warsztaty krawieckie i szewskie. W budynku funkcjonowała ochronka prowadzona przez siostry pasjonistki. W czasie okupacji siedziba NSDAP na powiat rypiński.

Fot. 21. Dawny Dom Katolicki, foto Jan Malec, ze zbiorów MZD

Stary Magistrat

W roku 1917 Rada Miasta Rypina wywalczyła zgodę u władz pruskich na budowę pierwszej elektrowni miejskiej. W tym celu pobudowano parterowy budynek vis a vis kościoła Świętej Trójcy. Jednakże nie zaspokoilo to wszystkich potrzeb rozwijającego się miasta, ponadto praca lokomobil parowych napędzających prądnice stanowiła poważne zagrożenie dla sąsiednich budynków, stąd już w 1925 roku podjęto decyzję o budowie nowej elektrowni miejskiej. Opustoszały w ten sposób budynek

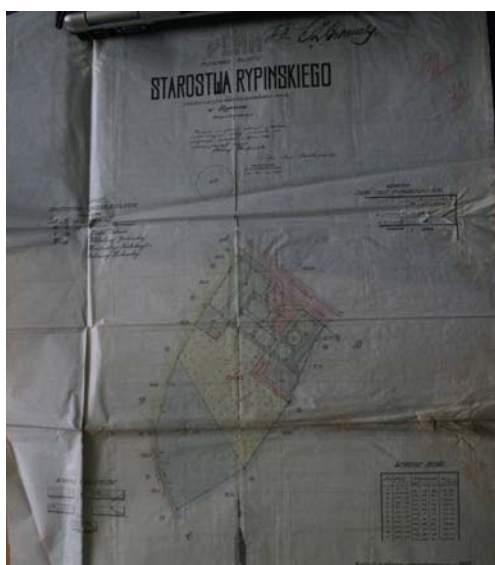
zmodernizowano, podnosząc go o jedno piętro z prawie płaskim dachem, przeznaczając go na potrzeby Magistratu. Front budynku zyskał bardzo ozdobne wejście z podcieniem ujętym dwiema doryckimi kolumnami, z półkolistym portalem nad wejściem. Portal ujęty ozdobną opaską z centralnie umieszczonym herbem miejskim. Całość elewacji frontowej zdobi schodkowane zwieńczenie, a na jej szczycie kula. Całość budynku otrzymała podobne zdobienia w postaci gzymsów. Od wschodniej strony dobudowana klatka schodowa na piętro.

Fot. 22. Stary Magistrat, foto Maciej Bagiński ze zbiorów MZD

Budynek Starostwa (obecny Urząd Miejski)

Okazały budynek stawiany w okresie od 1925 do około 1930 roku, obecnie zajmowany pod siedzibę Urzędu Miejskiego. Dwupiętrowy budynek z okazałym mansardowym dachem zaprojektowany przez Marcina Heimana, architekta wicestarostę rypińskiego z okresu międzywojennego. Rzut budynku przypomina litere „L”, gdzie skrzydło frontowe zdecydowanie dominuje nad swego rodzaju przybudówką. Na dekorowanym szczycie znajduje się herb Miejski. Budynek wzniesiony na wysokim gładkim cokole z kondygnacjami wydzielonymi wąskimi gzymsami. Nad głównym wejściem umieszczono balkon na kutyh konsolkach z ozdobną ażurową balustradą. Od strony południowej w polu wieńczącym szczytowy ryzalit znajduje się data rozpoczęcia budowy „1925”. W 1965 roku rozbudowano obiekt o nowe skrzydło (dziś siedziba Starostwa Powiatowego Rypińskiego).

Fot. 23. Plan rozmieszczenia budynków Starostwa wraz z planem ogrodu, Archiwum Sądu Rejonowego w Rypinie, foto Andrzej Szalkowski

Fot. 24. Urząd Miejski w Rypinie, foto Maciej Bagiński, ze zbiorów MZD

Szpital Powiatowy (dawne koszary rosyjskie, następnie Szpital Świętego Marcina)

Spalone w październiku 1914 roku koszary rosyjskie po odzyskaniu niepodległości posłużyły za podstawę do budowy szpitala powiatowego. Prosta dwupiętrowa budowla zwrócona frontem do ulicy Mławskiej, zwieńczona mansardowym dachem. Pierwotnie wejście znajdowało się w szczycie budynku zwieńczonym dekoracyjnym szczytem z malowaną datą 1925 rok. Piętra budynku wydzielono za pomocą gzymsów. Obecnie do budynku prowadzą drzwi od strony ulicy 3-go maja. Po wojnie wielokrotnie modernizowany i rozbudowywany.

Fot. 25. Szpital Sejmikowy, Świętego Marcina, uruchomiony w 1923 roku, ze zbiorów MZD

Fot. 26. Szpital, widok lata 60-te, widoczne baraki poniemieckie i dobudowane skrzydło szpitala, ze zbiorów MZD

Budownictwo drewniane Rypina

(Drewniany Dom przy ulicy Kościuszki 43)

W architekturze Rypina przez wieki dominowały budynki drewniane, z czasem, zwłaszcza pod wpływem funkcjonowania w Rypinie brygady straży pogranicznej rosyjskiej, także budowle murowane - drewniane. Jednakże najprawdopodobniej najstarszym zachowanym budynkiem mieszkalnych drewnianym jest obiekt ulokowany przy Kościuszki 31. Jest to przykład prostego domu o konstrukcji zrębowej, z podcieniem, oszalowanego. Ostatnio wymienione zostały okna na tzw. plastikowe co zdecydowanie popsuło estetykę budynku. Podcień ujęty dwoma kanelowanymi pilastrami.

Fot. 27. Drewniany dom przy ulicy Kościuszki 31, z 1860 roku, foto Marek Kiedrowski

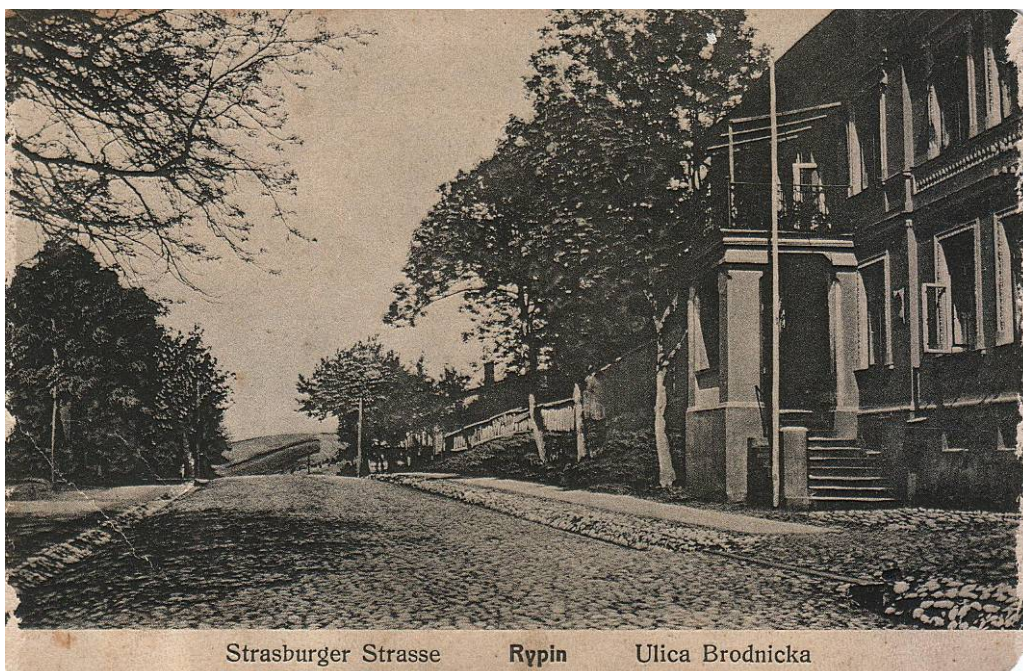

Fot. 28. Przykład drewnianego budynku przy ulicy Pilsudskiego 15, rozebrany

Stara Poczta, ul. Pilsudskiego 18

Najprawdopodobniej jeden z najstarszych murowanych obiektów w mieście. Zaznaczony już na planie pruskim z 1799 roku jako siedziba Pruskiej Faktorii Solnej - swoistego centrum logistycznego solą w państwie pruskim. Po pobycie wojsk napoleońskich w Rypinie przestał pełnić swoją pierwotną funkcję. Kolejno służył jako siedziba poczty. Obecnie pozbawiony swojej pierwotnej ozdobnej szaty w postaci gzymsów wydzielających piętra, opasek wokół okien i tralkowych balustrad oraz efektownego ganku. Prosta bryła budynku posadowiona na wysokim gładkim cokole.

Fot. 29. Stara Poczta, Pilsudskiego 18, ze zbiorów MZD

5.2.4. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome, czyli *rzeczy ruchome, ich części lub zespoły rzeczy ruchomych*, znajdujące się obecnie na terenie Rypina znajdujące się w ewidencji konserwatora zabytków to przede wszystkim wyposażenie kościołów rypińskich - Świętej Trójcy, Świętej Barbary, Kaplicy Cmentarnej i Kościoła Ewangelickiego. Poza tym brak wiedzy na temat zbiorów znajdujących się w rękach prywatnych kolekcjonerów.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczne to zabytki nieruchome, będące powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytki ruchome, będące tymi wytworami. Rypin w jego obecnych granicach administracyjnych nie doczekał się jeszcze poważnych interdyscyplinarnych badań archeologicznych. Poza nielicznymi nadzorami archeologicznymi wynikającymi z obowiązku narzuconego przez przepisy konserwatorskie na inwestorów. Skąpa wiedza na temat powyższych nadzorów archeologicznych dotyczy fragmentów ulicy Garncarskiej, Zduńskiej i zaplecza Kościoła Świętej Trójcy. Z tych miejsc pochodzą nieliczne obiekty takie jak gwoździe średniowieczne, grot bełtu od kuszy wałowej, fragmenty ceramiki średniowiecznej i bardzo cenny, bo prawie nieuszkodzony ceramiczny bukłak pielgrzymi z przełomu XIV i XV wieku znaleziony podczas prac przy ulicy Garncarskiej.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Malarstwo zgromadzone w Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie to w przeważającej części malarstwo współczesne, artystów profesjonalnych (Stanisław Poznański, Aleksander Winnicki, Andrzej Gumiński i innych), twórców nieprofesjonalnych (Eugeniusz Marzec, Wojciech Paliński, Hanna Rudnicka i inni). Dominujące techniki to olej na płótnie, akryl na płótnie. Przeciętne rozmiary – 50-60cm. Największy obiekt 120- 220.

Rzeźby Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie – współczesne rzeźby twórców nieprofesjonalnych z okolic Rypina, ludowe, dewocyjne (Zbigniew Grodzicki, Wincenty Bernat, Stanisław Kuźmiński). Drewno lipowe, pojedyncze obiekty polichromowane. Wysokość między 40 a 80 cm. Waga do 10 kg.

Archiwalia, dokumenty przeważnie z XX wieku, okres międzywojenny, okupacja, lata powojenne, proveniencja Rypin i okolice. Papier, tektura, rękopisy, maszynopisy, druki ulotne, obwieszczenia. Rozmiary przeważnie format do wielkości A4.

Metale to w przeważającej mierze narzędzia i sprzęt gospodarstwa domowego, oraz srebra rosyjskie, angielskie, ryskie, polskie z XIX i XX wieku. Mosiądz, brąz, żelazo, stal, srebro, złoto.

Tkaniny – serwety, kilimy i narzuty, rękodzieło regionalne, oraz strój obozowy więźnia KL Stuthoff. Jedwab, wełna, len.

Numizmaty – monety obiegowe z XIX i XX wieku, przeważnie polskie, medale i odznaczenia przeważnie polskie z XX wieku, dodatkowo kolekcja medali okolicznościowych.

Meble – pojedynczy eksponat lustro eklektyczne typu tremo. Drewno sosna, fornirowane orzechem. Wysokość 230cm.

Grafika – kolekcja grafik autorstwa Bożeny i Juliana Giedychów. Papier, formaty A4.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekazy ustne, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki.

Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- Tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu
- Spektakle i widowiska
- Zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne
- Wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki
- Umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem

Do czasu przyjęcia konwencji jedynym instrumentem normatywnym UNESCO w tej dziedzinie były „Zalecenia dotyczące ochrony kultury tradycyjnej i ludowej” z 1989 r. (Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore/Recommandation sur la sauvegarde de la culture traditionnelle et populaire).

Dla Rypina na dziedzictwo niematerialne składa się niezwykle bogaty katalog zjawisk, które ciągle żywe są przejawem przywiązania do tradycji lokalnej. Zawsze zaznaczający się w historii kult świętych w tym Janów - Jana Chrzyciela, Jana Nepomucena, św. Walentego, św. Barbary - ostatnio znowu odżywa, czego przejawem jest ustanowienie przez Stolicę Apostolską w 2010 roku Jana Chrzyciela patronem Rypina. Ponadto anglosaski zwyczaj obchodzenia św. Walentego okazuje się mieć dużo starsze tradycje w Rypinie w parafii Świętej Trójcy.

Niewątpliwie determinantem kreowania obyczajowości religijnej w Rypinie jest bliskie sąsiedztwo z ośrodkami kultu przede wszystkim Maryjnego. Obory, Skepe, Trutowo, Osiek, a także Studzianka przyciągają od wieków rzesze pielgrzymów z Rypina. Stąd także zamiłowanie do przydrożnych kapliczek, w których dominuje motyw Matki Boskiej Skępskiej, gdzieś tam choć niezwykle rzadko piety Oborskiej, Chrystusa Frasobliwego. W ślad za tym wyposażenie w dewocjonalia domostw mieszczan rypińskich - kiedyś bardziej, teraz mniej.

Rypin i okolice przynależą geograficznie, historycznie i etnograficznie do Ziemi Dobrzyńskiej. Wiąże się to ze skomplikowaną i niestałą sytuacją polityczną tej ziemi. Od zawsze były to tereny pogranicza i ta „pograniczność” (jako przejściowość), odcisnęła swoje „piętno” w wielu aspektach jej historii i życia codziennego. Ciągłe zagrożenie wynarodowieniem, wpływy sposobu życia i kultury niemieckiej napierającej z Prus, przez setki lat były tu problemem.

Spółeczeństwem Ziemi Dobrzyńskiej, na sposób „ludoznawczy”- etnograficzny, zajęli się w połowie XIX w. prawie jednocześnie trzej badacze: Witold Szeliga (XIX w.), Oskar Kolberg (1814-1890) oraz Aleksander Petrow (ok. 1847 - po 1905). Oskar Kolberg, jak sam o tym wspomina, rozpoczął swoje badania terenowe już w 1854 r. Podobnie jak inni czyni to w kontekście z sąsiednimi regionami, zauważając tym samym „pograniczność” kultury Ziemi Dobrzyńskiej. Na podstawie też wyżej wskazanych badaczy uważa się Dobrzyńiaków za odłam Mazurów, szczególnie tych z okolic Skępego, Bobrownik, Dobrzyń nad Wisłą i Lipna, ze „słabym odcieniem” Kujawiaków, szczególnie naprzeciw Włocławka (tj. od Szpetala na całym prawym Powiślu aż do Torunia). Ziemia Dobrzyńska zwana jest także Starym Mazowszem, stąd liczne powiązania i reminiscencje kultury mazowieckiej. Tylko lud części północnej aż po granice z ówczesnymi Prusami, to jest okolice Rypina po Dobrzyń nad Drwęcą i Kikół uważał się za „właściwych Dobrzyńiaków”. Rozgraniczenie to sugeruje bliższą łączność etnograficzną tej części Ziemi Dobrzyńskiej z Ziemią Chełmińską.

Inne wczesne wiadomości historyczne dotyczące Ziemi Dobrzyńskiej, a w tym także i Ziemi Rypińskiej, takie jak prace „starożytników” typu W.H. Gawarecki, M. Baliński i T. Lipiński, oraz T. Święcicki, przynależą raczej do historiografii regionu, aczkolwiek można z nich wyłowić wiele interesujących szczegółów i spostrzeżeń przydatnych i dziś do opisu kultury ludowej przedstawianego przez nas regionu.

Podsumowując stan i perspektywy badawcze związane z kulturą ludową Ziemi Dobrzyńskiej, trzeba stwierdzić, iż wieloletnie zaniedbania zostały w dużej mierze w ostatnim trzydziestolecu nadgonione, a istnienie czterech (Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, Muzeum Etnograficznego w Toruniu, Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej Rypinie i Muzeum w Dobrzyń nad Wisłą) prężnych instytucji zajmujących się statutowo tym zagadnieniem pozwala z nadzieją oczekiwać dalszych badań i publikacji.

Ważnym, często najważniejszym uchwytnym wyznacznikiem etnograficznym jest specyficzny dla danego regionu strój ludowy. W Ziemi Dobrzyńskiej, a więc i okolicach Rypina, nie wykształcił się charakterystyczny, „rozpoznawalny” typ ludowego ubioru regionalnego. Przyczyny tego są zapewne złożone. Za główny powód takiego stanu rzeczy, wskazać należy wspomnianą wyżej „przejściowość” i pograniczność tego regionu. Na pewne cechy ubioru ludowego tych okolic wskazywali jednak XIX wieczni badacze i „obserwatorzy”. Ich świadectwa są obecnie dla nas bezcenne i stanowią „bazę” wyjściową do rozpoznania tego nie opracowanego jeszcze zagadnienia. Strój dobrzyński dość wcześnie bo już w latach siedemdziesiątych XIX wieku zanikł. Został wyparty przez strój mieszczański, emanujący dość silnie od ośrodków miejskich takich jak Lipno, Rypin i Dobrzyń nad Wisłą na kulturę ludową wsi.

Wspomniane wyżej przemiany społeczne wsi dobrzyńskiej pociągały za sobą zmianę aspiracji warstwy chłopskiej, która szybko w sposobie bycia oraz ubierania, wzorowała się na modzie szlacheckiej i mieszczańskiej. Proboszcz parafii w Dulsku ks. M. Smoleński w pracy „Cztery kościoły w Ziemi Dobrzyńskiej” (Lwów 1869) pisał o tutejszym ludzie, iż „Zamożniejsi na wzór szlachty i mieszczan, biorą się do surdutów i niskich o szerokich skrzydłach kapeluszy.” Spostrzeżenie to powtarza także wcześniej dla Dobrzyńian z okolic

Lipna „W ubiorze zapatruje się na panów i mieszczan.” Zauważył to już Aleksander Petrow pisząc: „W wioskach sąsiadujących z miastami Rypinem, Dobrzyniem nad Drwęcą, Lipnem, Dobrzyniem nad Wisłą, wieśniacy noszą się, że tak powiem, z miejska po chłopsku; gdyż kupują jakie stare żołnierskie spodnie z wypustką czerwoną, lub ubiór po jakimś stangrecie, a gdy na to gdy przywdzieją palto wyszarżane, wyglądają wtedy jak strachy na wróble. Między zamożniejszymi chłopami wchodzi w modę ubrania z ciemnoszaraczkowego sukna, w rodzaju czamarek, obszywane czarnym barankiem, z przodu zdobione szamerowaniem”. Także kobiety, co podkreślał wspomniany ks. Smoleński, próbowały nosić się po miejsku: „Kobiety również przywoicie się noszą. Przy zatrudnieniach domowych najczęściej okryte modrem z własnego przedziwa płótnem (nie umiając go same wyrabiać, przędzę oddają tkaczom Niemcom). Do kościoła i na zabawę ubierają się w różno-kolorowe z perkaliku, płócienka, flaneli i t.p. sukienki i kaftany. Na to w porze chłodnej zarzucają duże wełniane jaskrawo-kraciaste chustki. Dziewczęta zdobią zgrabnie uczesane głowy, w aksamitki i wieńce; mężatki w białe ze wstążkami i kwiatkami czepki, przepasane cienką jedwabną chustką. [...] Postępowsze wszakże zaczynają nosić okrycia damskie, zielone rękawiczki, parasolki i t. p.”.

Kultura duchowa. Ośrodki kultowe.

Na wiele aspektów kultury ludowej Ziemi Dobrzyńskiej w tym samego Rypina, nie tylko w wymiarze duchowym, dominujący wpływ miały dwa silne ośrodki kultu religijnego znajdujące się na tym terenie. Mamy tu na myśli silny ośrodek pielgrzymkowy, jakim zwłaszcza po koronacji figury w połowie XVIII w. było Skępe z klasztorem OO. Bernardynów w Wymyślinie, skrywającym w swoich murach cudowny wizerunek (rzeźbę) Matki Boskiej Skępskiej, oraz klasztor Ojców Karmelitów w Oborach, z cudowną Pietą: Matką Bożą Bolesną. Zarówno ta „Bolesna Patronka Ziemi Dobrzyńskiej”, jak i „Pani Mazowska i Kujaw”, jak tytułuje się Madonnę Skępską, miały i mają nadal wpływ na rzeźbę ludową. Religijność tutejszego ludu jakkolwiek żarliwa nie była jednak zanadto „dewocyjna”, co zauważył już Aleksander Petrow pisząc: „Pobożność cechuje lud dobrzyński, dalekim jednak jest od wszelkiego religijnego fanatyzmu”. Jak w innych częściach kraju, ożywienie religijne następowało tu przy okazji ważnych świąt kościelnych, odpustów i dni będących liturgicznym wspomnieniem najpopularniejszych świętych, szczególnie tych którzy odbierali cześć w okolicznych świątyniach pod ich wezwaniem. Doskonale dokumentuje to proboszcz z Dulaska, ks. Maciej Zagłoba Smoleński (1832-1899), historyk Kościoła i Ziemi Dobrzyńskiej w cennej monografii: „Cztery kościoły w ziemi Dobrzyńskiej (Obory, Ruże, Dulsk, Dobrzyń n. Drwęca)”, wydanej we Lwowie w 1869 r., pisząc: „...do Obór dążyły na dzień 16 lipca liczne kompanije z krzyżem, chorągwiami i księdzem na czele, przy odgłosie pieśni na cześć N. Maryi Panny. W trzymilowym okręgu wszyscy prawie rzuciwszy swe zatrudnienia, polecivszy opiece bożej swe zagrody, spieszyli do Obór, tam przystępowali do św. Sakramentów, wynurzali swe potrzeby bolesnej Matce Jezusowej, prosząc jej o pomoc, a później ze spokojnym sumieniem, swobodniejszą myślą, weselszem sercem, wracali pod własną strzechę”. Chociaż opis ten dotyczy bezpośrednio Obór, jest reprezentacyjny także dla innych ośrodków życia religijnego, o czym dowiadujemy się z dalszej części tegoż cytatu: „Od czasu kassacyi, dla braku spowiedników w Skempem, lud zaczyna garnać się do Obór na Zielone Świątki i na Szkaplerz; głównie zaś w dzień Narodzenia N. M. Panny (8 września). Inne uroczystości, jak n. p. na ś. Józefa, Matkę Boską Bolesną, Wniebowzięcie, ś. Barbarę i t. p. mniej były uczęszczane, może dla przykrej pory i licznych odpustów w sąsiednich kościołach. Na dzień ś. Wojciecha lud gromadził się w Rypinie, na ś. Stanisława biskupa w Strzygach i Działyniu, na Wniebowstąpienie w Osieku, na ś. Teklę w Dulsku i Kikole, na śś. Piotra i Pawła w Rózu, na ś. Bartłomieja w Rogowie, najwięcej zaś w dni Zielonych Świątek w Skempem i niedalekiej Studziance”.

Ruch pielgrzymkowy, bogaty zwłaszcza po okresie koronacji figury, zapoczątkował rozwój pamiątkarstwa pielgrzymkowego. Ojcowie Bernardyni zadbali o to, by ze Skępego wierni wywozili różne dewocjonalia. Były to ulotne druki, metalowe statuetki, medaliki i plakietki, buteleczki do wody święconej, wszystkie z wizerunkiem Madonny Skępskiej, czasem z widokiem klasztoru. Najokazalszą i najbardziej „pożądaną” jednak pamiątką ze Skępego były przede wszystkim drewniane kopie „cudownej” figury. Popyt na rzeźby wyzwolił ogromny potencjał twórczy. Do tego stopnia, że nie tylko lokalni artyści i snycerze, czy obeznani z pracą w drewnie rzemieślnicy zaczęli wykonywać drewniane figurki, lecz co więcej, za dłuto, czy zwykły nożyk chwytali osoby niezwiązane w żaden sposób z pracą w drewnie. Motywacje tego rzeźbiarskiego trudu były różne, zapewne także natury zarobkowej, ale też w licznych przypadkach taka eksplozja talentu wiązała się z uzewnętrznianiem uczuć religijnych, była

rodzajem modlitwy, sposobem odradzania i utrwalania wspomnień odbytej pielgrzymki do sanktuarium w Skępem.

Drugim ośrodkiem kultu maryjnego w Ziemi Dobrzyńskiej, który w kulturze ludowej pozostawił jednakże znacznie mniej śladów jest sanktuarium w Oborach. Początki fundacji klasztoru i kościoła w Oborach (1605 r.), wiążą się z osobami ich właścicieli Łukasza i Anny Rudzowskich, którzy nie mając potomstwa, postanowili dziedzictwo swoje ofiarować na chwałę Bogu. Wybudowawszy na szczycie tutejszej góry, zwanej Grodziskiem, drewniany kościół i klasztor, sprowadzili dla jego obsługi Ojców Karmelitów z Bydgoszczy. Po pożarze w 1617 roku cały kompleks odbudowano ponownie przy wsparciu wdowy po fundatorze. Po jej śmierci zakonnicy zbudowali murowaną świątynię, którą w roku 1694 konsekrowano nadając jej wezwanie Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny. Rozbudowa murowanego kompleksu wraz z okazałą bramą trwała do połowy XVIII wieku. Przybywszy do Obór Ojcowie Karmelici przywieźli z sobą gotycką rzeźbę Piety z pierwszej połowy XV wieku. Rzeźba ta już w Bydgoszczy od 1581 roku słynęła nadzwyczajnymi łaskami. Po założeniu oborskiego klasztoru w 1617 roku Karmelici uznali, że należy ją zwrócić do macierzystego klasztoru w Bydgoszczy, co też uczynili. Jednakże, jak głosi podanie figura ta w niewyjaśniony sposób pojawiła się ponownie w Oborach. Zdarzyło się to wielokrotnie. Uznano to za znak, by pozostała ona tutaj na zawsze. Od 1627 roku Pieta jest na stałe w kościele w Oborach, a po wybudowaniu głównego barokowego ołtarza w 1696 roku umieszczono ją w specjalnej niszy. Od wieków Bolesna Patronka Ziemi Dobrzyńskiej otacza opieką tutejszy lud, co relacjonował, cytowany wcześniej pielgrzym (R. Filochowski): „...całe Rypińskie ma wielkie nabożeństwo do tutejszego obrazu i na uroczystości Matki Boskiej tłumnie się zgromadza [...] Lud chciwy zmiłowania Bożego ciągnie z najdalszych stron szczególnie na uroczystość Matki Boskiej Szkaplerznej. Spotkasz tu kurpiów z puszczy Ostrołęckiej, mazurów z Płockiego, kujawiaków z za Wisły, pielgrzymów z Prus i Warmji”. Sama postać Matki Boskiej Oborskiej Bolesnej jest jednak w zabytkowej rzeźbie z Ziemi Dobrzyńskiej, zjawiskiem wyjątkowym i odosobnionym. Dopiero, w czasach współczesnych, po koronacji cudownej Piety, temat ten zyskał większe zainteresowanie twórców ludowych.

Mieszkańcy Rypina i jego okolicy udawali się też do Osieka Wielkiego, gdzie już w XV wieku znajdował się bliżej nieokreślony wizerunek Najświętszej Maryi Panny, nazywany Matką Boską Łaskawą. Po jego zniszczeniu (koniec XVI lub początek XVII wieku) jego miejsce zajął obraz Św. Rodziny, który nadal nazywany jest, jak poprzedni. Liczne łaski, jakie tutaj otrzymywali wierni sprawiły, że obraz dekretem z 11 listopada 1691 roku został ogłoszony „cudownym”. Cytowany wcześniej ks. W. Załuski, proboszcz parafii w Osieku pod koniec XIX wieku tak pisał o tym miejscu: „...cała okolica rypińska ma szczególne nabożeństwo do M. Boskiej Osieckiej. Pielgrzymi spieszą na uroczystości Najświętszej Panny, do których przywiązane są odpusty zupełne na „Szkaplerz” i „Wniebowzięcie”. Po Skępem, Osiek Wielki śmiało można zaliczyć do najbardziej uprzywilejowanych miejsc na ziemi dobrzyńskiej słynących cudami”.

W niedalekiej Studziance (część wsi Kleszczyn) od XVI wieku wierni otaczali kultem obraz Najświętszej Rodziny. W tutejszym źródelku czerpali wodę, którą uważali za leczniczą, zwłaszcza od chorób oczu. Powszechnym zwyczajem było picie tej wody, obmywanie się nią, zanoszenie w specjalnych buteleczkach lub dzbanuszkach do domu, jako cudownego środka na różne dolegliwości. Jako ciekawostkę można podać, że gliniane dzbanuszki na „cudowną wodę” wykonywali przed I-wojną garncarze z warsztatu Ślążyńskich w Dobrzyniu n. Drwęcą sprzedając je właśnie w Studziankach. Liczne wota dziękczynne przynoszone tu na odpusty w Zielone Świątki i na św. Jakuba świadczą o popularności i „cudowności” tego miejsca.

Sztuka – rzeźba.

Pierwszy monografista Ziemi Dobrzyńskiej, Aleksander Petrow, czy podsumowujący dokonania XIX wiecznych historyków i folklorystów Oskar Kolberg, nie zajęli się, choćby zdawkowo, zagadnieniem sztuki ludowej interesującego nas terenu. Nie powinno to jednak dziwić, bowiem do początku XX wieku sztuka ludowa, zwłaszcza przedstawieniowa (rzeźba malarstwo) nie skupiała jeszcze uwagi badaczy. Jak ubolewała T. Karwicka, region ten także po II wojnie światowej, kiedy: „...plastyka ludowa całej Polski znalazła się w centrum zainteresowania i gdy na łamach czasopisma Polska Sztuka Ludowa, od 1946 r. ukazują się artykuły dotyczące sztuki ludowej różnych części kraju, można by się spodziewać, że i omawiany teren doczeka się swoich opracowań”, nie znalazł większego zainteresowania w tym względzie. Wynika to po części z tego, iż miejscowa sztuka nie odznaczała się jakąś uderzającą „oryginalnością”, a także z faktu nie rozpoznania tematu. Najwcześniej zajęto się jedynie

rzeźbą ludową i to raczej współczesną, a to ze względu na oddziaływanie na te tereny silnego ośrodka sierpeckiego. Tak to w każdym razie trafnie podsumowała w 1980 r. wspomniana wyżej T. Karwicka, we wstępie do swojego artykułu wskazującego stan i potrzeby badań nad sztuką ludową Ziemi Dobrzyńskiej, artykułu, który jest uzupełnieniem do cennej pracy, jaką jest przytaczana już wielokrotnie, wydana w 1979 r., „Kultura ludowa ziemi dobrzyńskiej” jej autorstwa. Oprócz badań terenowych prowadzonych w latach 1971-76 przez tę badaczkę, reprezentującą toruński ośrodek badawczy, do dalszego rozpoznania tegoż zagadnienia przyczyniły się badania prowadzone od 1975 przez Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, a od 1980 przez powstałe w Rypinie Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej. Zagadnienia dawnej rzeźby ludowej tego terenu nierozdzielnie wiążą się z ośrodkami kultowymi, znajdującymi się na Ziemi Dobrzyńskiej.

Podstawowym przejawem lokalnej rzeźby sakralnej są przedstawienia Maryjne lokowane w kapliczkach. Zatem Podstawowa i najczęściej spotykana to postać Matki Boskiej Skępskiej, Matki Boskiej Żórawińskiej. W kapliczkach okolic Rypina umieszczano Madonny Żurawińskie, formalnie zbliżone do Madonn Skępskich, lecz związane z ośrodkiem kultowym w Żurawinie parafii Mochowo na Mazowszu Płockim.

Myśląc o współczesnej rzeźbie, należy wymienić grupę twórców zrzeszonych w Rypińskim Stowarzyszeniu Twórców Nieprofesjonalnych. Zbigniew Grodzicki (ur. 1953) z Sadłowa, zdolny artysta, i pedagog prowadzący terapię zajęciową z niepełnosprawnymi dziećmi w Sadłowie. Artysta całkowicie świadomy swoich wyborów twórczych, uczestnik plenerów rzeźbiarskich, którego prace wielokrotnie wystawiano w wielu miejscowościach kraju. W ankiecie personalnej podającej dziedzinę i charakter twórczości napisał „rzeźba m.in. ludowa”. Grodzicki, tak jak wielu dawnych, sprawnych w sztuce rzeźbienia rzemieślników jest w stanie wykonać każde zamówienie zadawalając gusty swoich klientów. Są w jego dorobku figury parkowe naturalnej wielkości i Madonny Skępskie o rozwiązaniach formalnych i artystycznym wyraźnie odmiennych od tych znanych z ludowych ich realizacji. Pośród tych indywidualnych i jakże różnorodnych prac, znajdują się też bożonarodzeniowe szopki, przemawiające prostotą oszczędnie rzeźbionych postaci, umieszczanych w topornych stajenkach krytych dwuspadowym daszkiem. Jedną z takich szopek jest w zbiorach włocławskiego muzeum. Zbigniew Grodzicki pozostawia swoje rzeźby w naturalnym kolorze drewna.

Drugim uzdolnionym artystą rypińskiego środowiska jest Wincenty Bernat (ur. 1948) mieszkający i tworzący w samym Rypinie. Zawodowo czynny, wszystkie wolne chwile poświęca rzeźbie mając na koncie wiele udanych realizacji. Podkreśla, że siłą twórczą czerpie z tradycji ludowej, a motywują go do pracy także wartości religijne. Tworzy: „By odzwierciedlać prawdę życia. Jego symptomy. Radość, cierpienie, smutek”. W jego dorobku twórczym jest sporo rzeźb o charakterze sakralnym, święci, przedstawienia Chrystusa, także jako płaskorzeźby w ikonografii Ecce Homo (w koronie cierniowej), są anioły z charakterystycznymi „manierystycznymi”, wertykalnymi skrzydłami, jest też udana kopia dawnej rzeźby „Trójcy Świętej” z dobrzyńskiej kapliczki przydrożnej. W Rypinie tworzy od kilku lat weterynarz z zawodu, Stanisław Kuźmiński, którego prace pod względem formalnym aspirują do ludowych.

W Rypinie ostatni okres życia twórczego spędził malarz nieprofesjonalny Eugeniusz Marzec (1915-2006). Przybył do Rypina w 1985 roku jako znany już w środowisku twórców nieprofesjonalnych malarz. Tematyka jego prac była rozległa, przeplatała się w nich teraźniejszość z przeszłością i rzeczywistość z fantazją. Sporo miejsca zajmowała u niego tematyka religijna i sceny z obyczajowości i folkloru ludowego, które ujął w cyklach obrazów: przysłowia, święta religijne i legendy maryjne. Wiele prac poświęcił opisowi świata żydowskiego, który znalazł z autopsji, z dzieciństwa spędzonego na Kresach Wschodnich. Był także autorem rzeźb (np. kapela żydowska). Największą kolekcję jego prac z ostatniego okresu twórczości, w tym sporo rzeźb posiada Muzeum w Rypinie. Ponadto prace jego znajdują się w zbiorach muzeów w Toruniu, Wrocławiu, Włocławku i Zabrze oraz w wielu kolekcjach prywatnych w kraju i za granicą.

Obok wyżej wymienionych należy wspomnieć o Stanisławie Kuźmińskim, z zawodu weterynarzem, który fachu rzeźbiarskiego uczył się od Wincentego Bernata. Jego rzeźba mimo, iż nacechowana znacznym prymitywizmem, z elementami bardziej historyzującymi niż ludowymi, jednak znajdowała uznanie wśród odbiorców. Do wyprowadzenia się w 2010 roku z Rypina do niedalekiego Płońska, tworzył na miejscu. Jego prace wystawiane były w Muzeum

w Rypinie, we Włocławku, w Galerii Civitas Chrystiana w Rypinie. Uczestniczył w wielu akcjach artystycznych w województwie kujawsko-pomorskim.

Niezwykle ciekawe formy rzeźbiarskie, szczególnie sakralne reprezentuje Proboszcz Parafii Radziki - ks. Jacek Dudkiewicz. Jego prace zdobią w chwili obecnej przede wszystkim obejście plebanii i sąsiedztwo kościoła oraz Parafialną Izbę Pamięci. Ta ostatnia szczególnie cenna dla lokalnej społeczności, będąca także inicjatywą samego proboszcza.

Obok rzeźbiarzy na uwagę zasługuje grono twórców z zakresu malarstwa. Bardzo ożywiona środowisko, zwłaszcza ostatnio w ramach licznych plenerów artystycznych organizowanych wspólnie przez Gminę Wąpielsk i Muzeum w Rypinie. Wielu z malarzy już niestety odeszło, Henryk Dedoński, Jan Mikulski, czy inni. Natomiast niezwykle żywe jest obecne środowisko twórców.

Na uwagę zasługuje postać Włodzimierza Andrzeja Gajkowskiego. Maluje od 1978 roku, uczestniczył w wielu plenerach artystycznych i wystawach wojewódzkich, z tymże przede wszystkim zbiorowych. Pierwszej indywidualnej wystawy malarskiej doczekał się po ponad trzydziestu latach pracy twórczej. Zawsze wysoko oceniany. Dominuje u niego tematyka marynistyczna, przyroda, zwierzyzna.

Stanisław Wiśniewski, niezwykle zdolny i pracowity twórca. Założyciel i instruktor modelarni w Rypinie, którą prowadził od lat 60-tych. Następnie po kilkuletniej przerwie zainicjował działalność Rypińskiej Kuźni Talentów przy MZD w Rypinie. Technika dominująca to akryl na płótnie i suche pastele. Prace w rypińskim i włocławskim muzeum, ma za sobą liczne wystawy zbiorowe. Aktywny, mimo wieku animator kultury w Rypinie i okolicach.

Wojciech Paliński prowadzi swoją autorską pracownię artystyczną. Maluje od małych po duże obiekty. Techniki to olej na płótnie, akryl, pastele. Eksperymentuje z malowaniem szpachlą. Niezwykle zdolny twórca, celuje w krajobrazy, interesuje go dzika przyroda, czasem zmaga się z aktem.

Jacek Paliński, syn Wojciecha, absolwent bydgoskiego liceum plastycznego. Właściciel pracowni plastycznej, zdolny grafik i pejzażysta.

Środowisko kobiet malujących w Rypinie jest reprezentowane przez Hanne Rudnicką, która po odejściu na emeryturę w 1996 roku zintensyfikowała swoją działalność twórczą. Jej obrazy znajdują się w kolekcji muzeum w Rypinie, oraz w kolekcjach prywatnych.

W środowisku kobiet malarek spotkać możemy także Teresę Góral, osobę niepełnosprawną, jednakże bardzo ambitną i niezwykle twórczą.

Młodsze grono malarek reprezentuje Jolanta Fabiszewska. Koncentruje się na malarstwie nowoczesnym, sięga po niekonwencjonalne tematy i techniki, interesuje się także fotografią i grafiką komputerową.

Źródłem nowych talentów jest niewątpliwie Rypińska Kuźnia Talentów działająca przy Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie. Powstała z pomysłu i inicjatywy Stanisława Wiśniewskiego, wspomnianego wyżej animatora kultury i sztuki. Na cosobotnich zajęciach spotyka się grupa około 15 osób by pod okiem doświadczonych twórców rozwijać swoje talenty.

Do najtrwalszych i zarazem najdłużej działających form kultury w mieście jest niewątpliwie założona w 1883 roku i działająca do dziś orkiestra dęta Straży Pożarnej. Obsługiwała wszystkie miejskie uroczystości, państwowe i kościelne. Pierwszymi dyrygentami tejże orkiestry byli najprawdopodobniej miejscowi organiści. Od 1905 do 1947 roku nieprzerwanie (z wyłączeniem okresów wojen I i II) kapelmistrzem był Antoni Kant, który poniósł wielkie zasługi na niwie działalności artystycznej miasta.

Do dziś działa oparty na dawnych tradycjach chóru „Lutnia” chór nauczycielski „Belcanto”, uznany nie tylko w środowisku lokalnym, ale osiągający też spore sukcesy na estradach ogólnopolskich.

Lokalnym dobrem kulturalnym jest niewątpliwie także szereg instytucji kulturalnych prowadzonych przez samorząd miasta Rypina, jak i innych form kultury szerzonych przez organizacje pozarządowe: Miejsko-Powiatowa Biblioteka Publiczna (założona w 1945 roku), Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej (założone w 1980 roku, wyrosłe na osiągnięciach Regionalnej Izby Pamięci założonej w 1968r.), Rypińskie Centrum Promocji i Kultury (kontynuujący tradycje Domu Kultury założonego w 1956 roku) wraz Kinem Bałtyk, Ośrodek Kultury Dobrzyńskiej Civitas Christiana im. Jerzego Pietrkiewicza.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewiduje (art.7) następujące formy ochrony zabytków:

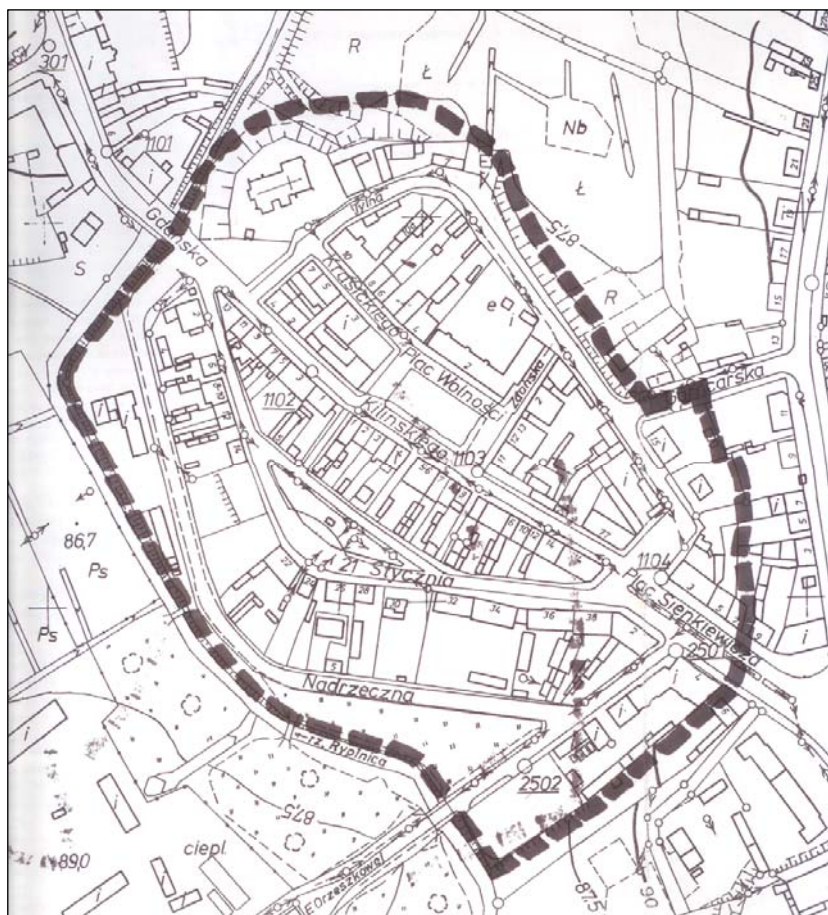
- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

5.3.1. Wpis do rejestru zabytków

Zabytki o szczególnej wartości są objęte ochroną za pomocą wpisu do rejestru zabytków. Rejestr zabytków znajdujących się na terenie danego województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków (art. 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wpisywanie zabytków do rejestru odbywa się z urzędu z inicjatywy konserwatora zabytków, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomości lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek.

Na terenie miasta Rypina do rejestru zabytków nieruchomości wpisanych jest na podstawie decyzji konserwatora zabytków 5 obiektów zabytkowych, w tym 1 zabytkowy układ urbanistyczny, wyszczególnionych w załączniku nr 1.

Historyczne założenie urbanistyczne miasta (nr rej. A/1475)

Strefą ochrony objęto tutaj obszar historycznego układu przestrzennego o najbardziej wartościowej strukturze urbanistycznej, historycznej i architektonicznej, wyróżniającej się ilością i jakością zachowanej tradycji, trwałości zjawisk i procesów kulturowych oraz przetrwaniem istotnych, reliktowych obiektów charakterystycznych dla Rypina.

Celem ochrony jest utrzymanie ustalonych elementów istniejących oraz ograniczenie swobody kształtowania elementów nowych. Instrumentem realizacji powyższych zasad są

ustalenia planów zagospodarowania przestrzennego zawierające szczegółowe wytyczne konserwatorskie oraz wymóg udziału służb konserwatorskich w postępowaniu lokalizacyjnym.

Granice obszaru objętego ochroną wyznacza: od zachodu i północy rzeka Rypienica; od północy i wschodu za ul. Gdańską podnóże skarpy kościelnej i ul. Tylnej (obecnie Ks. Chojeckiego) do ul. Garncarskiej, odcinek ul. Garncarskiej, łagodny łuk w kierunku południowym przebiegający głębokością działek do Palcu Sienkiewicza i od południa zaplecze działek przy ul. Orzeszkowej do rzeki Rypienicy.

Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Św. Trójcy ul. Jana Pawła II (nr rej. A/460)

Pierwsze założenie z 1355 r., wielokrotnie remontowany m.in. w 1821, 1825 i 1840 r. regotyżowany w 1865 r. i 1905 r. ceglany, gotycki, na planie wydłużonego prostokąta.

Kaplica drewniana pw. św. Barbary ul. Mławska (nr rej. A/417)

Pierwotna z 1780 r. drewniana na podmurówce z kamienia, dwukrotnie remontowana (1850, 1908).

Budynek młyna zbożowego Mławska 27 (nr rej. A/498)

Budynek z 1900 r., murowany z cegły pełnej, otynkowany na planie prostokąta.

Budynek „Dom Kaźni” ob. Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej ul. Warszawska 20 (nr rej. A/713)

Budynek wybudowany w latach 1906-1908 prawdopodobnie na cele publiczne, w okresie okupacji siedziba „Setlbtschutz”, gdzie więziono i mordowano Polaków. Elewacja frontowa o neoklasycystycznym wystroju (bonie, pilastry, profilowane gzymsy, opaski okienne i kute balkony z ornamentem meandrowym).

5.3.2. Pomniki historii

Zabytki nieruchome wpisane do rejestru lub parki kulturowe o wybitnej wartości dla kultury mogą zostać uznane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, w drodze rozporządzenia, za pomnik historii. Na terenie miasta Rypina nie ma obiektów uznanych za pomniki historii.

5.3.3. Parki kulturowe

Park kulturowy może zostać utworzony przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Celem utworzenia parku kulturowego jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Na terenie miasta Rypina nie utworzono parków kulturowych.

5.3.4. Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

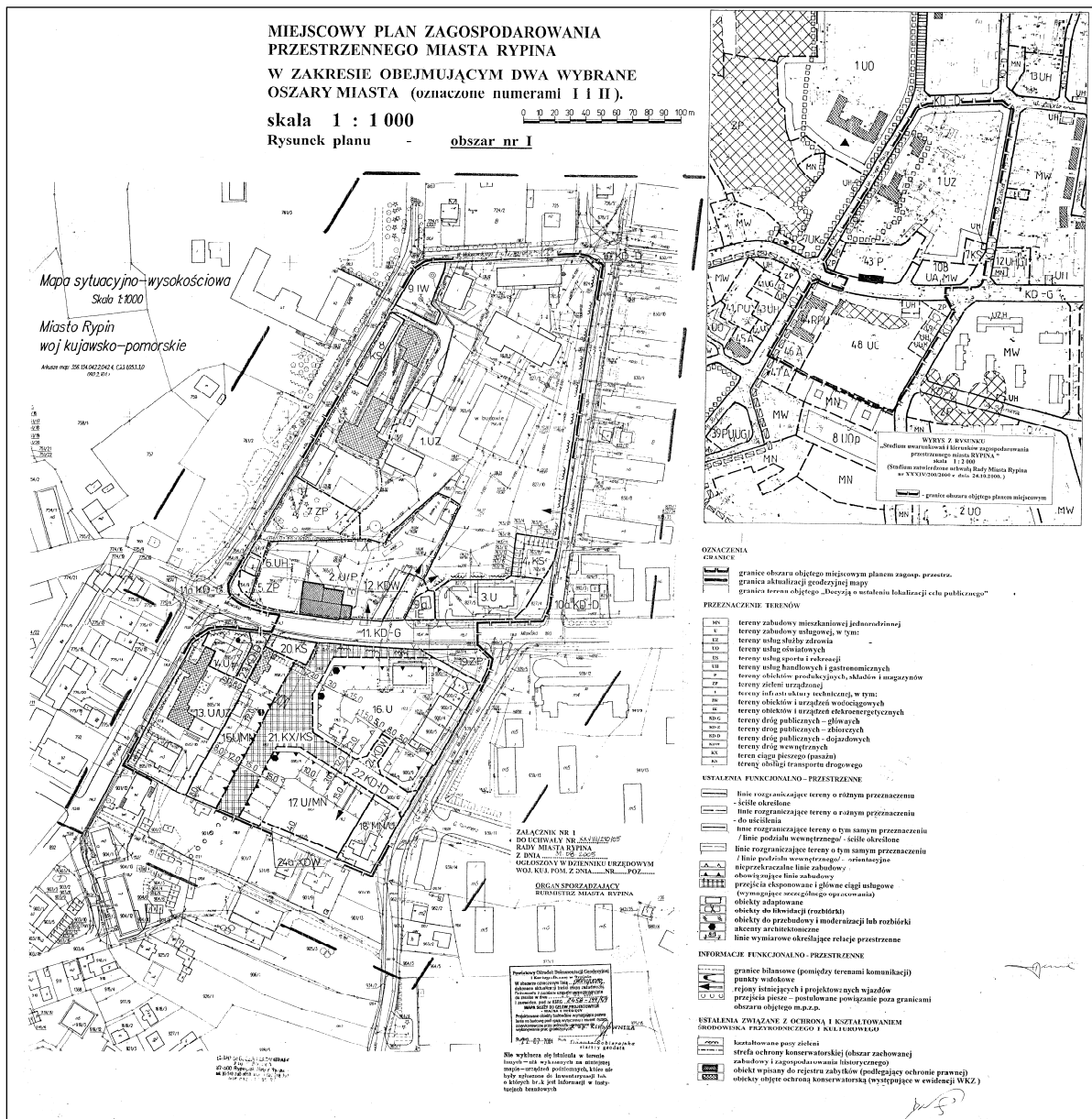
Zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w aktach prawa miejscowego jakimi są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oprócz zasad ochrony zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru oraz ochrony parków kulturowych ustala się również zasady ochrony innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ma miejsce w ramach procedury sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustalenia planu dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej powinny zawierać określenie obiektów i terenów chronionych ustaleniami planu, w tym określenie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w zagospodarowaniu terenu (§ 4 pkt 4 rozporządzenia Ministra Infrastruktury z 26 sierpnia 2003 roku w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego).

Zgodnie wymienionym wyżej z art. 19 ust.1 ustawy oraz § 6 pkt 4 rozporządzenia Ministra Infrastruktury z 28 kwietnia 2004 roku w sprawie wymaganego zakresu projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego wcześniej, na etapie określania polityki przestrzennej gminy tzn. w trakcie opracowywania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy powinny być określone wytyczne do określenia wyżej wymienionych zasad ochrony dziedzictwa kulturowego.

W zależności od potrzeb w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego można również ustalić strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19 ust. 3 ustawy).

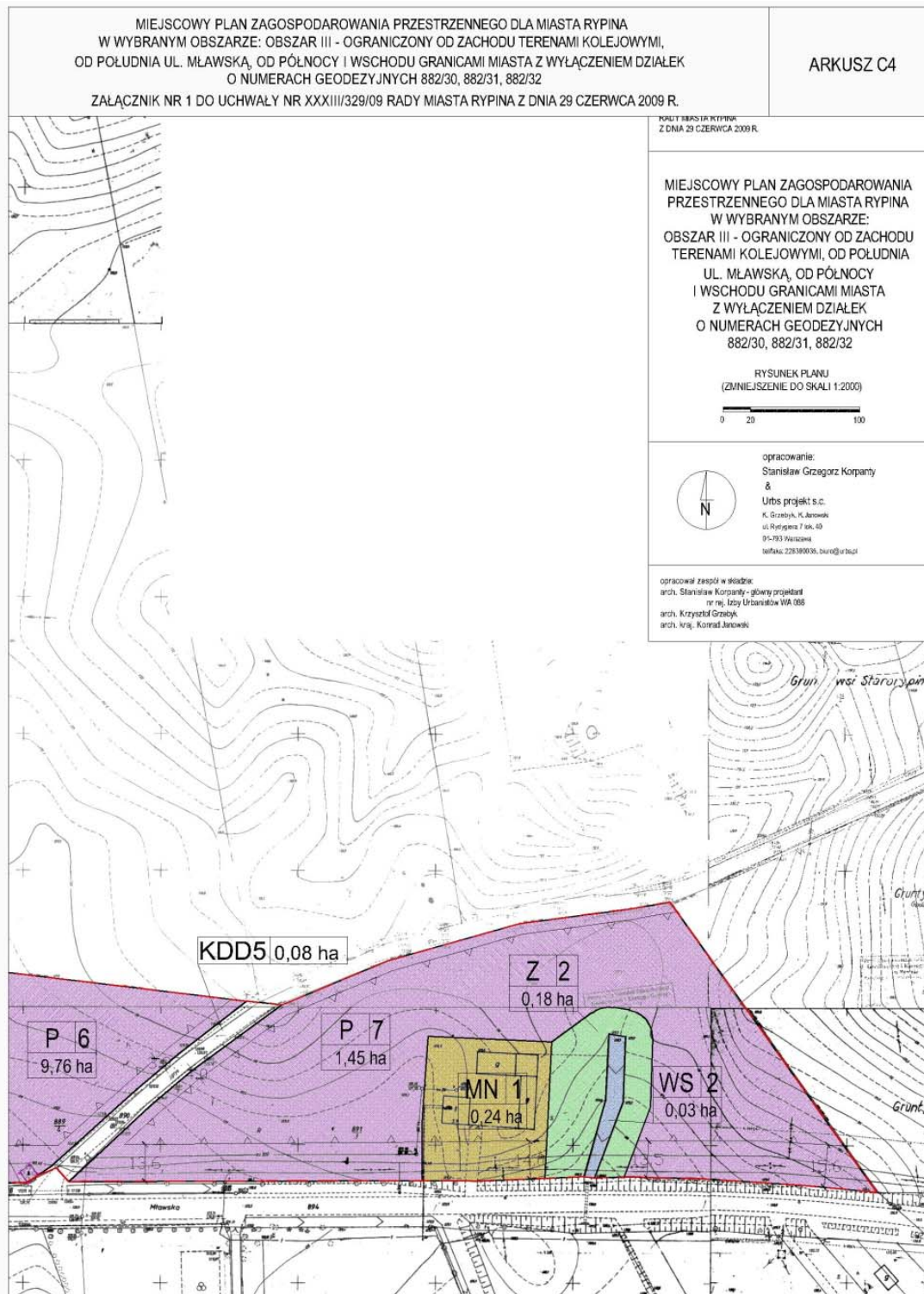
W chwili obecnej miasto Rypin posiada tylko dwa obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Rypina w zakresie obejmującym dwa wybrane obszary miasta: obszar nr I - ograniczony od zachodu ulicami: Nowy Rynek i 3-go Maja, od północy ul. Małanowskiego, wschodu ul. Dr Fr. Dłutka i Młyńską, od południa istniejącą zabudową mieszkaniową jednorodzinną; obszar nr II - ograniczony od zachodu ulicą Cholewińskiego, od północy ul. Koszarową, od wschodu terenami PKP i PKS oraz od południa ul. Dworcową - uchwała Rady Miasta Rypina nr XXVIII/210/05 z dnia 31 sierpnia 2005 r.

W obszarze II tego planu nie ma obiektów o wartościach zabytkowych.

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miasta Rypina w wybranym obszarze: obszar III - ograniczony od zachodu terenami kolejowymi, od południa ul. Mławską, od północy i wschodu granicami miasta, z wyłączeniem działek o numerach geodezyjnych 882/30, 882/31 i 882/32 - uchwała Rady Miasta Rypina nr XXXIII/329/09 z dnia 29 czerwca 2009 r.

Szczegółowy opis ustaleń ochrony w obu miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na terenie miasta Rypina został opisany w p. 5.1.2.

Ustalenie ochrony w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Niedawna zmiana w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozszerzyła dotychczasowe formę ochrony zabytków o ustalenia zawarte w decyzjach o ustaleniu lokalizacji

inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Jednocześnie odpowiednie artykuły ustaw określających procedury wydawania tych decyzji obligują organy je wydające do uzgodnienia projektu decyzji z wojewódzkim konserwatorem zabytków lub do uzyskania jego opinii. Tak więc w decyzjach tych mogą się pojawić wiążące dla inwestora i projektanta ustalenia w zakresie ochrony zabytków.

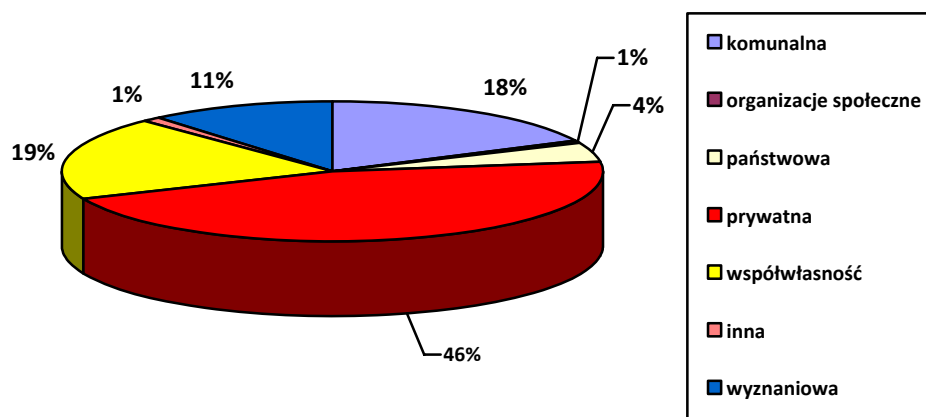
Bardzo istotne jest to, że zgodnie z obecnym brzmieniem art. 53 ust. 4 pkt. 2 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uzgodnieniem takim, a więc i formą ochroną zostały również obszary i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków (dotychczas ochrona ta obejmowała tylko obszary i obiekty wpisane do rejestru zabytków).

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

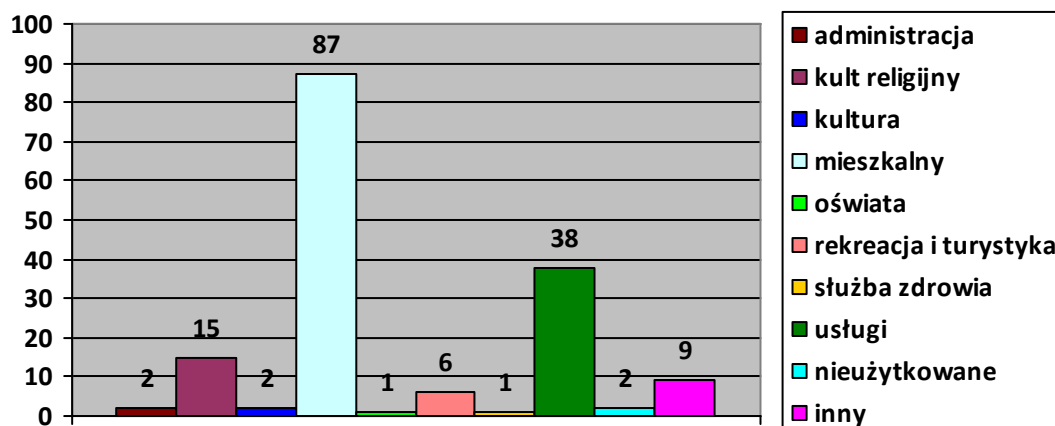
W gminnej ewidencji zabytków ujętych jest 163 zabytków nieruchomych wymienionych w załączniku nr 2.

Podział zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji ze względu na strukturę własności:

Ze względu na strukturę własności większość zabytków nieruchomych stanowi własność lub współwłasność osób prywatnych. Tak więc ich stan oraz sposób ekspozycji i wykorzystania zależy od świadomości ich wartości, chęci oraz możliwości finansowych.

Podział zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji ze względu na rodzaj użytkowania:

Jak wynika z zestawienia większość zabytków nieruchomych jest wykorzystywana na mieszkalne i usługowe.

5.4.2. Zabytki archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków archeologicznych znajduje się 28 stanowisk archeologicznych wymiennych w załączniku nr 3.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Obiekty dziedzictwa materialnego uznane za najcenniejsze dla gminy miasta Rypina zostały ujęte w katalogu zabytków miasta Rypina i posiadają wpis do rejestru Zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ze względu na wielokrotne zniszczenie jakich dokonywano na terenie miasta Rypina podczas minionych wieków, cenne okazują się być nawet te obiekty, które nie posiadają szczególnie artystycznej i estetycznej bryły. Zatem dotyczy to założenia urbanistycznego miasta Rypina (wpis do rej. zabytków 1993.08.2-A/1475), kościół rzymskokatolicki Parafialny pod wezwaniem Świętej Trójcy (wpis 1927.04.29 i 1981.02.17-A/460), kaplica drewniana zrębowa świętej Barbary (wpis 1988.06.20-A/417), Budynek Domu Kaźni (obecnie muzeum w Rypinie, wpis 1995.12.30-A/713) oraz budynek młyna zbożowego (wpis 1998.03.20-A/498). Niewątpliwie na szczególną opiekę zasługują ponadto ze względu na walory estetyczne: budynek „Zgoda”, budynek „Hotel Polski Szczotkowskich” (tzw. „Rypinianka”), budynek pastorówki przy kościele ewangelickim, Dom Katolicki (dawny do Rypiński Dom Kultury), Stary Magistrat (ul. Jana Pawła II 10), Stara Elektrownia, Budynek dawnego Starostwa, Szkoła Podstawowa Nr 1.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia co do rozwoju Miasta Rypina wskazane „Strategii rozwoju Miasta Rypina na Lata 2007 – 2018” przyjętej przez Radę Miasta:

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - dostępność taniej siły roboczej - system wspierania przedsiębiorczości (TFPK) - dobry stan środowiska naturalnego - malownicze położenie miasta - bezpieczne miasto (niski poziom przestępczości) - system segregacji odpadów - dobry system budownictwa społecznego - wzrost kompetencji i aktywności sektora MŚP - aktywne środowisko kulturalno – sportowe - dobry kompleks sportowo – rekreacyjny (MOSiR) - mocni liderzy - dobre tendencje demograficzne - dobrze zorganizowana ochrona zdrowia - istnienie kilku wiodących firm - aktywne środowisko polityczne - czyste środowisko - imprezy regionalne i ogólnopolskie (AGRA, RWT) - regionalne muzeum - dobra współpraca z powiatem i sąsiednimi gminami - dobry stan spółek miejskich - bezpieczny poziom zadłużenia miasta - istniejący węzeł kolejowy 	<ul style="list-style-type: none"> - brak bezpiecznych skrzyżowań - wysokie bezrobocie - za małe terytorium miasta - słabe wykształcenie (zawodowe) siły roboczej - znaczna odległość od głównych szlaków komunikacyjnych - brak infrastruktury sportowej (basen, hala, boiska, itp.) - mała ilość uzbrojonych terenów - rozdrobnienie terenów inwestycyjnych - brak zabytków - zły stan istniejącej bazy kulturalnej i sportowej - słaba baza hotelowo – gastronomiczna - słaba infrastruktura turystyczna - wysokie obciążenie ruchem kołowym w centrum miasta - brak obwodnicy miasta - zły stan istniejącej substancji mieszkaniowej - komunalnej - niewystarczająca ilość budowanych nowych mieszkań - słaba oferta kulturalno - sportowa - niewystarczający poziom skanalizowania miasta oraz brak wodociągów na niektórych ulicach - słaby stan istniejącej sieci ciepłej oraz jej brak w niektórych obszarach miasta - brak gazu ziemnego - brak współpracy międzynarodowej - mała aktywność w zakresie przedsiębiorczości - jednostronny profil produkcji lokalnych firm - mała aktywność społeczna i zawodowa mieszkańców - mała konkurencja w oświacie - niedostosowanie szkolnictwa zawodowego do potrzeb rynku pracy - dominująca postawa roszczeniowa społeczeństwa - mała liczba banków - bariery architektoniczne - mały kapitał własny mieszkańców - zubożenie mieszkańców - zaniedbane tereny zielone - monopol w handlu

	<ul style="list-style-type: none"> - brak centrum miasta - zaniedbany dworzec PKS - brak toalet publicznych - brak schroniska dla osób bezdomnych - brak schroniska dla zwierząt
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystanie środków pomocowych z Unii Europejskiej i innych źródeł - rozwój gospodarczy kraju - lobbing radnych wojewódzkich i posłów - budowa centrum gospodarki odpadami - odrolnienie z mocy prawa gruntów miejskich - zainteresowanie inwestorów zewnętrznych - pozyskanie miast partnerskich - dobre kontakty z instytucjami zewnętrznymi - współpraca z dużymi miastami regionu (Toruń, Włocławek) - współpraca ze szkołami wyższymi - wzrost cen mieszkań i gruntów w dużych ośrodkach miejskich 	<ul style="list-style-type: none"> - starzenie się społeczeństwa - wyjazd młodych i aktywnych za granicę oraz do dużych ośrodków miejskich - konkurencja w pozyskiwaniu środków zewnętrznych - zmniejszenie liczby powiatów (utrata statusu miasta powiatowego) - krajowa sieć szpitali - rosnące obciążenie samorządów - rosnący fiskalizm państwa - likwidacji linii kolejowej - znaczna odległość od planowanych autostrad i dróg szybkiego ruchu

Mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia wynikające z oceny stanu dziedzictwa kulturowego i uwarunkowań jego ochrony oraz realizowanej przez gminę polityki rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego:

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej, • obiekty wartościowe kulturowo i zabytkowa zabudowa na terenie miasta. • malownicze położenie miasta • korzystne warunki rozwoju turystyki w okolicach Rypina ze względu na walory przyrodnicze i krajobrazowe. • dobra baza sportowo – rekreacyjna (MOSiR i hala z basenem w budowie). • lokalne organizacje pozarządowe np. Fundacja Ziemia Dobrzyńska 	<ul style="list-style-type: none"> • bardzo niezadowalający stan zachowania obiektów zabytkowych. • brak wystarczających nakładów finansowych na ochronę zabytków (ze strony miasta, przedsiębiorstw i mieszkańców). • słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna. • niedostateczna świadomość wartości zasobów kulturowych. • znaczna odległość od głównych szlaków komunikacyjnych • brak obwodnicy. • brak kolejowych linii pasażerskich. • zaniedbany dworzec PKS
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • uwzględnienie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego miasta. • możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: państwowe, samorządowe, prywatne, wyznaniowe, środki UE i inne. • wzrost zainteresowania mieszkańców wyglądem i stanem technicznym nieruchomości. 	<ul style="list-style-type: none"> • postępująca degradacja niektórych zabytków w wyniku technicznego zużycia w sytuacji dalszego niepodejmowania prac konserwatorskich i rewaloryzacyjnych. • niske zainteresowanie turystyczne zabytkami i obszarami zabytkowymi z uwagi na ich ilość i stan. • świadoma i nieświadoma likwidacja (rozbiórka) obiektów o wartościach historycznych, a niewpisanych do rejestru zabytków. • bezmyślna przebudowa i remont istniejących budynków bez uwzględnienia ich architektonicznych i historycznych walorów. • zasłonięcie obiektów wartościowych reklamami i nowymi elementami.

7. Założenia programowe

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki.

Priorytety, kierunki i zadania określono w załączniku nr 4.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zakłada się, że zadania określone w niniejszym gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane m.in. za pomocą następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych i rozporządzeń (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowa parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, uzgadnianie decyzji o warunkach zabudowy i o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego z wojewódzkim konserwatorem zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, ulgi podatkowe, nagrody i inne zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych);
- instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi i społecznymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami);
- instrumentów społecznych (m.in. poprzez działania edukacyjne, promocyjne np. Konkurs SUPERELEWACJA, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami);
- instrumentów kontrolnych (m.in. bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Burmistrz Miasta Rypina ma obowiązek sporządzenia co dwa lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go Radzie Miasta. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Sprawozdanie to jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków (art. 87 ust. 6 w.w. ustawy)

Ustalono następujące kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań:

W ramach priorytetu I: Dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej

- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, spotkań, działań edukacyjnych na terenie miasta
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników itp.)
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
- Liczba osób zwiedzających muzea, izby regionalne, izby pamięci itp.
- Inne

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- Poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
- Liczba utworzonych parków kulturowych
- Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych
- Inne

W ramach priorytetu III: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:

- Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami

- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewitalizacji i rewaloryzacji w ramach tych programów
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom
- Inne

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1. Źródła finansowania wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. wskazuje jednoznacznie właściciela posiadacza zabytku do nad opieki zabytkiem. Zakres tej opieki jest określony w art. 5 ustawy.

Pomimo tak jednoznacznego zapisu ustawowego państwo zobowiązuje się do wspomagania finansowego zadań realizowanych przy konserwacji obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.

Włączenie środków finansowych pochodzących z budżetu państwa nie może być stosowane do obiektów zabytkowych, które znajdują się jedynie w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków, a nie są wpisane do rejestru zabytków.

Zgodnie z zapisem art. 73 osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie może ubiegać się o dotacje celową z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku. Dotacje takie przyznawane są przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego (Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego) lub wojewódzkiego konserwatora zabytków właściwego dla terenu, na którym zlokalizowany jest obiekt zabytkowy wpisany do rejestru zabytków (Kujawsko – Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków). Z tych dwóch źródeł finansowania można korzystać niezależnie.

Ustawa zezwala na ubieganie się o udzielenie dofinansowania nie tylko na prace planowane do wykonania przy zabytku w danym roku budżetowym, lecz także na prace, które zostały wykonane w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji (art. 76 ust.1 pkt 2).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawiera wykaz prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, które mogą być objęte dotacją (art. 77). Integralną częścią ustawy, wynikającą z zapisu art. 80 ust. 1, jest rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 112, poz. 940 ze zm.).

10.2. Inne źródła finansowania.

Poza środkami budżetu państwa wypłacanymi przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub Kujawsko – Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków działania programu mogą być finansowane przez:

- środki własne budżetowe gminy Miasta Rypina na realizację zadań własnych;
- dotacje podmiotowe dla instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd województwa;
- dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki;
- dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- środki własne jednostek samorządu terytorialnego różnych szczebli;
- dochody własne instytucji kultury;
- środki prywatne (osób fizycznych, stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych, związków wyznaniowych);
- dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych;
- środki Unii Europejskiej;
- inne środki przewidziane prawem.

Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się m.in. na podanych poniżej stronach internetowych:

- w ramach programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury” - www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finanse/programy-ministra/programy-mkidn-2011.php,
- w ramach programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” - www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finanse/programy-ministra/programy-mkidn-2011.php,
- w ramach programu operacyjnego „Fundusz wymiany kulturalnej” - www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finanse/srodki-europejskie.php,
- w ramach programu operacyjnego „Kultura 2007–2013” - www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finanse/srodki-europejskie.php
- w ramach programu operacyjnego „Innowacyjna gospodarka” projektu nr 6.4. Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym” - www.poig.gov.pl,
- w ramach programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne” – www.funduszeuropejskie.gov.pl/RPO/Aktualnosci/Strony/default.aspx,
- w ramach programu operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” - www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/Fundusze-Strukturalne/SPO-Restrukturyzacja-i-modernizacja-sektora-zywnosciowego-oraz-rozwoj-obszarow-wiejskich,
- w ramach programu operacyjnego „Kapitał ludzki” - www.efs.gov.pl,
- w ramach programu operacyjnego „Infrastruktura i środowisko” - www.pois.gov.pl,
- w ramach programu „Europejska współpraca terytorialna” - www.ewt.gov.pl,
- w ramach programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” – www.funduszngo.pl,
- w ramach dotacji od Kujawsko – Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - www.torun.wkz.gov.pl/index.php?pierwszy=&dzial=1.40,

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

11.1. Zadania inwestycyjne i remontowe z zakresu ochrony zabytków.

11.1.1. *Obecnie realizowane zadania inwestycyjne i remontowe.*

- remont budynku kina przy ul. Warszawskiej 8:
  - planowany termin 2011-2012 r.,
  - planowane koszt 100.000 zł (środki własne)

11.1.2. *Planowane w latach 2011-2014 zadania inwestycyjne i remontowe.*

- renowacja elewacji budynku Muzeum Dobrzyńskiej:
  - planowany termin– 2011 r.,
  - planowany koszt 22.000 zł (środki własne)
- renowacja elewacji, pokrycia i konstrukcji dachu budynku dawnego magistratu przy ul. Jana Pawła II 10:
  - planowany termin 2014 r.,
  - planowany koszt 300.000 zł (środki własne i unia europejska)
- rewitalizacja obszaru Nowe Osiedle:
  - planowany termin 2011 r.,
  - planowany koszt 1.230.000 zł (80% unia europejska, 20% środki własne)
- rewitalizacja placu Rynek:
  - planowany termin 2012 r.,
  - planowany koszt – 100.000 zł (środki własne i unia europejska)
- budowa Nowego Centrum Rypina (skwer Nowy Rynek):
  - planowany termin 2011
  - planowany koszt 2.400.000 zł (80% unia europejska, 20% środki własne),

11.2. Pozostałe zadania z zakresu ochrony zabytków.

- wydanie przewodnika edukacyjno – turystycznego o Rypinie i jego najbliższym otoczeniu
  - planowany termin: 2011-2012 r.
  - planowany koszt 20.000 zł (budżet miasta Rypina i dofinansowanie w ramach grantów marszałkowskich)

- oznakowanie budynków i miejsc szczególnie charakterystycznych za pomocą tablic informacyjnych w nawiązaniu do wskazań przewodnika edukacyjno – historycznego
  - planowany termin: 2011-2012 r.
  - planowany koszt. 12.500 zł (budżet miasta Rypina i dofinansowanie w ramach grantów marszałkowskich)
- lekcje muzealne w terenie tzw. „Spacerkiem po Rypinie”
  - planowany termin 2011-2014 r.
  - planowany koszt. 12.500 zł (budżet miasta Rypina i dofinansowanie w ramach grantów marszałkowskich)

Wykaz obiektów na terenie miasta Rypin wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Obiekt	Adres	Czas powstania	Rejestr zabytków
1	Historyczne założenie urbanistyczne miasta		XIV-XIX w.	1993.08.2-A/1475
2	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Św. Trójcy	Tylna 3	1355	1927.04.29 i 1981.02.17-A/460
3	Kaplica drewniana pw. św. Barbary	Mławska	1850	1988.06.20-A/417
4	Budynek młyna zbożowego	Mławska 27	1900 ok.	1998.03.20-A/498
5	Budynek „Dom Kaźni” ob. Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej	Warszawska 20	XIX w. 4 ćw.	1995.12.30-A/713

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu - Delegatura we Włocławku - stan na dzień 19.11.2010 r.

Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Obiekt	Adres	Czas powstania	Uwagi
1	2	3	4	5
1.	Historyczne założenie urbanistyczne miasta		XIV-XIX w.	nr rej. zab. A/1475
2.	kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Św. Trójcy	ul. Jana Pawła II 11 (dawniej ul. Tylna 3)	1355	nr rej. zab. A/460
3.	plebania kościoła parafialnego rzymskokatolickiego pw. Św. Trójcy		XIX w. 3 ćw.	
4.	dzwonnica murowana		XIX w. 4 ćw.	
5.	ogrodzenie z bramą murowane		ok. 1839	
6.	cmentarz przykościelny		XIX w. k.	
7.	kaplica drewniana pw. św. Barbary		ul. Mławska	1850
8.	kościół ewangelicko-augsburski	ul. Kościuszki 15	XIX w. 4 ćw.	
9.	pastorówka murowana		XIX w. 4 ćw.	
10.	ogrodzenie z bramą murowane		XIX w. 4 ćw.	
11.	cmentarz ewangelicki		XIX w. 2 poł.	
12.	mury miejskie murowane; pozostałości przy kościele parafialnym		XIV w.	
13.	cmentarz parafialny rzymskokatolicki z kwaterami prawosławnymi	ul. Lipnowska	XIX w. 1 poł.	
14.	kaplica cmentarna murowana		1900 ok.	
15.	ogrodzenie cmentarza z bramą murowane		1900 ok.	
16.	cmentarz żydowski	ul. Orzeszkowej	XIX w. 2 poł.	
17.	park nad rzeką Rypienicą	ul. Elizy Orzeszkowej	1926	
18.	dom murowany	ul. Dworcowa 2	XX w. 30 lata	
19.	dom murowany	ul. Dworcowa 15	XX w. 30 lata	
20.	budynki magazynowe dworca kolejowego	ul. Dworcowa 17		
21.	dworzec kolejowy murowany	ul. Dworcowa 17		
22.	dom murowany	ul. Gdańska 4	XIX w. 3 ćw.	
23.	dom murowany	ul. Gdańska 9	XIX w. 4 ćw.	
24.	dom murowany	ul. Gdańska 13	XIX w. pół. ok.	
25.	remiza strażacka murowana	ul. Jana Pawła II 3	1881	
26.	dom murowany	ul. Jana Pawła II 5	XIX w. 4 ćw.	
27.	dom murowany	ul. Jana Pawła II 7	XIX w. 4 ćw.	
28.	murowany budynek dawnego magistratu i dawnej elektrowni - obecnie administracyjny	ul. Jana Pawła II 10	1929	
29.	dom murowany	ul. Kilińskiego 7	XIX w. 4 ćw.	
30.	dom murowany	ul. Kilińskiego 12	1900 ok.	
31.	dom murowany	ul. Kilińskiego 14	1900 ok.	
32.	dom murowany	ul. Kościuszki 3	XX w. 30 lata	
33.	hotel z restauracją murowane, ob. dom	ul. Kościuszki 4 i 4a	1912	
34.	dom murowany	ul. Kościuszki 5	1900 ok.	
35.	dom murowany	ul. Kościuszki 6	po 1900 r.	
36.	dom murowany	ul. Kościuszki 8	1914	
37.	budynek domu Katolickiego murowany	ul. Kościuszki 10	1927-1928	
38.	dom murowany	ul. Kościuszki 17	XIX w. 3 ćw.	
39.	dom drewniany	ul. Kościuszki 23	1900 ok.	
40.	dom murowany	ul. Kościuszki 24	1920 ok.	
41.	dom murowano-drewniany	ul. Kościuszki 25	XIX w. 4 ćw.	
42.	dom murowany	ul. Kościuszki 26	po 1900 r.	
43.	dom murowany	ul. Kościuszki 28	1900 ok.	

Gminny program opieki nad zabytkami miasta Rypina na lata 2011 - 2014

Lp.	Obiekt	Adres	Czas powstania	Uwagi
1	2	3	4	5
44.	dom murowano-drewniany	ul. Kościuszki 29	XIX w. 4 ćw.	
45.	dom drewniany	ul. Kościuszki 30	XIX w. 4 ćw.	
46.	dom drewniany	ul. Kościuszki 31	XIX w. 2 poł.	
47.	dom murowany	ul. Kościuszki 41	XIX w. k.	
48.	dom murowany	ul. Kościuszki 42	po 1900 r.	
49.	dom drewniany	ul. Kościuszki 43	XIX w. 2 pół.	
50.	dom drewniany	ul. Kościuszki 44 a	XIX w. 4 ćw.	
51.	dom murowany	ul. Kościuszki 45	ok. 1920 r.	
52.	ogród przy budynku LO - d. ogród szpitalny i miejski	ul. Kościuszki 51	XIX/XX w.	
53.	d. cmentarz rzymskokatolicki przy kościele Św. Ducha	ul. Kościuszki		
54.	dom murowany	ul. Kwiatowa 2	XX w. 30 lata	
55.	dom murowany	ul. Lipnowska 1	XIX w. 3 ćw.	
56.	dom murowany	ul. Lipowa 8	XX w. 30 lata	
57.	dom murowany	ul. Łączna 8	1900 ok.	
58.	dom drewniany	ul. Łączna 14	XIX w. k.	
59.	szkoła murowana	ul. 3 Maja 3	1928	
60.	ogród przy szkole	ul. 3 Maja 3	1928-1930	
61.	park - część ogrodu przy szkole	ul. 3 Maja	pocz. XX w.	
62.	szpital murowany	ul. 3 Maja 2	1923	
63.	d. ogród przy szpitalu	ul. 3 Maja 2	1923	
64.	dom murowany	ul. 3 Maja 8	XX w. 30 lata	
65.	dom murowany	ul. 3 Maja 9	XX w. 30 lata	
66.	dom murowany	ul. 3 Maja 10	XX w. 30 lata	
67.	aleja lipowa	ul. 3 Maja		
68.	miejsce d. cmentarza rzymskokatolickiego i cholerycznego przy kaplicy Św. Barbary	ul. Mławska		
69.	dom murowany	ul. Mławska 7	ok. 1900	
70.	dom murowany	ul. Mławska 8	1900	
71.	dom murowany	ul. Mławska 9	po 1900	
72.	hale targowe drewniane	ul. Mławska 9/11	XX w. 20-30 l	
73.	poczta murowana	ul. Mławska 14	XX w. 30 lata	
74.	dom murowany	ul. Mławska 22	XX w. 20 lata	
75.	dom murowany	ul. Mławska 24	XX w. 30 lata	
76.	budynek młyna zbożowego	ul. Mławska 27	1900 ok.	1998.03.20-A/498
77.	ogród przy Domu Dziecka	ul. Mławska 54		
78.	krzyż przydrożny z 4 klonami	ul. Mławska	1927	
79.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 1	1941 -1943	
80.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 2	1941 -1943	
81.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 3	1941 -1943	
82.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 4	1941 -1943	
83.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 5	1941 -1943	
84.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 6	1941 -1943	
85.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 7	1941 -1943	
86.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 8	1941 -1943	
87.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 9	1941 -1943	
88.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 10	1941 -1943	
89.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 11	1941 -1943	
90.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 12	1941 -1943	
91.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 13	1941 -1943	

Gminny program opieki nad zabytkami miasta Rypina na lata 2011 - 2014

Lp.	Obiekt	Adres	Czas powstania	Uwagi
1	2	3	4	5
92.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 14	1941 -1943	
93.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 15	1941 -1943	
94.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 16	1941 -1943	
95.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 17	1941 -1943	
96.	dom murowany	ul. Nowe Osiedle 18	1941 -1943	
97.	dom murowany	ul. Nowy Rynek 33	po 1900 r.	
98.	skwer	ul. Nowy Rynek		
99.	dom murowany	ul. Ogrodowa 1	XX w. 20 lata	
100.	dom murowany	ul. Ogrodowa 3	XX w. 20 lata	
101.	dom murowany	ul. Ogrodowa 5	XX w. 30 lata	
102.	dom murowany	ul. Ogrodowa 9	po 1900 r.	
103.	dom murowany, ob. Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji	ul. Orzeszkowej 9	1925	
104.	dom murowany	ul. PCK 2	ok. 1900 r.	
105.	dom drewniany	ul. PCK 4	XIX w. k.	
106.	dom drewniany	ul. Piaski 1	XIX w. k.	
107.	dom murowany	ul. Piaski 4	XX w. 30 lata	
108.	dom murowany	ul. Piaski 8	XX w. 30 lata	
109.	dom drewniany	ul. Piaski 38	XX w. 20 lata	
110.	dom murowany	ul. Piłsudskiego 4	ok. 1900	
111.	dom drewniany	ul. Piłsudskiego 6	XIX w. 2 pół.	
112.	dom drewniany	ul. Piłsudskiego 10	XIX w. k.	
113.	dom drewniany	ul. Piłsudskiego 13	XIX w. 3 ćw.	
114.	dom murowany	ul. Piłsudskiego 17	1935 r.	
115.	dom drewniano-murowany	ul. Piłsudskiego 20	ok. 1900 r.	
116.	dom murowany	ul. Piłsudskiego 33	1935	
117.	dom drewniany	ul. Podgórna 1 (dawniej 6)	l. 30-te XX w.	
118.	dom drewniany	ul. Podgórna 3 (dawniej 11)	l. 30-te XX w.	
119.	dom drewniany	ul. Podgórna 5 (dawniej 13)	l. 30-te XX w.	
120.	dom drewniany	ul. Podgórna 7 (dawniej 15)	l. 30-te XX w.	
121.	dom drewniany	ul. Podgórna 2 (dawniej 17)	l. 30-te XX w.	
122.	dom murowany	ul. Rynek 1	ok. 1900 r.	
123.	drukarnia murowana, ob. dom	ul. Rynek 2	po 1900 r.	
124.	dom murowany	ul. Rynek 6	ok. 1900 r.	
125.	dom murowany	ul. Rynek 7	ok. 1900 r.	
126.	dom murowany	ul. Rynek 9	ok. 1900 r.	
127.	dom murowany	ul. Rynek 11	ok. 1900 r.	
128.	dom murowany	ul. Rynek 12	ok. 1900 r.	
129.	dom murowany	ul. Rynek 13	ok. 1900 r.	
130.	dom murowany	ul. Rynek 16	k. XIX w.	
131.	hotel z restauracją (Szczotkowskich) murowane, ob. dom	Plac Sienkiewicza 2	1908	
132.	bank murowany	Plac Sienkiewicza 4	1913-1916	
133.	aleja lipowa	ul. Słoneczna		
134.	cmentarz żydowski z lapidarium	ul. Spokojna		

Gminny program opieki nad zabytkami miasta Rypina na lata 2011 - 2014

Lp.	Obiekt	Adres	Czas powstania	Uwagi
1	2	3	4	5
135	dom murowany	ul. 21 Stycznia 14	1930 r.	
136	dom murowany	ul. 21 Stycznia 22	1913 r.	
137	dom murowany	ul. 21 Stycznia 36	1908 r.	
138	dom murowany	ul. 21 Stycznia 38	ok. 1908 r.	
139	dom drewniany	ul. Toruńska 1 c	l. 30-te XX w.	
140	dom drewniany	ul. Toruńska 3	1940-1942	
141	dom drewniany	ul. Toruńska 5	1940-1942	
142	dom drewniany	ul. Toruńska 7	1940-1942.	
143	dom	ul. Toruńska 11	XX w. 30-te lata	
144	krzyż przydrożny	ul. Toruńska/ ul. Piaski	1901 r.	
145	kino	ul. Warszawska 8		
146	dom	ul. Warszawska 12	ok. 1900 r.	
147	dom	ul. Warszawska 13	po 1900 r.	
148	dom	ul. Warszawska 17	XX w. 30-te lata	
149	d. szpital, d. „Dom Kaźni” ob. Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej	ul. Warszawska 20	XIX w. 4 ćw.	nr rej. zab. A/713
150	dom	ul. Warszawska 21	XIX w. 4 ćw.	
151	dom	ul. Warszawska 23	ok. 1900 r.	
152	dom drewniany	ul. Warszawska 24	XIX w. k.	
153	dom	ul. Warszawska 28	1918 r.	
154	dom, ob. Dom Rzemiosła	ul. Warszawska 30		
155	dom	ul. Warszawska 32	po 1900 r.	
156	starostwo murowane, ob. UM	ul. Warszawska 40	ok. 1928 r.	
157	dom murowany	ul. Warszawska 43	XIX w. poł. ok.	
158	dom	ul. Warszawska 45	ok. 1920 r.	
159	dom	ul. Warszawska 53	ok. 1900 r.	
160	krzyż przydrożny	ul. Warszawska	1945 r.	
161	dom	ul. Zduńska 2	ok. 1900 r.	
162	dom	ul. Zduńska 4	ok. 1900 r.	

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu - Delegatura we Włocławku - stan na dzień 19.11.2010 r.

Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Nr obszaru AZP	Nr stanowiska na obszarze AZP	Nr stanowiska w miejsc.	Funkcja obiektu	Chronologia
1.	39-51	097	11	osada	nowożytność XVI-XVIII w.
2.	39-51	088	02	mury miejskie	średniowiecze późne XV w.
3.	39-51	089	03	miasto	średniowiecze późne XV w.
4.	39-51	090	04	osada	średniowiecze późne – nowożytność XV-XVI w.
5.	39-51	091	05	osada	nowożytność XVI - XVIII w.
6.	39-51	092	06	osada	nowożytność XVII - XVIII w.
7.	39-51	093	07	osada	nowożytność XVI - XVIII w.
8.	39-51	111	25	osadnictwa ślad	nowożytność XVII - XVIII w.
9.	39-51	112	26	osada	średniowiecze późne nowożytność XV-XVI w.
10.	39-51	113	27	osada	nowożytność XVI – XVII w.
11.	39-51	135	28	osadnictwa ślad	nowożytność XVI – XVII w.
12.	39-51	094	08	osada	neolit, średniowiecze późne - nowożytność XV – XVI w.
13.	39-51	087	01	zamek	średniowiecze późne XIV-XV w. 1348-1411
14.	39-51	096	10	osada	nowożytność XV – XVIII w.
15.	39-51	110	24	osada	średniowiecze wczesne XII – XIII w.
16.	39-51	098	12	osada? dwór obronny	średniowiecze późne - nowożytność XV-XVI w.
17.	39-51	099	13	osada	średniowiecze późne XIV-XV w.
18.	39-51	100	14	osada	średniowiecze późne - nowożytność XV-XVI w.
19.	39-51	101	15	osada	nowożytność XVI - XVII w.
20.	39-51	102	16	osada	nowożytność XVII - XVIII w.
21.	39-51	103	17	osada	nowożytność XVI - XVIII w.
22.	39-51	104	18	osada	nowożytność XVI - XVII w.
23.	39-51	105	19	osadnictwa ślad osada	średniowiecze wczesne XII - XIII w. nowożytność XVI - XVII w.
24.	39-51	106	20	osada	średniowiecze późne XIV - XV w.
25.	39-51	107	21	osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad	neolit średniowiecze XII-XIII w. nowożytność XVII-XVIII w.
26.	39-51	108	22	osada	średniowiecze późne – nowożytność XV – XVI w.
27.	39-51	109	23	osada	średniowiecze wczesne XII-XIII w.
28.	39-51	095	09	osada	nowożytność XVI - XVII w.

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu - Delegatura we Włocławku - stan na dzień 27.01.2011 r.

Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki.

Priorytet I: Dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej	
Kierunki działań	Zadania
Szeroki i łatwy dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	<ul style="list-style-type: none"> dokończenie prac związanych z gminną ewidencją zabytków prowadzoną za pomocą oprogramowania komputerowego (GEZ) - dokumentacja fotograficzna) i jej bieżąca aktualizacja (w tym monitorowanie stanu zachowania zabytków), umieszczenie informacji o najciekawszych zabytkach miasta na stronie internetowej miasta,
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych i informacyjnych prezentujących dobra kultury na terenie miasta Rypina, wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego miasta, popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo, wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	<ul style="list-style-type: none"> opracowanie szlaków turystycznych (np. rowerowych, samochodowych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego miasta, opracowanie mapy zabytków, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego, utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki,

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> • monitorowanie stanu zachowania zabytków, • uwzględnianie zagadnień związanych z ochroną zabytków w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, • wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych bądź innych opracowań dotyczących krajobrazu kulturowego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego), • przestrzeganie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, • ochrona panoram oraz przedpoli widokowych miasta o wartościach kulturowych, • ochrona publicznych terenów zielonych przed degradacją i przeznaczeniem na inne cele,
Priorytet III: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność miasta, • opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych, • podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację i rewitalizację zabytków będących własnością miasta, • zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych (będących własnością miasta) do nowych funkcji, • rewaloryzacja i rewitalizacja Historycznego Układu Urbanistycznego Miasta Rypina i innych wartościowych kulturowo części miasta, • rewaloryzacja i rewitalizacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym gminnych parków, cmentarzy, obszarów nieczynnych cmentarzy), • zwolnienie od podatku od nieruchomości dla budynków ujętych w gminnej ewidencji zabytków w których odnowiono przeprowadzono prace remontowo - konserwatorskie • rewaloryzacja i rewitalizacja obszarów i obiektów zabytkowych przemysłowych z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji,

	<ul style="list-style-type: none"> • zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.), • ochrona zabytkowej zabudowy poprzez ograniczenie ruchu samochodowego w centrum Rypina,
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	<ul style="list-style-type: none"> • określenie zasad w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych i konsekwentne ich wdrażanie w planach miejscowych • prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: gminnych parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy itp. • opracowanie projektu rewaloryzacji (rewitalizacji) oraz realizacja (w nawiązaniu do historycznych) nawierzchni ulic i ciągów pieszych w obrębie zabytkowych śródmieść,
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> • współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną, • wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, izb pamięci itp.

**Przewodniczący Rady Miasta Rypina
Joanna Krukowska**